

Het Omgevingscanvas

Een hulpmiddel voor ambtenaren, ondernemers en burgers bij het maken, verrijken en verantwoorden van ruimtelijke plannen

Author(s)

Levelt, Melika

Publication date

2020

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Levelt, M. (2020). *Het Omgevingscanvas: Een hulpmiddel voor ambtenaren, ondernemers en burgers bij het maken, verrijken en verantwoorden van ruimtelijke plannen*. (HvA Kenniscentrum Techniek). <https://www.hva.nl/kc-techniek/gedeelde-content/contentgroep/r-link/omgevingscanvas/omgevingscanvas.html>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

KENNISCENTRUM TECHNIEK HET OMGEVINGSCANVAS

EEN HULPMIDDEL VOOR AMBTENAREN, ONDERNEMERS EN BURGERS BIJ HET
MAKEN, VERRIJKEN EN VERANTWOORDEN VAN RUIMTELIJKE PLANNEN

Colofon

Het Omgevingscanvas

Een hulpmiddel voor ambtenaren, ondernemers en burgers bij het maken, verrijken en verantwoorden van ruimtelijke plannen.

Melika Levelt
Met medewerking van Fabi van Berkel

Redactie
Mirjam Lammertink

Foto cover
Boeletuin

Foto's
Melika Levelt (foto's casussen) en Akeem Vassel (foto's bijeenkomsten)

Deze publicatie maakt deel uit van de Publicatiereeks HvA Kenniscentrum Techniek

Dit werk maakt deel uit van het VerDuS-onderzoeksprogramma Smart Urban Regions of the Future met projectnummer 438-15-159 dat (mede) gefinancierd is door de Stichting Innovatie Alliantie (SIA) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).

Contact
Melika Levelt
m.levelt@hva.nl
www.hva.nl/r-link

ISBN: 9789492644152

KENNISCENTRUM TECHNIEK HET OMGEVINGSCANVAS

EEN HULPMIDDEL VOOR AMBTENAREN, ONDERNEMERS EN BURGERS
BIJ HET MAKEN, VERRIJKEN EN VERANTWOORDEN VAN RUIMTELIJKE
PLANNEN

IN DEZE REEKS VERSCHENEN EERDER:

01 Vertical farming

02 Duurzaam bewaren

03 Extreme neerslag

04 Beter beheer met BIM

05 Stedenbouwkundig bureau van de toekomst

06 (Terug)schakelen naar ketendenken

07 Maintaining your competitive edge

08 Biobased plastics

09 Greening the cloud

10 De klimaatbestendige wijk

11 Recurf

12 Re-Organise

13 Stadslogistiek: Licht en elektrisch

14 Data mining in MRO

15 Smartest Connected Cargo Airport Schiphol

INHOUDSOPGAVE

1. HET OMGEVINGSCANVAS!	7
1.1 Een hulpmiddel voor het verrijken en verantwoorden van ruimtelijke plannen en besluitvormingsprocessen	7
1.2 Waarom een Omgevingscanvas?	9
1.3 Aan de slag!	10
Leeswijzer	11
DEEL 1: HANDLEIDING VOOR GEBRUIK VAN HET OMGEVINGSCANVAS	13
2. HET OMGEVINGSCANVAS IN HOOFDLIJNEN	15
2.1 Wat doet het canvas?	15
2.2 De bouwstenen van het canvas	17
3. WERKEN MET HET OMGEVINGSCANVAS	21
3.1 Laag 1: belanghebbenden en perspectieven ontdekken	22
3.2 Laag 2: belangen confronteren, mogelijkheden en bedreigingen ontdekken	36
3.3 Laag 3: keuzes maken, onderbouwen en erkennen	38
DEEL 2: VERDIEPING & ACHTERGROND VAN HET OMGEVINGSCANVAS	43
4. DE THEORIE: HET OMGEVINGSCANVAS ALS MIDDEL OM HET DEMOCRATISCHE GESPREK TE VERSTERKEN	43
4.1 Betere plannen, draagvlak en legitimiteit door actieve rol burgers	43
4.2 Geluiden opsporen: het betrekken van belanghebbenden met verschillende visies	48
4.3 Stemmen horen en overwegingen inzichtelijk maken	54
4.4 Confronteren, afwegen en besluiten verantwoorden	56
4.5 Omgevingscanvas: een aanvulling op andere participatietools	59
5. DE ONTWIKKELING VAN HET OMGEVINGSCANVAS	61
5.1 Het ontwerpproces: actie-onderzoek in cycli van ontwerpen, uitproberen, evalueren, generaliseren	61
5.2 Cyclus 1: verkennen mogelijkheden van bestaande tools	65
5.3 Cyclus 2: werken met het eerste eigen ontwerp	72
5.4 Cyclus 3: werken met het tweede eigen ontwerp	83
5.5 Cyclus 4: gebruikerstest en eindontwerp	86
5.6 Laatste aanpassingen op basis van gebruikerstest en reflectie op theorie	88
6. DANK!	91
7. GEBRUIKTE BRONNEN EN LITERATUUR	95

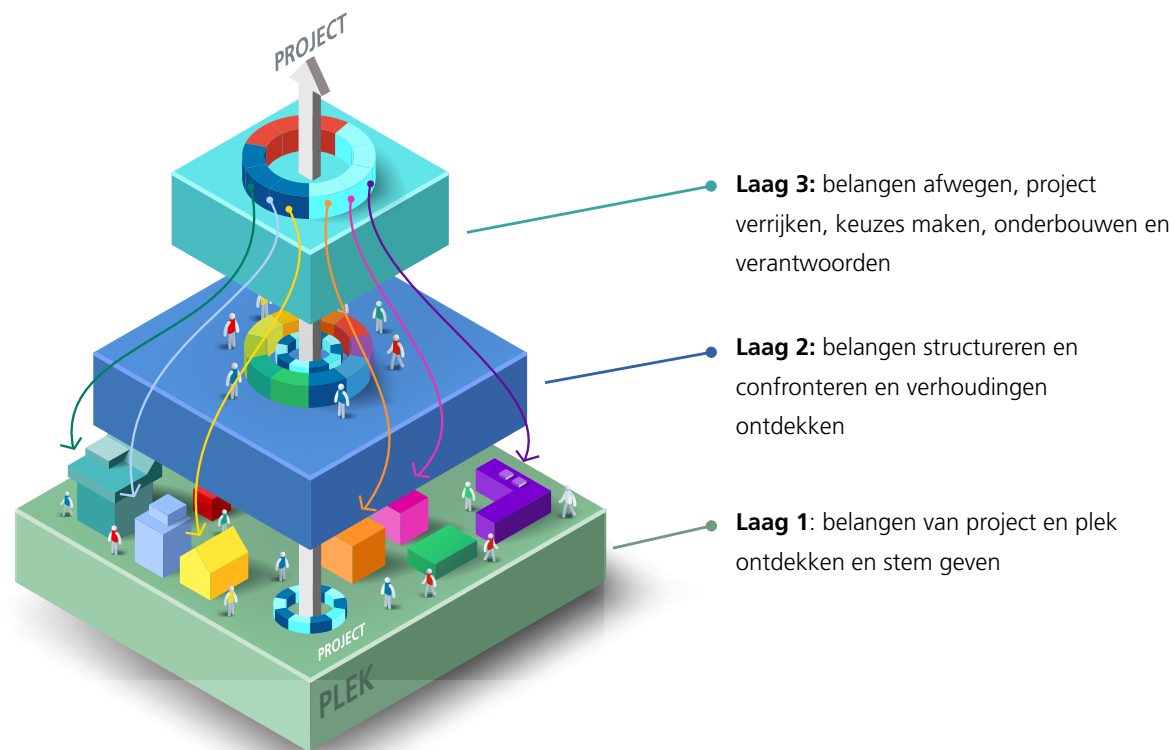
1. HET OMGEVINGSCANVAS!

Vóór u ligt het resultaat van een drie jaar durend onderzoek naar rol van maatschappelijke initiatieven in het vormgeven van de eigen omgeving. De belangstelling voor maatschappelijke initiatieven is het afgelopen decennium toegenomen. Vanaf 2008 kwamen bouwwerkzaamheden door de economische crisis stil te liggen. Op de braakliggende terreinen ontstond zo ruimte voor eigen initiatief waardoor de aandacht ervoor als middel om maatschappelijke doelen te bereiken toenam. Ook fundamenteeler groeide de belangstelling ervoor: maatschappelijk initiatief zou een aanvulling kunnen zijn op een ‘haperende’ vertegenwoordigende democratie (zie bijv. Tjeenk Willink, 2018). Burgerinitiatieven als middel om de vormgeving van de ruimte meer in handen van de gemeenschap te leggen, brengen het bestuur dichterbij burgers. En ze vergroten de rechtmatigheid van ruimtelijke ingrepen.

Dit is geen eenvoudige opgave en geenszins vanzelfsprekend. Een initiatief nemen – of meedoen aan een initiatief – vraagt veel vaardigheden van burgers. Wie dat kan en in staat is een stem op te geven, behoort in veel gevallen niet tot de groep die zich politiek niet vertegenwoordigd of in de steek gelaten voelt. Er is al veel geschreven over deze valkuil van het werken met burgers. Toch bestaan er nog weinig praktische hulpmiddelen die hier een oplossing voor bieden. Hulpmiddelen die gericht zijn op het ontdekken van nieuwe belanghebbenden. Die op een gestructureerde en open manier recht doen aan de stem van alle belanghebbenden en belangen. Van deskundig ambtenaar tot omwonende, en van politiek vertegenwoordiger tot belangenvereniging. Om daar verandering in te brengen zijn we in het onderzoeksprogramma Urban Technology van Hogeschool van Amsterdam een onderzoek gestart.

1.1 EEN HULPMIDDEL VOOR HET VERRIJKEN EN VERANTWOORDEN VAN RUIMTELIJKE PLANNEN EN BESLUITVORMINGSPROCESSEN

De uitkomst van onze zoektocht is het Omgevingscanvas, een hulpmiddel met meerdere lagen (zie figuur 1-1). In de eerste laag helpt het canvas om nieuwe belanghebbenden te ontdekken en ze een stem te geven. In de tweede laag geeft het canvas de mogelijkheid om gestructureerd de belangen die spelen rond een ruimtelijk initiatief en de beoogde locatie met elkaar te confronteren en te ontdekken hoe zij zich tot elkaar verhouden. In de derde laag nodigt het canvas uit om belangen af te wegen, het project te verrijken en onderbouwde keuzes te maken zodat het vervolg van het project verantwoord kan worden.

Figuur 1-1: Het Omgevingscanvas: een hulpmiddel met meerdere lagen

In het zoeken naar en een stem geven aan nieuwe belanghebbenden sluit het Omgevingscanvas aan bij de methodiek van Deep Democracy (zoals beschreven door Jitske Kramer), de constructieve stakeholder dialoog (zoals onder andere toegepast door Eefje Cuppen), en een methode als de Omgevingswandeling (ontwikkeld door Floor Ziegler). Het Omgevingscanvas sluit ook aan bij de gedachte dat niet vanzelfsprekend voldaan wordt aan de algemene beginselen van behoorlijk bestuur en goed bestuur – zoals openbaarheid (transparantie) van bestuursoptreden en betrokkenheid (participatie) van burgers – bij initiatieven van burgers en ondernemers. Ook dan zijn willekeur en ondoorzichtige besluitvorming mogelijk. Om dat te voorkomen is het uiterst belangrijk om gestructureerd op zoek te gaan naar mogelijk andere belanghebbenden en hun overwegingen. Dit geldt net zo goed voor overwegingen van burgers en maatschappelijke organisaties als die van verschillende gemeentelijke beleidsafdelingen. Het Omgevingscanvas nodigt uit om bij verschillende afdelingen op verkenning te gaan naar hun kijk op de invulling van een bepaalde plek. Ruimte is schaars. Belangen kunnen tegenstrijdig zijn. Dat vraagt dus om goed afgewogen, integrale ruimtelijke keuzes. Iets wat ook de Omgevingswet verlangt. Het Omgevingscanvas is een hulpmiddel om het afgewegingsproces gestructureerd te ondersteunen. Daarmee is het niet alleen een handreiking voor het verrijken, maar ook voor het verantwoorden van ruimtelijke plannen en besluitvormingsprocessen.

1.2 WAAROM EEN OMGEVINGSCANVAS?

Praktische toepassing: zowel uit idealisme als vanwege de Omgevingswet

Het Omgevingscanvas is relevant voor iedereen die plannen maakt met een ruimtelijke impact. Het Omgevingscanvas biedt ondersteuning bij projecten die aan willen sluiten bij en rekening willen houden met de wensen en belangen van bewoners, gebruikers en andere betrokkenen bij een gebied. Misschien is dat op dit moment vooral nog een idealistisch motief. Onder de Omgevingswet die in 2021 van kracht wordt, is dit niet meer vrijblijvend. Onder de Omgevingswet moet elke initiatiefnemer, iedereen die een ontwikkeling wil realiseren, zelf voor draagvlak zorgen en een initiatief kunnen verantwoorden. Het is bovendien de bedoeling dat ruimtelijke afwegingen nog meer integraal worden gemaakt. Het Omgevingscanvas is daarvoor een praktisch hulpmiddel.

Meer belangen in beeld, meer draagvlak voor plannen

Er wordt vaak gedacht dat plannen beter worden en meer draagvlak krijgen als je burgers betrekt bij het maken van plannen en vormgeven van hun omgeving. Dat is echter niet vanzelfsprekend. De rol die van burgers, ondernemers en maatschappelijke organisaties wordt gevraagd bij het vormgeven van de ruimte roept ook vragen op.

Vanuit het perspectief van ambtenaren en verantwoordelijke wethouders roepen initiatieven van burgers vragen op over de eigen rol als professional. Op welke gronden moet een overheid of de ambtenaar eigenlijk in zee gaan met een initiatief? In hoeverre doet de kennis van experts bij de overheid er daarbij nog toe? En hoe weeg je die professionele meningen af tegen de inzichten van burgers? Daarbij spelen ook legitimiteitsvragen. Kunnen alle burgers wel meedoen? Verwachten we niet te veel? Zijn de deelnemers van een initiatief een representatieve afspiegeling van de buurt? Worden alle stemmen wel gehoord? Dat initiatiefnemers voor een hele buurt zouden spreken, is immers geenszins gezegd.

Als de burger aan zet is, blijft de overheid verantwoordelijk voor een aantal zaken:

- > gelijke toegang tot het proces voor alle burgers;
- > een zorgvuldig proces en afweging van belangen;
- > waarborging van goed bestuur;
- > en uiteindelijk een publieke ruimte van voldoende kwaliteit.

Burgers en ondernemers die plannen maken voor groenprojecten of stadstuinen lopen hier soms tegenaan. Ze vinden het lastig hun project door de taaie gemeentelijke organisatie te loodsen. Daar blijken allerlei afdelingen en verantwoordelijken iets over hun project te moeten vinden, voordat het steun kan krijgen. Soms is het voor hen lastig besluiten rond hun project te begrijpen. Zij lopen aan tegen de procedures, checks en balances die logisch zijn vanuit het perspectief van de overheid. Die is in haar rol immers verantwoordelijk voor een zorgvuldige en democratische verdeling van schaarse publieke middelen zoals grond en gemeentelijk vastgoed.

Een hulpmiddel om de belofte van burgerinitiatieven waar te maken

Veel vragen over werken met burgerinitiatieven gaan over de democratische verantwoording of legitimiteit van het werken met burgers. Aanleiding voor onze zoektocht waren dit soort vragen bij projecten op het gebied van groen en stadslandbouw. Deze vraag is echter ook relevant voor veel andersoortige projecten.

Initiatiefnemers én ambtenaren blijken vaak nog zoekende naar hulpmiddelen om de belofte van het werken met burgerinitiatieven en initiatieven van ondernemers waar te maken. Hoe kunnen zij ruimte bieden aan alle mogelijke belangen en overwegingen én steun verwerven voor een initiatief, zowel binnen de overheid als bij medeburgers?

Vraag vanuit de praktijk

Legitimatie of verantwoording van het vormgeven van de ruimte op basis van maatschappelijke initiatieven staat in dit onderzoek centraal. Onze praktijkpartners van groene- en stadslandbouwinitiatieven gaven bij de start van ons onderzoek aan hier soms moeite mee te hebben. Zij hadden te weinig zicht op de overwegingen en belangen van andere partijen: direct betrokkenen, realiserende partijen of partijen die door een initiatief zouden worden geraakt.

Wat waren de wensen?

- > Onze partners wilden graag handvaten om gestructureerd afwegingen rond een initiatief te kunnen maken. Op die manier zou verantwoording van inzet van middelen eenvoudiger worden. Wellicht zou er dan ook strategischer rekening gehouden kunnen worden met de afwegingen van andere belanghebbenden.
- > De partners zochten een praktisch hulpmiddel waarmee alle betrokkenen rond een ruimtelijk initiatief, zowel ambtenaren als betrokken burgers en ondernemers, zouden kunnen werken; zonder hulp van buitenaf.
- > Een hulpmiddel dat inzicht geeft in de kwaliteit en aard van een initiatief en de overwegingen van betrokkenen.

1.3 AAN DE SLAG!

Het Omgevingscanvas is niet alleen een hulpmiddel geworden voor het omgaan met initiatieven die impact zullen hebben op de ruimte. Het is ook een oproep om in beleidsprocessen geluiden op te sporen en mensen te ondersteunen om hun stem te laten horen. Wordt het canvas ingezet, dan vraagt dat van iedereen met een idee of een al wat concreter plan om een stap terug te doen, het plan even los te laten en met open vizier te luisteren naar de stemmen van anderen en ze ook daadwerkelijk te horen! Het vraagt bovenal om niet alleen vanuit het eigen belang te kijken, maar juist op zoek te gaan naar nieuwe geluiden, vanuit de inhoud van het plan en vanuit de plek die je op het oog hebt. Van wie zijn die stemmen afkomstig? Wat zeggen ze? Welke overwegingen, wensen, waarden en motieven brengen zij met zich mee?

Het canvas is op zichzelf geen middel om een participatieproces in te richten. Het is een hulpmiddel. Het helpt je in beeld te krijgen wie er allemaal relevant is om nog meer te betrekken, blinde vlekken te ontdekken en open te staan voor nieuwe inzichten. En hopelijk nodigt het uit om toe te passen in verschillende werkvormen. De in dit boek besproken voorbeelden dienen slechts ter inspiratie.

Je kunt het canvas laagdrempelig vanachter je bureau gebruiken, als eerste stap om inspiratie op te doen.

Maar wie er het maximale uit wil halen, zal er meer tijd in moeten investeren. De tijd die je vóóraf steekt in het betrekken en horen van mensen, win je terug doordat je later minder energievretende ontevredenheid zult oogsten. Het canvas roept op om het veilige bastion van mensen met gelijksoortige ideeën of expertise te verlaten en op zoek te gaan naar de ideeën van anderen en die écht proberen te begrijpen. Hiermee kun je je eigen plannen verrijken. Maar je kunt ook de belofte van een meer participatieve democratie inlossen. Planvorming wordt doorzichtiger, meer stemmen worden gehoord en recht gedaan. Het Omgevingscanvas levert een spannend proces op voor iedereen, steeds weer opnieuw. Maar het geeft ook enorm veel energie en inspiratie!

Leeswijzer

Deze publicatie bestaat uit twee delen.

Deel I omvat een uitleg over het Omgevingscanvas in hoofdlijnen (hoofdstuk 2) en een gids voor gebruik (hoofdstuk 3). Aan de hand van enkele voorbeelden zie je hoe je in de praktijk met het canvas kunt werken. Na lezing van Deel I kun je ook zonder verdere achtergrondkennis direct met het canvas aan de slag.

Deel II is een verdiepend deel. Hoofdstuk 4 geeft meer achtergronden over de theoretische uitgangspunten voor het ontwerp van het Omgevingscanvas en verdiepend inzicht in het doel ervan. In het laatste hoofdstuk (5) gaan we in op het ontwerpend onderzoek waarmee het Omgevingscanvas is ontwikkeld. Dit hoofdstuk geeft inzicht in de achtergrond van de vragen en visuele opzet van het Omgevingscanvas, hoe je het kunt gebruiken in groepsverband en welke valkuilen er bestaan. De kennis uit deel II helpt je om het canvas als begeleider effectiever te gebruiken en het mogelijk met je eigen inzichten en overwegingen te verrijken.

Deel 1

Handleiding voor gebruik van het
Omgevingscanvas

in toentje groeit de stad

2. HET OMGEVINGSCANVAS IN HOOFDLIJNEN

2.1 WAT DOET HET CANVAS?

Verrijking, verantwoording en onderbouwing: dat zijn de hoofddoelen van het Omgevingscanvas. Plannen en projecten met een ruimtelijke impact worden verrijkt met nieuwe inzichten. Voor het gebruik van publieke uitvoeringsmiddelen komt een gedegen verantwoording en onderbouwing. Zo voorkom je willekeur. De drie lagen in het canvas en de bijbehorende werkwijze helpen dit stapsgewijs te realiseren. In het canvas zitten drie sleutels om het werken in deze lagen te ondersteunen.

1. Aandacht voor project en plek

De eerste sleutel in het canvas is dat het aandacht vraagt voor zowel het project als de plek die je op het oog hebt. Bij de ontwikkeling van een project gaat veel aandacht uit naar de inhoud van een project, de doelgroep en de beleidsdoelen waar het bij aansluit. Dat zijn uiteraard belangrijke zaken. Door hierover na te denken, komen veel belanghebbenden en belangen in beeld die met het project zijn gemoeid.

De beoogde plek of de omgeving van een project geeft echter ook veel relevante informatie over belangen en belanghebbenden. Vaak wordt daar echter niet als zelfstandig onderdeel naar gekeken. En dat is jammer, want interesse in de op zichzelf staande plek kan juist een sleutel zijn om meer belangen en belanghebbenden in beeld te krijgen. Wie ze wel in beeld heeft, kan een plan of project verrijken met nieuwe ideeën, hulpbronnen om het project te realiseren of mogelijke doelgroepen. Daarnaast is het vanuit democratisch oogpunt nodig om ze in beeld te krijgen. Wanneer een project impact heeft op de publieke ruimte, moet je daar immers verantwoording over af kunnen leggen. Door mensen de kans te geven zelf actief mee te praten en mee te denken, maken we de beloften van de participatieve en deliberatieve democratie waar. Er kunnen meer mensen meepraten over wat er in hun omgeving gebeurt en er kan beter rekening worden gehouden met hun belangen. Het Omgevingscanvas helpt je door vragen te stellen over de beoogde plek van een project. Je krijgt meer belanghebbenden in beeld en word je bewust van wat je misschien nog niet weet. Vervolgens bepaal je welk onderzoek nog nodig is en wie je nog moet betrekken. Zo kunnen ook de belanghebbenden mee gaan praten die jij nog niet had gezien.

2. Vragen: om – zonder oordeel – belanghebbenden een stem te geven en belangen te verwoorden

Om een project echt te kunnen verrijken en keuzes te onderbouwen, is het niet voldoende om belanghebbenden in beeld te krijgen. Je moet mensen ook echt horen én begrijpen. Je moet ze een stem geven. Dat is niet altijd eenvoudig. Belangen zijn soms heel praktisch, maar kunnen ook dieper gaan. Voor veel mensen is de fysieke omgeving onderdeel van hun identiteit. De inrichting ervan bepaalt wie toegang heeft tot een plek, wat de identiteit van een wijk is, en is verbonden met de geschiedenis van buurten en herinneringen van mensen. Emoties kunnen daardoor hoog oplopen als het over de inrichting van de ruimte gaat. Het Omgevingscanvas is erop gericht om de verhalen van mensen met betrekking tot de plek en het project naar boven te halen door het stellen van een aantal concrete vragen. Op praktisch niveau voor over activiteiten die mensen uitvoeren of willen gaan ondernemen op een plek. En op een dieper liggend niveau over de betekenis van een plek en project en de achterliggende waarden die er voor een persoon mee zijn verbonden. Om het gesprek aan te kunnen gaan zonder te oordelen, zet het canvas ze op een rij los van individuen.

3. Afwegingskaders: om afwegingen rond een project op een rij te zetten en bouwstenen te verzamelen voor een goed onderbouwd besluit

De derde sleutel in het canvas zijn de kaders die helpen om te verkennen hoe verschillende belangen zich tot elkaar verhouden, afwegingen te maken en te komen tot een goed onderbouwd besluit. Als de belangen en betekenissen die met een plek en project verbonden zijn op een rij staan, kun je in de kaders op zoek gaan naar mogelijkheden. Kunnen verhalen elkaar verrijken of moeten we keuzes maken? Kunnen we die verantwoorden?

Een goede verantwoording moet helder zijn over de volgende zaken:

- > waar het in een project of plan om gaat;
- > welke keuzes gemaakt worden om het plan te realiseren;
- > wie daarbij winnen en misschien iets verliezen;
- > wat de overweging is om het plan (toch) ten uitvoer te brengen.

In het Omgevingscanvas staan afwegingskaders en vragen die je helpen om bouwstenen te vinden voor een dergelijke verantwoording – en ook inzichtelijk maken waar welke bouwstenen wellicht nog ontbreken. Misschien is het niet mogelijk om aan alle belangen en daaruit voortvloeiende wensen tegemoet te komen bij beslissingen over het gebruik van publieke ruimte. Maar verantwoording afleggen kan wel.

Hogeschool van Amsterdam

HET OMGEVINGSCANVAS

PROJECTNAAM:
 DE BEOOGDE PLEK:
 DATUM:

PROJECT	MOGELIJKHEDEN & BEDREIGINGEN	PLEK
ACTIVITEITEN EN BEHOEFEN Over welke activiteit(en) gaat dit project? In welke behoeften voorziet het project?	• Past het project bij de plek of botsen er zaken? • Tot welke mogelijkheden en bedreigingen leidt het totaal aan belangen en motieven die spelen rond de plek en in het project? • Waar moet je allemaal rekening mee houden?	ACTIVITEITEN EN BETEKENIS Hoe wordt de plek nu al gebruikt? Welke betekenis heeft de plek nu al, los van het project?
MENSEN & ORGANISATIES Wie zijn er (potentieel) betrokken als gebruiker van dit project? En wie bij de realisering?		MENSEN & ORGANISATIES Door wie of wat wordt de plek op de genoemde manier gebruikt? Voor wie heeft de plek de genoemde betekenis?
MIDDELEN Wat is er nodig voor het project? Denk bijvoorbeeld aan tijd, materiaal, kennis van mensen en organisaties en kenmerken van de beoogde plek.		MIDDELEN Welke middelen biedt (of worden geïnvesteerd in) de plek voor het beschreven gebruik en de beschreven betekenis?
MOTIVATIE Wie zet welke middelen in en met welke motivatie?		MOTIVATIE Waarom gebruiken de betrokkenen de bovenstaande middelen juist op deze plek? Of waarom investeren ze hierin?

VERANTWOORDING & VERHAAL

- Tot welk verhaal leidt bovenstaande analyse?
- Is met dit verhaal de inzet van de benodigde middelen te realiseren en te verantwoorden naar de relevante belanghebbenden?
- Zo niet, wat ontbreekt dan nog? Wat moet er nog verder worden doordacht of besloten?

Figuur 2-1: Het Omgevingscanvas met ondersteunende vragen

2.2 DE BOUWSTENEN VAN HET CANVAS

Het canvas bestaat uit vier grote blokken met in elk blok verschillende vragen om te beantwoorden. Dit zijn de blokken:

1. Project
2. Plek
3. Mogelijkheden & Bedreigingen
4. Verantwoording en Verhaal

Project

In het projectblok komen vragen aan bod die je helpen het project scherp te krijgen. Waar gaat het project over? Voor wie is het eigenlijk bedoeld en wie moet ik er allemaal bij betrekken om het te realiseren? Wat vraag of verwacht ik van hen? Waarom zouden deze mensen en partijen eigenlijk mee willen doen in mijn project of er gebruik van willen maken? Wat is mijn eigen motivatie? En wat draag ik zelf bij? In dit blok zit samenhang tussen de mensen en organisaties, de activiteiten en behoeften, de middelen die zij inzetten en de motivatie daarvoor.

Ondersteunende vragen voor het invullen van het linker blok zijn:

- > Activiteiten & behoeften: Over welke activiteit(en) gaat dit project? In welke behoeften voorziet het project?
- > Mensen & organisaties: Wie zijn er (potentieel) betrokken als gebruiker van dit project? En wie bij de realisering?
- > Middelen: Wat is er nodig voor het project? Denk bijvoorbeeld aan tijd, materiaal, kennis van mensen en organisaties en kenmerken van de beoogde plek.
- > Motivatie: Wie zet welke middelen in en met welke motivatie?

Plek

Het blok over de plek laat het project los en focust op de plek. Het doel is om de plek, de gebruikers ervan, dat wat de plek mensen biedt en welke betekenis met de plek verbonden is te gaan begrijpen. Ook wordt het duidelijk waarom mensen juist deze en niet een andere plek gebruiken en erin investeren. De plek kan natuurlijk ook een betekenis hebben voor mensen die haar niet direct gebruiken: mensen die een bepaald belang vertegenwoordigen. Denk hierbij aan historische, culturele of ecosysteembelangen. Dit tweede blok nodigt je uit om nieuwsgierig te zijn naar al dit soort betekenissen, waarden en belangen die met een plek verbonden kunnen zijn. Hiervoor moet je even loskomen van het project, vergeten welke waarden het project uit de plek haalt en wat jij erin wilt stoppen.

Ondersteunende vragen voor het invullen van het blok over de plek zijn:

- > Activiteiten & betekenis: Hoe wordt de plek nu al gebruikt? Welke betekenis heeft de plek nu al, los van het project?
- > Mensen & organisaties: Door wie of wat wordt de plek op de genoemde manier gebruikt? Voor wie heeft de plek de genoemde betekenis?
- > Middelen: Welke middelen biedt (of worden geïnvesteerd in) de plek voor het beschreven gebruik en de beschreven betekenis?

- > Motivatie: Waarom gebruiken de betrokkenen de bovenstaande middelen juist op deze plek? Of waarom investeren ze hierin?

Mogelijkheden & Bedreigingen

Het middelste blok biedt inzicht in de verschillende belangen en verwachtingen. Welke zijn dat voor het project en welke zijn juist verbonden met de plek? Door de belangen en verwachtingen op een rij te zetten in dit blok, komen ook de mogelijkheden en bedreigingen in beeld. Waar komen belangen overeen of kunnen ze elkaar versterken? En waar zitten zaken elkaar in de weg? In dit blok wordt duidelijk welke onderdelen van het project wellicht nog verder ontwikkeld of aangepast moeten worden om het project op de bestaande plek te kunnen realiseren. Welke keuzes zijn er dan nog nodig en hoe zijn die te verantwoorden? Of moet je misschien op zoek naar een andere plek? De resultaten in dit blok vormen de bouwstenen om vervolgens het onderste blok in te kunnen vullen.

Ondersteunende vragen voor het invullen van het middelste blok zijn:

- > Past het project bij de plek of botsen er zaken?
- > Tot welke mogelijkheden en bedreigingen leidt het totaal aan belangen en motieven die spelen rond de plek en in het project?
- > Waar moet je allemaal rekening mee houden?

Verantwoording en Verhaal

In het onderste blok van het canvas komt de conclusie, gebaseerd op de analyse die in de eerste drie blokken tot stand is gebracht. Hierin wordt duidelijk welke keuzes gemaakt worden op basis van de analyse en waarom. Daarbij is het van belang dat recht wordt gedaan aan alle belangen die zijn geïnventariseerd. Ze worden wellicht niet allemaal bediend in het project, maar ze moeten wel worden erkend in het besluit. Je moet immers ook verantwoording afleggen aan de mensen die deze belangen vertegenwoordigen, zelfs als besluiten het resultaat zijn van een stemming.

Ondersteunende vragen voor het invullen van het onderste blok zijn:

- > Tot welk verhaal leidt bovenstaande analyse?
- > Is met dit verhaal de inzet van de benodigde middelen te realiseren en te verantwoorden naar de relevante belanghebbenden?
- > Zo niet, wat ontbreekt dan nog? Wat moet er nog verder worden doordacht of besloten?

3. WERKEN MET HET OMGEVINGSCANVAS

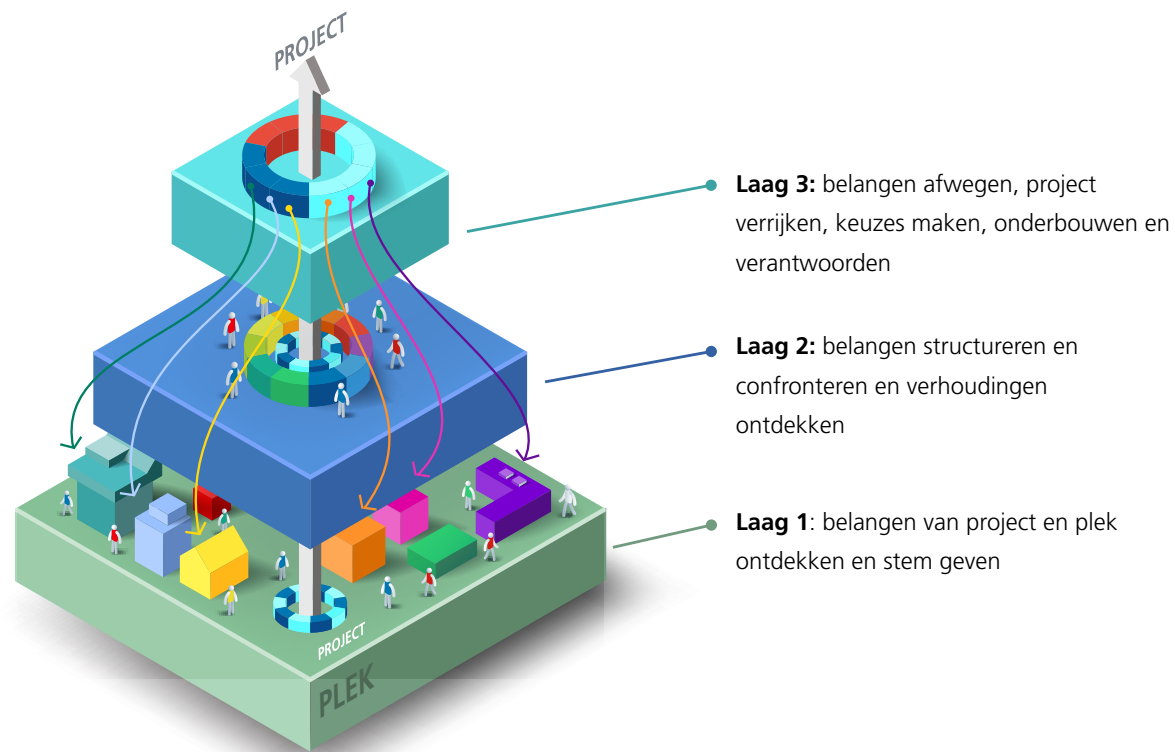
Het Omgevingscanvas kan op verschillende manieren worden gebruikt en ingevuld. In dit hoofdstuk bespreken we de drie basislagen in het gebruik van het canvas.

1. Het canvas als middel om op een rij te zetten wie belanghebbenden zijn en welke perspectieven er op je project en op de beoogde plek bestaan;
2. Het canvas als middel om de verhoudingen tussen verschillende perspectieven te ontdekken en scherp te krijgen welke mogelijkheden, bedreigingen en keuzes er voorliggen;
3. Het canvas als middel om een verrijkt perspectief op je project te ontwikkelen, keuzes te maken en te onderbouwen.

Als je in elk van deze lagen werkt, benut je het volledige potentieel ervan. Werken in de lagen gaat in opeenvolgende stappen en dit kan het je opleveren:

- > inspiratie voor je project;
- > nieuwe partijen betrekken;
- > je plan verrijken;
- > tot een goed verhaal komen;
- > een overtuigende onderbouwing formuleren die recht doet aan de veelheid van belangen die gemoeid zijn met het project en de plek.

Uiteraard hoeft je niet alle stappen te doorlopen zoals voorgesteld. Je kunt meer of minder mensen zelf echt ondervragen. Als je het Omgevingscanvas alleen voor snelle inspiratie gebruikt, zal je meer vanachter je bureau doen. Maar als je je plan daadwerkelijk wilt versterken en tot een afgewogen verantwoording wilt komen voor de inzet van middelen, zal je meer de boer op moeten om mensen te bevragen en te betrekken. Op welke manier je het ook gebruikt, het canvas helpt om alle relevante aspecten in samenhang met elkaar te zien. Zo biedt het inspiratie en handvaten om jouw plan te versterken.

Figuur 3-1: Het Omgevingscanvas: een hulpmiddel met meerdere lagen

3.1 LAAG 1: BELANGHEBBENDEN EN PERSPECTIEVEN ONTDEKKEN

In de eerste laag helpt het canvas om belanghebbenden te ontdekken buiten de groep van reeds betrokken partijen. Alle mogelijke belangen en motieven in relatie tot het project en de plek komen in beeld. Je gaat zowel in als buiten de groep van reeds betrokken partijen op zoek naar belangen. Dat vraagt om je eigen ideeën even los te laten en met open vizier op onderzoek uit te gaan.

Methode van invullen

Nieuwe belanghebbenden en belangen ontdekken kan op veel verschillende manieren. In alle gevallen is het een stapsgewijs proces: door het canvas in te vullen, kom je op nieuwe mensen en partijen die relevant zouden kunnen zijn. Voor alle partijen die relevant zijn, vul je het canvas in. De meest directe manier om dat te doen is door met mensen op en in de buurt van de plek in gesprek te gaan over de plek en het project. Maar wil je dat niet direct, dan kun je al vanachter je bureau heel wat bereiken. Individueel of met een groepje betrokkenen vul je dan het project- en het plek-blok in voor verschillende mogelijke belanghebbenden die bij je opkomen. Bijvoorbeeld een doelgroep voor het project die nog niet eerder is bedacht en een gebruiker van de plek. Je vult het canvas in met behulp van alle kennis die in de groep aanwezig is over de plek en de inhoud van het project. In het blok 'Project' bij activiteit/behoefte of bij middel dat nodig is kun je nagaan wie daar behoefte aan zou kunnen hebben of wie dat middel zou kunnen aanleveren. Zo vul je het blok dus per geval verticaal in. In het blok 'Plek' zul je veelal redeneren vanuit het huidige gebruik of de gebruiker. Van daaruit vul je per gebruik of gebruiker het blok van boven naar beneden verder in.

De opbrengst van werken vanachter je bureau is een startpunt voor het daadwerkelijk in gesprek gaan met mensen.

Wanneer je het canvas op deze manier invult, formuleer je eigenlijk ideeën over voor wie het project en de plek allemaal relevant zouden kunnen zijn. Dit doe je – afhankelijk van de hoeveelheid kennis die je al hebt verzameld – op basis van eigen inzicht en inlevingsvermogen. Het is belangrijk je te realiseren dat je opbrengst hier een startpunt is om daadwerkelijk met mensen in gesprek te gaan. Je hebt nu een lijstje met personen en organisaties waarvan jij denkt dat ze belangrijk zijn om te gaan bevragen over het project en de plek. Van daaruit wil je ze mogelijk bij het project en de besluitvorming betrekken. Herhaal dit 'droogzwemmen' in een aantal rondes met verschillende mensen. Misschien ook met nieuwe betrokkenen, maar ook met mensen die helemaal niet bij de plek of het project betrokken zijn. Zo verrijk je je lijstje namen van personen en instanties waarover je meer te weten wilt komen. Maar dit namenlijstje is natuurlijk niet genoeg. Je moet op pad en al deze mensen en instanties langsgaan en bevragen. Ontdek wat hun belangen, wensen, verwachtingen, betekenissen, motieven en beschikbare middelen zijn met betrekking tot het project en de plek.

Je kunt daarvoor met behulp van de vragen in de blokken 'project' en 'plek' mensen interviewen. Een andere optie is om mensen zelf de vragen te laten beantwoorden – bijvoorbeeld als voorbereiding op een bijeenkomst waarin verschillende belanghebbenden bij elkaar komen. Soms zullen mensen in hun antwoorden iets zeggen dat over mogelijkheden en bedreigingen gaat. Die kun je vast in het middelste blok (laten) neerzetten.

Belangen en belanghebbenden ontdekken gaat nooit in één keer.

Belangen en belanghebbenden ontdekken is iets wat nooit in één keer gaat. Elke keer als iemand het canvas invult, kunnen nieuwe ideeën ontstaan over relevante partijen om nog te bevragen. Hoe meer partijen je bevraagt, hoe vollediger je inzicht wordt. Hoe lang je door moet gaan, verschilt per geval. Een vuistregel om te hanteren kan zijn dat je doorgaat zolang je nog geregeld nieuwe inzichten ophaalt en weinig herhaling hoort in de verhalen van mensen en organisaties die het canvas invullen. Het eind komt in zicht zodra je in verschillende gesprekken met op het oog heel andere partijen veel herhaling begint te horen en eigenlijk niets nieuws meer. Dan kun je er voorzichtig vanuit gaan dat je overzicht redelijk volledig aan het worden is.

Als voor iedereen individueel de eerste twee blokken zijn ingevuld, ontstaat het complete beeld. Je hebt dan alle waarden, belangen en wensen in kaart die mensen koesteren met betrekking tot de plek en het project. Ook zie je welke middelen mensen benutten op de plek, wat ze erin investeren en wie er in het project zouden willen investeren. Bij elkaar is dit heel veel informatie. Deze moet nu verder worden geordend: alle doublures moeten eruit. Als projectgroep kun het ordenen van de perspectieven die je hebt opgehaald zelf zetten door achter je bureau te analyseren. Er zijn ook veel werkvormen denkbaar waarbij je samen met de personen die de canvassen

invulden tot dit overzicht komt. Bijvoorbeeld door mensen in kleine groepen hun eigen canvassen te laten bespreken en samen op een nieuw canvas alle informatie neer te zetten, zónder doublures. In enkele rondes kunnen zo alle canvassen samengebracht worden.

Zo ontstaat er uiteindelijk – los van de individuele personen – een helder overzicht van alle activiteiten, waarden en wensen met betrekking tot plek en project. Dat is de basis om mogelijkheden, conflicten en bedreigingen te ontdekken. Die komen in het middelste blok te staan: Mogelijkheden & Bedreigingen.

Let er in de synthese op dat het er hier om gaat volledig te blijven: alles is belangrijk want elk belang moet worden gehoord.

Let er in deze synthese op wel volledig te blijven dus geen belangen of argumenten achterwegen te laten als maar één persoon die heeft genoemd. Alles is belangrijk, want elk belang moet worden gehoord. Het maakt dus niet uit hoe groot of klein de groep is die dit belang vertegenwoordigt. We zijn immers niet op zoek naar ‘de meeste stemmen’ die straks mogen gelden, maar naar het horen van iedereen. Inclusief de mogelijke wijsheid van de minderheid.

Opbrengst en vervolg

Wat is de opbrengst van deze laag in het canvas?

- > je weet wat er allemaal speelt
- > je weet wat er van belang is om rekening mee te houden
- > je weet aan wie je verantwoording af moet leggen in relatie tot een besluit over het gebruik van de beoogde plek.

Tip: als je alles in beeld hebt, vraag je dan hardop af of je niets vergeten bent. Wellicht is er een persoon of instantie niet gehoord bij het opstellen van de lijst. Vermoedt iemand op enig moment dat eigenlijk nog iemand anders relevant is maar nog niet betrokken? Dan is het verstandig deze persoon alsnog te betrekken en te bevragen. Doe dat op z’n minst bij een volgende stap in het proces.

VOORBEELD

DE CASUS: EEN MOESTUIN IN DE BERGWIIK

De initiatiefnemer

Sinds Deborah (35) kinderen kreeg, is ze zich steeds meer bewust van het belang van gezonde voeding. Zelf kookt ze altijd vers voor de kinderen. Maar die hebben eigenlijk geen idee hoe de groenten op hun bord groeien en waar hun voedsel vandaan komt. De Albert Heijn actie met de moestuintjes vindt ze geweldig. Maar toen ze drie hoog achter aan de slag ging met het opkweken van wortels, radijsjes en tuinkers, kwam ze erachter dat een succesvolle oogst voor iets anders dan tuinkers in haar kleine bakken onbegonnen werk is. De vensterbank was al gauw te klein en op het balkon deden vooral duiven zich tegoed aan hun net opgekweekte plantjes. Bovendien stond er teveel wind en scheen de zon te fel. Kortom: de oogst mislukte.

Deborah fantaseert over een moestuin in de buurt waar het kweken van groenten met haar kinderen wél lukt. Ze spreekt erover met andere ouders van kinderen op de Daltonschool waar ook haar kinderen naartoe gaan. Verschillende ouders herkennen Deborah’s verhaal en frustratie. Ook zij hebben tevergeefs met de moestuintjes gemodderd in hun bovenwoning. Eén moeder oppert of ze niet gewoon ruimte voor een tuin zouden kunnen vragen aan de gemeente. Zij wil wel helpen bij het schrijven van een plan. Als gemeentebtenaar heeft ze daar wel ervaring mee. Nu wordt Deborah nog enthousiaster. Samen met nog een andere moeder en vader spreken ze af bij elkaar te komen om een plan te maken. In een brainstorm over een plek voor een buurtmoestuin, komen ze op een verloederd speelpleintje recht tegenover de school aan de andere kant van de straat, het Ardennenplein. Het is een nogal stenige plek met veel zwerfafval. Er komen vaak hangjongeren. Voor kleinere kinderen is het er niet altijd even prettig om er te spelen. De hangjongeren maken soms flauwe opmerkingen, laten blikjes en flesjes liggen en ‘bezetten’ de tribune bij het voetbalveldje. In hun plan schrijven de ouders op dat ze met hun moestuin vier vliegen in één klap slaan. Ze maken het plein groener (past dat niet bij de agenda klimaatbestendige stad?), waar de tuintjes zijn wordt zwerfvuil weggehaald, er komt een tegenwicht voor de hangjongeren die het plein voor kleinere kinderen soms wat onaantrekkelijk maken én de kinderen uit de buurt krijgen de kans kennis te maken met waar hun voedsel vandaan komt.

Zodra je met mensen in gesprek gaat over een plan, zet je iets in gang. Als mensen enthousiast worden, kan in hun hoofd alles al snel bijna zeker en mogelijk lijken, terwijl het eigenlijk nog compleet onzeker is. Er ontstaat zo meteen een spanningsveld tussen het enthousiasme om ergens energie in te steken en de onzekerheid over of de energie beloond zal worden. Benoem dit spanningsveld en probeer verwachtingen te managen.

Zo onderbouwen ze in eerste instantie hun voorstel voor herinrichting van het plein. Daarbij verandert een deel van het ‘loze’ steengebied en het verloederde grasveld in ongeveer tien moestuintjes en een klein schuurtje voor de opslag van tuinmateriaal.

Invullen van het canvas

Deborah vult het canvas in om te ontdekken voor wie een moestuin allemaal interessant kan zijn en wie ze er bij zou moeten betrekken om de tuin te realiseren. Ook vult ze hem in om te ontdekken wie er allemaal een relatie met het plein hebben, zodat ze ook hen kan betrekken.

Hogeschool van Amsterdam

HET OMGEVINGSCANVAS

PROJECTNAAM: _____
DE BEDOODE PLEK: _____
DATUM: _____

PROJECT	MOGELIJKHEDEN & BEDREIGINGEN	PLEK
ACTIVITEITEN EN BEHOEFTE		ACTIVITEITEN EN BETEKENIS
MENSEN & ORGANISATIES		MENSEN & ORGANISATIES
MIDDELEN		MIDDELEN
MOTIVATIE		MOTIVATIE
VERANTWOORDING & VERHAAL		

PROJECT

- > **Activiteiten en behoeften**
 - Moestuineren
 - Gezond eten, leren over eten
- > **Stad klimaatbestendig maken**
 - Overlast verminderen/ plein prettig maken voor kleine kinderen
 - Zwerfvuil verminderen
- > **Mensen & organisaties**
 - Ouders met hun kinderen (van school?!)
 - Andere buurtgenoten (het plein wordt voor iedereen weer prettiger!)
 - Gemeente & groenvoorziening
 - Mensen die een tuin willen
- > **Middelen**
 - Ruimte op het Ardenneplein of ergens anders krijgen van de gemeente (toestemming)
 - Geld voor de aanleg van de moestuintjes. Daarna materialen voor onderhoud en tijd voor onderhoud.
- > **Motivatie**
 - Gemeente kan grond ter beschikking stellen omdat het past bij beleid klimaatbestendigheid. Misschien ook bij gezondheid.
 - Mensen die een tuin willen, willen er ook tijd en geld in steken. Het is hun hobby/ze vinden het belangrijk dat ze hun kinderen iets kunnen meegeven.

Hogeschool van Amsterdam

HET OMGEVINGSCANVAS

PROJECTNAAM: _____
DE BEDOODE PLEK: _____
DATUM: _____

PROJECT	MOGELIJKHEDEN & BEDREIGINGEN	PLEK
ACTIVITEITEN EN BEHOEFTE		ACTIVITEITEN EN BETEKENIS
MENSEN & ORGANISATIES		MENSEN & ORGANISATIES
MIDDELEN		MIDDELEN
MOTIVATIE		MOTIVATIE
VERANTWOORDING & VERHAAL		

PLEK

- > **Activiteiten & betekenis**
 - Het is vooral een speel- en hangplek. Er gebeurt niet veel.
 - Mensen lopen er langs met hun hond. De mensen van het nieuwe appartementencomplex kijken er op uit (geen fraai uitzicht!)
 - Voorzien vooral in de behoefte aan speelruimte
- > **Mensen & organisaties**
 - Voorziet vooral in de behoefte aan speelruimte en hangruimte van jongeren en kinderen
- > **Middelen**
 - Voetbalveldje, speelpleintje, heuveltjes, grasveldje
- > **Motivatie**
 - Het is dichtbij (denk ik). Er is niet echt een ander pleintje in de buurt.

Deborah arceert in haar canvas alle mensen en organisaties die ze heeft genoemd en besluit dat ze in gesprek moet gaan met:

- andere ouders in de buurt;
- buurtgenoten;
- de gemeente en de groenvoorziening;
- jongeren en kinderen die van het pleintje gebruik maken.

Deborah en haar mede-initiatiefnemers gaan in gesprek met buurtgenoten, de groenvoorziening en jongeren en kinderen die van het plein gebruik maken. Ze ondervraagt de mensen die ze nodig heeft om de tuin te realiseren eerst over het project en dan over de plek. De mensen die ze interviewt als gebruiker van de plek, bevraagt ze eerst over de plek en dan over het project. Met hen vult zij voor ieder van hen een canvas in, één daarvan hebben we afgebeeld.

Mathieu, Groenvoorziening Bergwijk

“Bij de Groenvoorziening lopen we al jaren tegen een te krap budget aan. De politiek wil de stad graag vergroenen. De burgers willen het en wij ook. Maar een straatsteen is goedkoper in onderhoud dan gras en een border is nog weer duurder. In de Bergwijk is de laatste jaren, onder Wethouder van Dijk, flink geïnvesteerd in het groen. We hebben de middenberm van de Alpenlaan, die grotendeels verhard was en parkeerplekken had, vergroend. Er zijn grasveldjes en borders gekomen. Het is nu een stapsteen in een groene corridor tussen Everestpark en het Kranenburgpark. De onderhoudskosten voor de Alpenlaan zijn daardoor flink gestegen. Helaas staat daar tot nu toe geen verruiming van ons budget tegenover. Ook op een paar andere plekken zijn door vergroening de kosten voor onderhoud gestegen. Tot nu toe lossen we dit op door ons maaieregime elders aan te passen: we maaien minder, laten het gras hoger opkomen en voeren maaisel af. Dat is meteen goed voor de biodiversiteit. Insecten vinden het prachtig, dus eigenlijk is het een win-win. Op sommige plekken, zoals op het grasveld en de heuveltjes op het Ardennenplein, maaien we nu nog maar één keer per jaar. Ook leuker voor de kinderen, zou ik zeggen. Daar is het nu echt avontuurlijk geworden.”

“Het Ardennenplein is inderdaad een erg versteend plein. De straten daar ook trouwens. Daar moet nog wel iets gebeuren als het om de waterafvoer gaat (dat gaat in die buurt nu te snel het riool in). Het liefst zou ik er een waterdoorlatende grindbak aanleggen, zoals onlangs bij de Hooglanden. Maar daar is op dit moment geen budget voor. En ook in het onderhoud is het zoveel duurder dat ik daar geen akkoord op kan geven. Uiteindelijk moeten wij als afdeling ook gewoon binnen ons budget werken.”

“Iedereen heeft de mond vol over klimaat en duurzaamheid, maar in mijn budgetten zie ik dat nog niet terug. Ja, zeggen ze dan in de gemeenteraad, bewoners kunnen toch ook zelf veel doen? Dat is wel zo. Maar er zijn maar heel weinig goed lopende medebeheerprojecten waar ook ná drie jaar de buurt het groen nog goed onderhoudt, met lagere koste voor ons. Dat zijn echt lastige trajecten. Dat moet je niet doen om te vergroenen en te bezuinigen. Dat gaat echt om iets willen doen voor de mensen, voor de binding, de sociale samenhang in de wijk. Dat moet je niet alleen vanuit de groenvoorziening faciliteren maar ook naar het buurtwerk kijken. Althans, zo zie ik dat.”

Ruud, Buurtwerk Bergwijk

“Als medewerker van Buurtwerk Bergwijk ben ik verantwoordelijk voor de ondersteuning van ouderen, mindervaliden en minima in de buurt. We ondersteunen deze doelgroepen om zo lang mogelijk zelfstandig thuis te kunnen blijven wonen, om een zinvolle dagbesteding te vinden en om rond te komen. Als jij nu vraagt naar een buurtmoestuin, dan denk ik als eerste aan de ouderen en mindervaliden. Die hebben vaak een benedenwoning. Dat zijn hier kleine woningen. Prima voor één of twee personen. De woningen hebben ook een tuin. Die kunnen zij echter slecht zelf onderhouden. De gemeenschappelijke binnentuin doet de woningcorporatie, maar hun eigen tuintje moeten ze zelf doen. Sommige mensen hebben een buurman of buurvrouw die helpt, of een zoon of dochter. Maar bij best een aantal mensen zie je de tuin flink verloederen. Ze zitten er niet meer fijn. Dus misschien moet je helemaal niet een nieuwe moestuin aanleggen, want die ligt er al, om het zo maar te zeggen. Aan de achterkant van de woningen.”

“Verder denk ik ook: in de buurt zijn eigenlijk geen mooie groene plekken. Ja, er is het Everestpark, maar dat is toch weer een kleine kilometer lopen vanaf veel plekken in de wijk. Voor sommige ouderen is dat te ver. Het Ardennenpleintje zou een mooi plein kunnen zijn om te zitten. Maar nu is het vrijwel alleen maar steen. Het beetje groen dat er is, is niet toegankelijk als je slecht ter been bent. Er is geen paadje, geen bankje en er zijn ook nog eens bergjes in gemaakt. Dus daar ligt een behoefte en een kans met zo’n moestuin. Dat is twee.”

“En drie is: ik denk aan mijn vorige baan. Dat was in de Waterwijk. Daar was zo’n creatieveling, die kreeg er een plek voor een moestuin. Met vrijwilligers had hij een flinke oogst. Die ging naar de buurtkeuken een paar straten verderop. Daar kregen daklozen twee keer per week een verse maaltijd van. Prachtig initiatief. Later kwam er een buurtcafé bij de tuin. Iedereen was welkom. Toch sloeg het niet aan bij de minima die er vlak omheen woonden: ze wisten niet hoe het werkte. Waren bang voor kosten. Ze dachten ook: ik kom zelf amper rond, dan wil ik toch wel zelf mijn wortels kunnen oogsten? Kortom: die tuin werkte niet voor hen. Ze voelden zich er niet op hun plek. Er zat gewoon een ander slag volk. Maar de wethouder vond het prachtig, een parel van participatie. Dat zie ik hier ook een beetje gebeuren, althans, dat risico is er. Want jullie zijn nu een groep ouders van de Daltonschool, maar er is hier ook de PC School. Daar brengen veel mensen waar ik voor werk hun kinderen naar toe.”

“En dan nu jouw vraag naar het pleintje. Wat het Ardennenpleintje betreft, daar heeft de doelgroep van ouderen en mindervaliden, zoals ik al zei, niet zo veel mee. Ze komen er eigenlijk niet. Ze komen er wel langs op weg naar de brievenbus of als ze hun zakje afval weggooien. Ze hebben er nooit problemen. Maar het is, zoals ik al zei, voor hen verder een vrij ontoegankelijk plein. Maar de kinderen van veel minima in die kleine woningen hier, die zitten er juist wel weer veel. En die hebben echt behoefte aan die plek. Daarvan zeg ik: die plek zou nog wel wat beter kunnen voor die jongens. Maar of de mogelijkheid tot schoffelen voor hen een verbetering is, waag ik te betwijfelen. Misschien wel voor de wat jongere kinderen, onder de twaalf. Maar dat moet je dan wel echt begeleiden.”

Gebruikers van het plein

Jay, 15 jaar

“We hebben hier een pleintje in de buurt, het Ardennenplein. Het is een fijn pleintje. Ik zit er vaak met de andere jongens uit de buurt. Beetje kletsen, wat eten en drinken. Soms halen we een patatje en een frikadel bij de snackbar om de hoek. De snackbar heeft geen terras. Als het mooi weer is gaan we daarom naar het pleintje. Joesef heeft sinds kort een scooter. Vinden we allemaal heel mooi. Hij neemt hem vaak mee naar het plein. We rijden wat rond. Soms doen we trucjes. Kijken of we op het achterwiel kunnen rijden. Gas geven.”

“We kletsen ook wel over serieuze dingen. School, bijbaantjes, meisjes. Ik ben wel blij met mijn vrienden in de buurt. Onze huizen zijn klein. We zitten liever buiten. Ik ga echt niet met mijn vrienden bij mijn moeder op de bank zitten. Wat dat betreft is het jammer dat er geen afdakje is. Als het regent, kun je er niet lekker zitten. Dan moeten we bij de snackbar. Dat is duurder. Buiten kun je drinken van de supermarkt.”

“Met Oud & Nieuw steken we er ons vuurwerk af. Ja, soms ook al wat eerder. Sommige gasten gaan al in november naar Duitsland om spul te halen.”

“Soms voetballen we ook. Dat is niet altijd handig met die kleintjes. Die komen er dan op hun stepje of driewieler doorheen of ze willen ook voetballen. Daar baal ik van. Die gastjes zijn er meestal met hun ouders. Die zeggen daar niks van, terwijl wij dan niet meer kunnen voetballen. We kunnen toch moeilijk die kinderen omver trappen. Ze hadden beter een apart veldje voor kleinere kinderen kunnen maken. Er is toch nog ruimte zat? Op het grasveldje achter het voetbalplein zie je nu nooit iemand. Als je daar nou twee doeltjes voor kleintjes neerzet.”

Zoë, 12

“Ik kom niet zo vaak op het Ardennenplein. Ik zit meestal op mijn kamer met mijn vriendinnen. Als ik naar buiten ga, is het vaak naar de manege. Dat is een stukje fietsen. Na schooltijd speel ik soms ook nog even op het schoolplein. Er zijn daar leuke boomstammen waar je in kunt zitten. Als ik langs het pleintje moet, kijk ik altijd even of de jongens met de scooter er zijn. Soms gaan ze ineens gas geven als ik langshiets of doen een stunt, gaan ineens heel hard langs me heen rijden. Daar schrik ik van. Ik rijd dan liever om.”

“Ik weet niet of ik naar zo’n moestuintje zou gaan. Ik zou het wel leuk vinden maar mijn moeder heeft denk ik geen tijd. Ik weet niet of je dat ook alleen met vriendinnen kan doen en of iemand je kan helpen. Ik zou wel vaker op het plein zijn als ik er een tuintje zou hebben. Maar om een paar keer per week er naartoe te moeten en te zorgen dat alle plantjes goed groeien... Ik weet niet of ik dat zou willen. Ik moet ook drie keer per week naar mijn paard.”

Mira, 5 jaar

“Ik kom hier fietsen. Met mijn mama.”

Moeder: “We komen hier veel. Het is heel dichtbij. Als we een half uurtje een frisse neus willen halen, gaan we hier naartoe. Mira kan hier fijn fietsen: tussen de speeltoestellen door en over het voetbalveld. Soms crosst ze ook over de heuveltjes. Dat vindt ze prachtig. Wel jammer dat ze daar het gras nu zo hoog hebben gelaten, want fietsen is daar nu lastiger. Het hoge gras aan de andere kant achter het voetbalplein is wel leuk. Nu het zo hoog staat is het voor Mira echt een avontuurlijk gebied geworden. Ze zoekt er dieren. Komt met van alles terug. Omdat er geen honden kunnen komen, is het poepvrij: erg prettig! De zandbak hier vind ik vies. Daar ligt wel vaak poep in. Daar mag ze niet komen. Zwerfvuil vind ik hier ook wel een probleem. Er liggen vaak zakjes en bakjes van de snackbar en blikjes en flesjes. Die ruim ik dan op. Glas vind ik echt gevaarlijk. Ik snap niet dat mensen dat zo laten liggen op een speelplein. Iets meer toezicht zou wat dat betreft wel prettig zijn. Ik zit hier vaak lekker in de zon op de ‘tribune’ als Mira speelt. Er is hier veel plek om te zitten. Gezellig, met andere ouders.”

Als ze verschillende mensen heeft gesproken, zet Deborah alles op een rij in één canvas. Dit canvas bespreekt ze met de andere ouders in de initiatiefgroep. Tijdens die bespreking herinnert één van de ouders zich een stukje in de krant dat hij laatst heeft gelezen over de bouw vanaf de jaren zestig. Dat die zo veel wordt gesloopt en dat er mensen zijn die dat zonde vinden. “Nog even en je mag van de modernismepolitie geen moestuin aanleggen” grapt hij. “Nou” reageert Deborah “Als dat zo is, zijn we nog niet klaar en moeten we nóg iemand spreken.” Zo komen ze bij de Vereniging Behoud Modern Stedenbouwkundig Erfgoed uit.

Jamila Mijnals, architectuurhistorica van de Vereniging Behoud Modern Stedenbouwkundig Erfgoed

“De Vereniging Behoud Modern Stedenbouwkundig Erfgoed is alweer ruim tien jaar geleden opgericht met als doel modern erfgoed van de naoorlogse periode te beschermen. Veel kantoorgebouwen en modernistisch ingerichte wijken worden tegenwoordig als achterhaald en onprettig gezien. In de hausa van de jaren nul zijn veel kantoren totaal getransformeerd of afgebroken. Ook wijken zijn onherkenbaar veranderd. De geschiedenis van het modernisme is zo op veel plekken totaal uitgewist. Dat vinden we jammer. Er zit namelijk ook veel schoonheid in functionele inrichting en de ruime opzet die in die tijd gekozen werd.”

“De Bergwijk is een voorbeeld van zo’n modernistische wijk. Ook hier zien we sluipenderwijs erfgoed verdwijnen. Neem de Alpenlaan. Die is vorig jaar onder handen genomen, maar naar ons idee zonder rekening te houden met de oorspronkelijke gedachte achter de inrichting van de laan als hoofdinfrastructuur in de wijk. Door de nieuwe opzet met een smallere rijstrook, nieuwbouw

van gezinswoningen aan een deel van de laan, en toch best forse beplanting in het midden, is het oorspronkelijke idee van de laan niet goed meer herkenbaar. Dat is zonde.”

“Het eerste wat ik dacht toen ik van jullie plan voor het Ardenneplein hoorde was: niet weer! Op zich passen moestuintjes bij de gedachte van wonen in het groen van het modernisme. Maar het neerzetten van een gebouwtje kan, als het onzorgvuldig wordt uitgevoerd, een enorme inbreuk maken op de fenomenale zichtas die je vanuit de Alpenlaan, over het Ardenneplein naar de school aan het eind van de Apennijnenstraat hebt en die de oude, onderliggende verkaveling nog volgt.”

Met ook de inbreng van de Vereniging Behoud Modern Stedenbouwkundig Erfgoed, maakt de initiatiefgroep het volgende overzichtscanvas van alle inbreng tot nu toe.

Hogeschool van Amsterdam

HET OMGEVINGSCANVAS

PROJECTNAAM: _____

DE BEDOODE PLEK: _____

DATE: _____

PROJECT	MOGELIJKHEDEN & BEDREIGINGEN	PLEK
▶ ACTIVITEITEN EN BEHOEFTE		▶ ACTIVITEITEN EN BETEKENIS
▶ MENSEN & ORGANISATIES		▶ MENSEN & ORGANISATIES
▶ MIDDELEN		▶ MIDDELEN
▶ MOTIVATIE		▶ MOTIVATIE
VERANTWOORDING & VERHAAL		

PROJECT

- > **Activiteiten en behoeften**
- Moestuinieren
 - Gezond eten
 - Leren over eten
 - Klimaatbestendige stad
 - Prettiger plein maken – minder overlast van hangjongeren
 - Minder zwerfvuil/ schoner plein
 - Sociaal project
 - Gezondheid
 - Fijne, groene plek in de buurt voor korte wandeling en om te kunnen zitten voor ouderen en mindervaliden

- > **Mensen & organisaties**
- Ouders van de scholen in de buurt
 - Mensen zonder tuin
 - Ouderen en mindervaliden
 - Minima
 - De gemeente: zowel Groenvoorziening als het Buurtwerk
- > **Middelen**
- Deelnemers: tijd (als je een tuin hebt heel regelmatig), energie en gezondheid, de weg kennen in de gemeente, groene vingers hebben
 - Gemeente: ruimte beschikbaar stellen voor de tuin; geld steken in de aanleg en het onderhoud (kosten worden waarschijnlijk hoger dan nu dus budget is nodig). Ook het actief houden en begeleiden van bewoners vraagt een inspanning
- > **Motivatie**
- Deelnemers: willen tuinieren, je kinderen iets willen meegeven over gezond eten,
 - Gemeente: Klimaatbestendig willen worden, sociaal project, toegankelijk groen in de buurt (gezondheid en welzijn ouderen en mindervaliden)

Hogeschool van Amsterdam

HET OMGEVINGSCANVAS

PROJECTNAAM: _____

DE BEDOODE PLEK: _____

DATE: _____

PROJECT	MOGELIJKHEDEN & BEDREIGINGEN	PLEK
▶ ACTIVITEITEN EN BEHOEFTE		▶ ACTIVITEITEN EN BETEKENIS
▶ MENSEN & ORGANISATIES		▶ MENSEN & ORGANISATIES
▶ MIDDELEN		▶ MIDDELEN
▶ MOTIVATIE		▶ MOTIVATIE
VERANTWOORDING & VERHAAL		

PLEK

- > **Activiteiten & betekenis**
- Speelplek: voetballen, fietsen, steppen, struinen (avontuur)
 - Huiskamer/hangplek, een plek om samen te kunnen komen met vrienden
 - In de zon zitten/ontmoetingsplek met andere ouders
 - Uitzicht (vooral steen)
 - Groene plek (zij het wel wat karig groen) in de stad.
 - Stapsteen voor insecten in de corridor vanaf het Everestpark naar het Kranenburgpark.
 - Voorbeeld van modernisme

- > **Mensen & organisaties**
 - Kinderen van alle leeftijden
 - Ouders (die er met de kinderen zitten)
 - Mensen die er langslopen (met hond)
 - Stichting Behoud Modern Stedenbouwkundig Erfgoed
- > **Middelen**
 - Voetbalplein (steen)
 - Speeltuintje
 - Overdekte plek mist
 - Gras achter het voetbalplein dat nog beperkt wordt gemaaid
 - Heuveltjes om op te fietsen en te spelen
 - De tribune
 - De ruimtelijkheid. Er staan alleen bomen aan de zijkant van het plein en er is geen bebouwing. De lijnen zijn strak, enkel doorbroken door de paar heuveltjes. Het gebruikte hekwerk en de bestrating zijn nog origineel uit de jaren 1960
- > **Motivatie**
 - Voor het spelen/als hangplek is het lekker in de buurt
 - Er is geen andere plek in de buurt
 - Kleine huizen in de buurt dus jongeren zitten graag buiten
 - Ecologische rijkdom van de stad behouden/vergroten
 - De teloorgang van veel modernistisch erfgoed. Nog even en we zijn het helemaal kwijt in deze wijk

Hogeschool van Amsterdam

HET OMGEVINGSCANVAS

PROJECTNAAM: _____
DE BEDOOIDE PLEK: _____
DATUM: _____

PROJECT	MOGELIJKHEDEN & BEDREIGINGEN	PLEK
ACTIVITEITEN EN BENODIGTEN		ACTIVITEITEN EN BETREKING
MENSEN & ORGANISATIES		MENSEN & ORGANISATIES
MIDDELEN		MIDDELEN
MOTIVATIE		MOTIVATIE
VERANTWOORDING & VERHAAL		

Mogelijkheden & Bedreigingen

- > Tegenvallend medebeheer, hoge kosten, verloedering van tuintjes
- > Moestuintjes kunnen wel verrijkend zijn voor de insecten, maar alleen als er niet gespoten wordt.... Hoe houden we dat in de hand?
- > Het Ardennenplein is nu niet geschikt voor een deel van onze doelgroep. Het zou een mooie tuin voor ouderen en mindervaliden kunnen zijn maar dat kan botsen met drukte van voetballende kinderen. Veel ouderen hier in de wijk hebben zelf een tuin die ze niet (goed) kunnen onderhouden. Je zou ook daar moestuintjes kunnen maken. Dat buurtgenoten elkaar helpen
- > Om buurtgenoten met een kleine beurs te betrekken, zul je echt een inspanning moeten verrichten. Begeleiding nodig om drempels te verlagen. Denk aan betrekken van ouders PC School
- > De jongeren zie ik niet direct gaan schoffelen. Tuintjes kunnen leuk zijn voor scholieren, maar het kan lastig zijn om daar een vaste dag in de week te werken en verantwoordelijkheid te dragen voor een eigen tuin. Ook hier dus begeleiding nodig.
- > Kleine kinderen gebruiken soms het voetbalveld om te fietsen. Dat zit de voetballende jongeren nu al in de weg. Die botsing dreigt groter te worden als speelruimte voor kleinste kinderen wordt ingeperkt
- > Zeer strak aangelegde tuintjes zouden kunnen, maar bebouwing zou de zichtas kapot maken

3.2 LAAG 2: BELANGEN CONFRONTEREN, MOGELIJKHEDEN EN BEDREIGINGEN ONTDEKKEN

Als alles wat speelt en van belang is in beeld is gebracht, kunnen inzichten rond project en plek met elkaar geconfronteerd worden om mogelijkheden en bedreigingen te ontdekken. Het Omgevingscanvas ondersteunt hierbij.

Methode van invullen

Deze stap hebben wij in het ontwerpproces steeds zo veel mogelijk plenair gezet. Je kunt het ook eerst individueel oppakken en dan met elkaar. In deze stap vul je eerst het blok over mogelijkheden en bedreigingen aan. In de vorige stap heb je daar al wat ideeën voor geïnventariseerd. Je gaat het blok nu aanvullen door plek en project tegenover elkaar te zetten. Ook zet je neer waar zaken botsen of elkaar juist versterken. Je kunt dit gestructureerd per aspect doen, maar je kunt hier ook vrijer te werk gaan. Het belangrijkste is dat hier inzichten komen te staan die volgen uit de confrontatie tussen belangen en inzichten rond project en plek. De risico's bestaan uit het niet tegemoet kunnen komen aan bepaalde belangen en verwachtingen bij het uitvoeren van het project of behoud van de plek in de huidige vorm, waarbij het project dus niet doorgaat. Een risico kan ook zijn dat bepaalde donateurs wellicht afhaken als het project wordt aangepast om in meer belangen te voorzien, terwijl de donateurs dan worden benadeeld. Zijn er dan nog wel voldoende hulpbronnen beschikbaar? En hoe zit het met de motivatie van mensen om mee te doen en de kar op bepaalde punten te trekken? Als motivaties over het hoofd worden gezien, kan de motor van het project gaan haperen.

Opbrengst en vervolg

De opbrengst van het werken in deze laag is dat je de (on)mogelijkheden van je project goed op een rij hebt. Je weet nu waar belangen botsen en ziet nieuwe mogelijkheden. Je weet nu beter waar je allemaal rekening mee moet houden en welke keuzes er wellicht gemaakt moeten worden om bredere steun voor je project te krijgen. Met deze kennis kun je in de volgende laag je plan verrijken en keuzes maken.

Mogelijkheden

- > De moestuin maakt het mogelijk (kennis over) gezond en duurzaam eten en de productie van voedsel over te brengen op kinderen in de buurt.
- > Door de moestuin kan het een prettiger verblijfsplein worden voor ouderen/mindervaliden, ouders die er met hun kind zijn. Mensen die er naast wonen krijgen er een beter uitzicht door.
- > Een moestuin kan bijdragen aan klimaatbestendigheid en ecologisch waardevol zijn.
- > Een moestuin kan een brug tussen verschillende groepen in de wijk slaan. Maar hiervoor is wel inzet nodig om drempels te verlagen.
- > Een alternatief voor de moestuin op het plein kan een project met moestuinen in verloederde achtertuinen zijn. Dan heb je echter niet de voordelen voor het plein en een bredere groep buurtbewoners.
- > De hangplek zou samen kunnen gaan met de moestuin. Er is een verbinding mogelijk met jongeren en andere gebruikers van het plein.

Bedreigingen

- > Botsingen ruimtegebruik
 - Ruimte voor een moestuin gaat snel ten koste van ruimte voor de huidige gebruikers van het plein. Kleine kinderen gebruiken het voetbalveld soms om te fietsen. Dat zit de voetballende jongeren nu al in de weg. Die botsing dreigt groter te worden als speelruimte voor de kleinste kinderen wordt ingeperkt.
 - △ Misschien is hier een slimme oplossing voor te verzinnen?
- > Voldoende middelen en inzet van gemeente en bewoners beschikbaar? Risico op tegenvallend medebeheer, hoge kosten, verloedering van tuintjes.
 - De jongeren zie ik niet direct gaan schoffelen. Tuintjes kunnen leuk zijn voor scholieren, maar het kan lastig zijn om daar een vaste dag in de week te werken en verantwoordelijkheid te dragen voor een eigen tuin.
 - Ook hier dus begeleiding nodig.
- > Voldoende inclusief?
 - Risico dat het niet lukt alle buurtgenoten te betrekken (onzichtbare drempels)
 - △ Begeleiding nodig om drempels te verlagen.
 - △ Ouders PC-school betrekken
- > Ecologische verslechtering als mensen gaan spuiten in hun tuintjes.
- > Past het wel in stedenbouwkundige opzet van de wijk?
 - Alternatief vinden voor bebouwing/ andere plaatsing/ hoogte etc.
 - Andere optie voor opslag van materialen?
 - Goede stedenbouwkundige laten meekijken met ontwerp

De moestuin op het plein kan mensen uit de hele buurt gaan samenbrengen. Maar dat zal afhangen van de inzet die vanuit de gemeente mogelijk is en de tijd die vrijwilligers erin willen steken. Hier moeten we goed op letten. Het is een keuze. Optie kan ook zijn: klein beginnen en stapsgewijs meer mensen betrekken.

3.3 LAAG 3: KEUZES MAKEN, ONDERBOUWEN EN ERKENNEN

Staan de mogelijkheden en bedreigingen eenmaal op een rij, dan is het tijd voor de laatste stap: keuzes maken en deze onderbouwen. Hoe gaat het plan voor het project eruit zien? En wie of wat gaat dat plan steunen? De keuzes moeten uiteindelijk gedragen worden door de personen en instanties die een formele rol in het project hebben, als initiatiefnemer of ondersteuner van het project. Maar de voorbereiding en verkenning kun je heel goed samen met een veel bredere groep van belanghebbenden doen.

In het onderste blok van het canvas komen inzichten te staan die volgen uit de confrontatie tussen project en plek.

Methode van invullen

Afhankelijk van de grootte van de groep kun je het gesprek in deze laag plenair organiseren of in kleinere groepen die plenair rapporteren. Met een brede groep van belanghebbenden heb je in de vorige laag de mogelijkheden en bedreigingen in kaart gebracht. Nu kun je die samen vertalen naar wat dat voor het project kan betekenen. Ook kun je samen het enthousiasme peilen voor bepaalde keuzes voor het vervolg van het project: zijn er opties die veel weerstand oproepen? Bijvoorbeeld: ‘toch een gebouwtje neerzetten voor materialen.’ Of valt dat wel mee? En als het niet meevalt: hoe kan hiermee worden omgegaan? Zijn betrokkenen bereid energie te steken in een oplossing? Dit soort gezamenlijke verkenningen helpen om uiteindelijk goed onderbouwde inhoudelijke besluiten te nemen. De opbrengst uit de analyse kan ook zijn dat je toch nog met een paar partijen om tafel moet. Dan is er dus nog werk aan de winkel voordat je tot een definitief plan kunt komen. De onderbouwing van je keuze kan echter niet alleen worden gebaseerd op een analyse van mogelijkheden en bedreigingen. Je moet teruggrijpen op alles wat je weet over de plek, het project en de belangen, wensen en verwachtingen die daarbij in het geding zijn. Deze moet je erkennen, net als de personen en instanties met wie ze zijn verbonden. Zo wordt het niet alleen een verhaal van een project, maar het verhaal van een project op een specifieke plek.

Opbrengst en vervolg

Met deze stap heb je alle bouwstenen in handen. Je kunt nu je projectplan verrijken, aanscherpen en onderbouwen op basis van zowel de inhoud van het project als de beoogde plek én alle belangen die met beide zijn gemoeid. Je hebt een aanzet voor je verhaal en je weet wat je te doen staat om het verhaal te versterken. Je vervolgstap is dus dat je aan de slag gaat met de actiepunten uit de analyse en daarna het plan herschrijft, in afstemming met alle betrokkenen.

VOORBEELD

Verantwoording en Verhaal

Het Ardennenplein is een buurtplein dat op dit moment niet voor alle buurtbewoners als zodanig functioneert. Kleine kinderen en jongeren zitten elkaar soms in de weg. De ruimte is niet optimaal ingedeeld en voor ouderen en gehandicapten is het plein slecht toegankelijk. Het Ardennenplein is ook erg versteend. Recentelijk is een deel van de grasstrook ‘verruigd’, om meer biodiversiteit te creëren en een stapsteen in een ecologische corridor te bieden, maar dit kan en moet veel beter als tegenwicht in onze versteende wijk. Voor de biodiversiteit en voor een beter waterbeheer in de wijk, is meer groen nodig. Het Ardennenpleintje zou hierin kunnen voorzien. Kinderen in onze wijk hebben geen idee waar hun eten vandaan komt. Moestuintjes kunnen een manier zijn om kinderen te leren over het kweken van groenten en wat allemaal eetbaar is. Veel mensen in de buurt zouden graag wat vaker in een tuin werken, maar hebben geen tuin. Anderen hebben een tuin maar kunnen hem niet meer goed onderhouden. Ze kunnen niet meer op een fijne plek zitten in het groen, want het Everestpark is te ver. Sociale contacten in de buurt zijn voor een deel gescheiden in groepen: de Daltonschool en de PC school apart. Om op al deze punten vooruitgang te boeken, willen we op het Ardennenplein een buurtmoestuin realiseren waar mensen elkaar ontmoeten, waar plek is voor insecten en waar mindervaliden lekker kunnen zitten in het groen. We vragen de gemeente om met ons mee te denken en te doen in deze moestuin. De gemeente kan ons ondersteunen met:

- > beschikbaar stellen van ruimte op het plein voor de tuin;
- > helpen met het maken van een ontwerp voor de tuin (zodat deze ook past in de stedenbouwkundige opzet van de wijk);
- > aansluiting op het Buurtwerk Bergwijk, zodat de tuin ingebed kan worden in projecten voor de doelgroepen van Buurtwerk Bergwijk en kan bijdragen aan de doelstellingen van het Buurtwerk.

Als initiatiefgroep willen we graag tijd en energie steken in de aanleg en het onderhoud van de tuin en het plan voor de tuin verder uitwerken.

Discussiepunten en actiepunten:

- ... hoe lossen we het op voor de jongeren die ruimte verliezen? Dit is nog een issue!
 - een ontwerpbijeenkomst organiseren met de jongeren? Ze persoonlijk aanspreken
- ... wie heeft ingangen om de ouders van de PC school te betrekken?
 - Oudervereniging PC School benaderen (eventueel via de oudervereniging van onze school. Wellicht een gezamenlijk project van maken?!
- ... doel van ons plan: een plein dat ruimte biedt voor iedereen of zouden we eventueel op een andere plek naar ruimte willen zoeken voor één van de huidige gebruikersgroepen?
 - Deskundigen raadplegen over wat realistisch is en alternatieven in de buurt?
 - Zoeken naar voorbeelden: kennen we pleinen/tuinen waar alle groepen die wij hebben benoemd de ruimte hebben? Waar vinden we goede voorbeelden? Die zoeken en dan kijken of zoiets hier haalbaar zou zijn.

Hogeschool van Amsterdam

HET OMGEVINGSCANVAS

PROJECTNAAM:

DE BEOOGDE PLEK:

DATUM:

PROJECT	MOGELIJKHEDEN & BEDREIGINGEN				PLEK
ACTIVITEITEN EN BEHOEFTE Over welke activiteit(en) gaat dit project? In welke behoeften voorziet het project?	• Past het project bij de plek of botsen er zaken? • Tot welke mogelijkheden en bedreigingen leidt het totaal aan belangen en motieven die spelen rond de plek en in het project? • Waar moet je allemaal rekening mee houden?				ACTIVITEITEN EN BETEKENIS Hoe wordt de plek nu al gebruikt? Welke betekenis heeft de plek nu al, los van het project?
MENSEN & ORGANISATIES Wie zijn er (potentieel) betrokken als gebruiker van dit project? En wie bij de realisering?					MENSEN & ORGANISATIES Door wie of wat wordt de plek op de genoemde manier gebruikt? Voor wie heeft de plek de genoemde betekenis?
MIDDELEN Wat is er nodig voor het project? Denk bijvoorbeeld aan tijd, materiaal, kennis van mensen en organisaties en kenmerken van de beoogde plek.					MIDDELEN Welke middelen biedt (of worden geïnvesteerd in) de plek voor het beschreven gebruik en de beschreven betekenis?
MOTIVATIE Wie zet welke middelen in en met welke motivatie?					MOTIVATIE Waarom gebruiken de betrokkenen de bovenstaande middelen juist op deze plek? Of waarom investeren ze hierin?
VERANTWOORDING & VERHAAL • Tot welk verhaal leidt bovenstaande analyse? • Is met dit verhaal de inzet van de benodigde middelen te realiseren en te verantwoorden naar de relevante belanghebbenden? • Zo niet, wat ontbreekt dan nog? Wat moet er nog verder worden doordacht of besloten?					

Deel 2

Verdieping & achtergrond van het
Omgevingscanvas

4. DE THEORIE: HET OMGEVINGSCANVAS ALS MIDDEL OM HET DEMOCRATISCHE GESPREK TE VERSTERKEN

Dit hoofdstuk gaat in op de inzichten uit (wetenschappelijke) literatuur waarop wij het Omgevingscanvas gebaseerd hebben. Met het Omgevingscanvas wilden we een hulpmiddel maken dat de legitimiteit van plannen en planprocessen kan helpen vergroten. In dit boek en het Omgevingscanvas hebben we het begrip legitimiteit vertaald naar de begrippen verantwoording en rechtvaardiging. In dit hoofdstuk gaan we toch even terug naar het oorspronkelijke begrip legitimiteit, dat het startpunt voor de ontwikkeling van het canvas was en in de wetenschappelijke literatuur gangbaar is. We laten zien hoe we inzichten uit de literatuur hebben gebruikt in het Omgevingscanvas. We haalden grofweg drie elementen uit de literatuur die van belang zijn om een plan van burgerinitiatieven te legitimeren.

1. Zorg dat alle belanghebbenden en hun visies in het proces dat tot het plan leidt worden betrokken. Belanghebbenden en belangen kunnen zowel aan de inhoud van een plan zijn verbonden als aan de plek waar het initiatief gebruik van wil maken.
2. Maak in het proces dat tot een plan leidt ruimte voor zowel meer praktische en instrumentele overwegingen met betrekking tot het project als voor achterliggende, meer immateriële overwegingen. Deze laatste hebben te maken met betekenissen en fundamentele waarden die bij een initiatief en een plek in het geding zijn. Ze raken aan de identiteit van personen. De overwegingen moeten over en weer inzichtelijk worden, zodat mensen elkaar echt kunnen verstaan.
3. Een project (plan) moet verantwoord kunnen worden. Maak daarvoor inzichtelijk hoe met alle overwegingen van belanghebbenden wordt omgesprongen en al dan niet rekening wordt gehouden. Wat betekent dat voor mensen, hun posities en de ruimte die ze letterlijk krijgen om hun wensen, overtuigingen en identiteiten vorm te geven?

In dit hoofdstuk onderbouwen we het belang van deze elementen en wordt duidelijk hoe de elementen samenhangen en terugkomen in het Omgevingscanvas.

4.1 BETERE PLANNEN, DRAAGVLAK EN LEGITIMITEIT DOOR ACTIEVE ROL BURGERS

Burgers een actievere rol geven dan alleen als inspreker bij de ontwikkeling van de eigen woon- en leefomgeving staat al enkele decennia in de belangstelling van wetenschappers en overheden. Het zou zorgen voor betere plannen en meer draagvlak en daarmee de legitimiteit van plannen vergroten (Arnstein 1969; Healey, 1992; Dreijerink, Kruize & Van Kamp, 2008; Boonstra & Boelens, 2011; Häikoö, 2007; Mäntysalo e.a., 2015). Maar wat bedoelen we eigenlijk als we zeggen dat de legitimiteit van plannen tekort schiet en hoe valt daar wat aan te doen?

Legitimiteit

De mate waarin een plan legitiem is, valt niet zomaar vast te stellen. Je kunt er vanuit vier hoeken naar kijken, in onderlinge verbondenheid. Of een plan legitiem is, kan allereerst beoordeeld worden door te kijken naar wie het plan vaststelde en daarmee politieke macht uitoefende (zie bijv. Mäntysalo e.a., 2015). Dit begrip van legitimiteit gaat dus over de instelling of de persoon die besluiten neemt over de inzet van publieke middelen en die regels stelt aan burgers en bedrijven: in hoeverre accepteren mensen (vinden ze het legitiem) dat die instelling die macht heeft? De mate van legitimiteit van een plan kan daarnaast gezien worden als iets wat verbonden is met argumenten en het geven van betekenis. Wat legitiem is, is wat als het beste argument wordt gezien of de overhand heeft als betekenis (zie bijvoorbeeld Häikiö, 2007). Kortom: een plan moet inhoudelijk overtuigen om legitiem te zijn. Een derde manier om legitimiteit van een plan te bestuderen is door te kijken naar het proces dat tot het plan heeft geleid. Welke argumenten voor welke beleidsinterventie de ruimte krijgen, gehoord worden en zo inhoudelijk kunnen gaan overtuigen, houdt verband met het proces van beleidsvorming (zie bijvoorbeeld Metzger, 2015). Als dit proces bepaalde groepen naar hun idee te veel uitsluit, zullen zij de legitimiteit van het proces en op den duur ook van de beleidsvormende instantie ter discussie stellen. Zij voelen zich dan niet langer vertegenwoordigd door, in het geval van Nederland, de vertegenwoordigende democratie en de procedures die deze optuigt om beleid te informeren (zie bijvoorbeeld Tjeenk Willink, 2018). Hierbij speelt ook een vierde aspect van legitimiteit mee: de mate waarin bij het nemen van besluiten verantwoording wordt afgelegd aan alle belangen die spelen. Zijn mensen, hun belangen en overtuigingen gehoord? En zijn plannen en keuzes in het licht van deze belangen en overtuigingen onderbouwd? De vier manieren om naar de legitimiteit van een beleidsinterventie of de inzet van publieke middelen te kijken zijn met elkaar verbonden. Het heeft te maken met zowel het proces dat aan de basis ligt van beleid, de inhoud van gehoorde argumenten en gemaakt beleid als met de beleidsvormende instantie en de mate waarin deze verantwoording aflegt over gemaakte keuzes.

Betere en geloofwaardiger plannen

De beweging naar meer ruimte voor participatie in beleidsvorming is ingegeven vanuit de inhoudelijke gedachte dat betere plannen ontstaan als burgers hun *intieme* kennis van een gebied en de wensen van gebruikers van het gebied inzetten in de planvorming. We missen veel kennis om tot goede besluiten te komen als niet iedereen mee kan praten en gehoord wordt. Dat zorgt ervoor dat beleid en besluiten niet zo makkelijk geaccepteerd worden (zie bijvoorbeeld Metze, 2010; Metzger, 2015; Cuppen, 2018). Een gebrekkig debat over de wenselijkheid van een bestaande situatie, de aard van mogelijke problemen en hun mogelijke oplossingen zou mede aan de basis liggen van een gebrekkige legitimiteit. Bovendien zou de legitimiteit gediend zijn bij meer inzicht bij burgers in het proces dat tot plannen leidt. Door burgers actief te laten deelnemen of zelfs het initiatief te laten nemen voor het ontwikkelen van de eigen buurt, zou dit bevorderd worden: ze maken dan actief alle stappen mee en het gesprek wordt opengegoid. Dit sluit aan bij het fundamentele idee dat in een democratie iedereen recht heeft om mee te praten en gehoord te worden. Een laatste argument voor het ruimte geven aan burgers komt voort uit de gedachte dat de legitimiteit van de overheid als besluitvormend orgaan groter wordt als burgers daar directer invloed op kunnen uitoefenen dan alleen eens in de vier jaar via algemene verkiezingen. Stromingen als de *deliberatieve*, *communicatieve*, *interactieve* en *participatieve planningsbenadering* zijn allemaal gericht op een meer actieve rol van burgers in de ruimtelijke planvorming zodat de kwaliteit en legitimiteit ervan verbeteren.

Besluiten verkrijgen hun geloofwaardigheid en daarmee legitimiteit niet zozeer door het op een juiste wijze aflopen van formele procedures als wel door interacties tussen mensen die ideeën uitwisselen en overtuigd kunnen worden.

Volgens de gedachte van de deliberatieve planningsbenadering wordt geloofwaardigheid en daarmee legitimiteit van besluiten niet zozeer verkregen door het op een juiste wijze aflopen van formele procedures, als wel door interacties tussen mensen waarin mensen ideeën uitwisselen en overtuigd kunnen worden. Wanneer een plan deels buiten formele kaders ontstaat, zoals bij maatschappelijke initiatieven, is dit nog sterker het geval. Er zijn dan immers veel minder formele procedures en posities waarop teruggevallen kan worden voor het verlenen van formele legitimiteit aan een planningsproces (Metze 2010, p. 22). Een goed gesprek is dus heel belangrijk voor het geloofwaardig en daarmee legitiem maken van een beleidsproces, zeker als dat door burgers wordt gestart.

Geluiden opsporen

Er is echter ook kritiek gekomen op deze benadering. Hoewel nieuwe partijen inderdaad een rol hebben gekregen in de ruimtelijke planning, is ook de nieuwe benadering nog geen garantie voor toegang van iedereen tot het proces van ruimtelijke planvorming. Sommige mensen en organisaties mogen er dan wel een sterkere positie door krijgen en meer invloed, anderen verliezen die misschien (Griggs et al, 2014; Metzger et al, 2015). Niet iedereen zal zich thuis voelen bij bottom-up planning. Wellicht vraagt het teveel tijd en kennis of voelt iemand zich niet aangesproken door de manier waarop de mogelijkheid tot meedoen is georganiseerd. Als dat zo is, missen we dus stemmen in het debat. Dit is een dilemma dat heel lastig is op te lossen. Toch is uit deze kritiek wel een les te halen. Namelijk de oproep om als partij die een plan wil maken je best te doen om zoveel mogelijk relevante geluiden op te sporen. Als je je plan vanuit de vier eerder genoemde hoeken legitiem wilt maken, zou je niet alleen moeten zorgen dat je steun krijgt van de instantie die wettelijk besluiten kan nemen. En je zou ook niet alleen moeten zorgen dat je alle procedures goed volgt. Je moet dan ook op zoek naar andere stemmen om de discussie over je plan te verrijken en om er verantwoording tegenover af te kunnen leggen. Geluiden worden vaak opstandige stemmen op het moment dat plannen concreet worden. Daarom is het pragmatisch gezien verstandig om zo vroeg mogelijk alle relevante geluiden op te sporen en te betrekken. Dat kan voorkomen dat de uitvoering van een plan op een later moment – op het oog vanuit het niets – gehinderd wordt door plots alsnog opkomende stemmen. Kortom: het is een democratische opdracht om in een beleidsproces zoveel mogelijk stemmen op te sporen.

4.2 GELUIDEN OPSPOREN: HET BETREKKEN VAN BELANGHEBBENDEN MET VERSCHILLENDE VISIES

Het is belangrijk om goed op te letten dat zo veel mogelijk verschillende perspectieven in de planvorming worden meegenomen. Maar hoe doe je dat? Voor de ontwikkeling van het Omgevingscanvas hielden we rekening met de volgende overwegingen.

- 1. Mensen met eenzelfde soort achtergrond hebben lang niet vanzelf dezelfde ideeën over een onderwerp. Het is dus niet zo dat als we maar mensen en organisaties met diverse achtergronden betrekken, we dan ook alle relevante ideeën rond een thema zullen ontdekken (Cuppen, 2018). Burgers zijn primair individuen die geografisch met een plek verbonden zijn, een bepaalde activiteit uit (willen) voeren of een bepaald perspectief hebben op ‘het goede leven’ en van daaruit de ruimte op een bepaalde manier willen vormgeven. Burgers zijn in sommige projecten ook ondernemers die als gebruiker van een gebied een actieve rol op zich nemen om het gebied vorm te geven. Dat doen zij dan niet als professionele ontwikkelaar, maar als horecaondernemer (zie het voorbeeld van de Boeletuin in het volgende hoofdstuk) of als sociaal ondernemer (Toentje, ook in het volgende hoofdstuk). Mensen spreken primair voor zichzelf of de specifieke organisatie die zij vertegenwoordigen en niet per se voor een groep. De diversiteit aan visies op en belangen verbonden met een initiatief binnen een groep – jongeren, vrouwen, werkzoekenden, mindervaliden – kan veel groter zijn dan die tussen groepen.
- 2. Wie relevant is en van zich laat horen, is geen statisch gegeven (Metzger, 2015). Mensen zitten niet netjes te wachten tot ze worden opgeroepen om gehoord te worden. Terwijl het plan vorm krijgt, dienen nieuwe stemmen zich aan. Individen laten vaak pas van zich horen zodra ze voelen dat ze geraakt worden als burger of vanuit hun functie. Dat is vaak juist op een moment dat het plannenmakers niet goed uitkomt: wanneer plannen concrete vorm beginnen aan te nemen. Het zijn dan niet alleen burgers als leken die van zich laten horen. Ook allerlei professionals kunnen zich er vanuit hun functie mee gaan bemoeien. Denk aan een brandweer die controleert of een plek bereikbaar blijft voor hulpdiensten. Of de afdeling Groenvoorziening en Beheer die moet kijken of een bepaald ontwerp voldoet aan de standaarden waarmee een gemeente werkt. Zodra een plan op het toneel verschijnt, in welke fase van ontwikkeling dan ook, roept het reacties op van mensen die ervan horen en erdoor worden geraakt. Belanghebbenden die eerst nog niet zichtbaar waren, worden zichtbaar.

Perspectieven komen dus niet vanzelf in beeld als verschillende groepen mensen worden betrokken. En hoe minder concreet een plan nog is, hoe langer de andere perspectieven nog uit zicht blijven.

Welke opties zijn er dan om de vele belangen in het vizier te krijgen en een gesprek te organiseren dat voldoende rijk is om tot een legitiem plan te kunnen komen? Cuppen beschrijft een methode daarvoor, de Q-methode. Toepassing daarvan vergt echter veel voorbereiding en begeleiding en dat past niet bij de wens om tot een laagdrempelig hulpmiddel te komen. Kunnen we niet zelf de advocaat van de duivel spelen door ons in te leven? Behalve dat we dan vóór mensen spreken in plaats van mét mensen, is deze manier van werken ook helemaal niet zo effectief. Echte overwegingen van echte mensen werken veel productiever in groepen (Cuppen, 2012, p. 30).

Vanuit deze inzichten is gezocht naar andere sleutels om belanghebbenden en belangen in beeld te krijgen.

Sleutels voor het bereiken van diversiteit

Hoe krijgen we op een laagdrempelige manier een breedte aan belanghebbenden en belangen in beeld?

In het Omgevingscanvas zitten twee sleutels om dit voor elkaar te krijgen:

- 1. het project zelf;
- 2. de plek.

Het project als sleutel

Om belanghebbenden voor het project op te sporen, kan allereerst nagegaan worden wie praktisch betrokken is of betrokken moet worden voor het uitvoeren van een project. Wie zijn de belanghebbenden die middelen in moeten brengen om een project van de grond te krijgen? Het gaat dan om tijd investeren, geld betalen (als subsidieverstrekker of afnemer van een product bijvoorbeeld) of ruimte beschikbaar stellen. Een project brengt mensen, activiteiten en middelen bij elkaar. De ‘lijm’ tussen deze mensen is de motivatie om mee te doen. Deze kan bestaan uit een financiële prikkel, maar ook uit een prikkel die gerelateerd is aan waarden die mensen van belang vinden: de waardepropositie van een project. In de literatuur over business modellen (Zott e.a., 2011) en in hulpmiddelen als het Business Model Canvas (Osterwalder & Pigneur) en de Strategieschets (Kraaijenbrink, 2015) staan deze waardepropositie en hoe dit mensen en middelen met elkaar verbindt centraal (zie figuren 4-1 en 4-2).

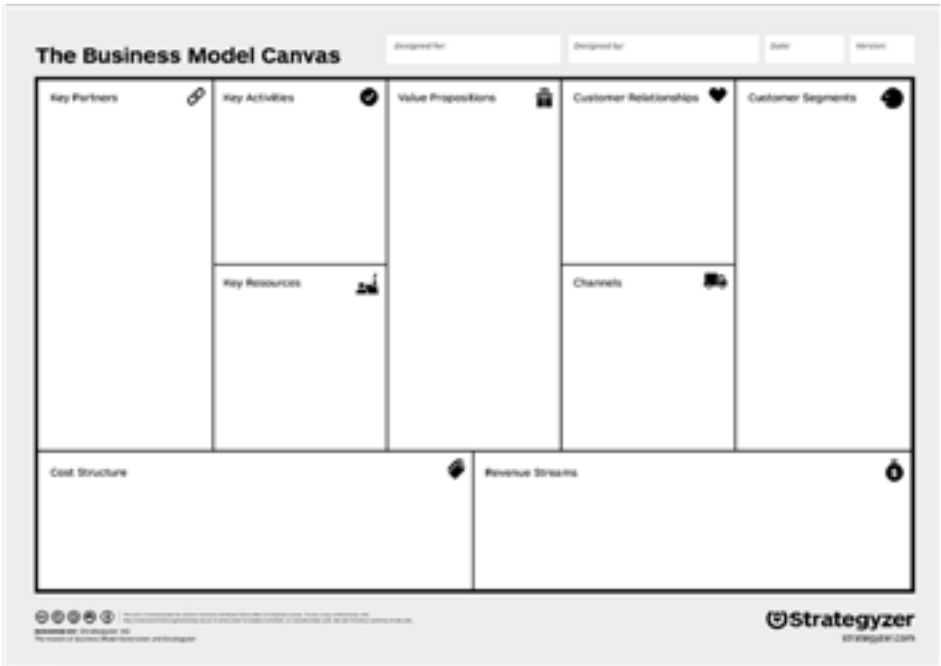
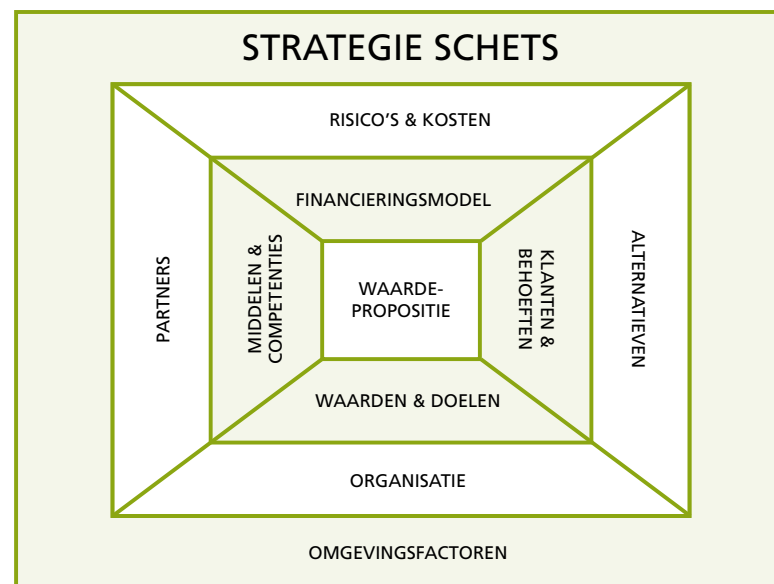

Figure 4-1: het business model CANVAS (Osterwalder & Pigneur, 2010)

Figuur 4-2: de Strategie Schets (Kraaijenbrink, 2015) zoals gebruikt in dit onderzoek

In de tools worden op een overzichtelijke manier vragen gesteld over de achterliggende doelen en waarden van een onderneming. Ook wordt inzichtelijk gemaakt wie en wat daarbij nodig zijn. In feite wordt zo ontrafeld wat in de kern het bestaansrecht van een onderneming is. Welke waarde creëert de onderneming, hoe wordt die waarde gecreëerd en komt die waarde bij afnemers terecht? En wie is bereid daarvoor te betalen en waarom? Deze manier van denken is ook relevant voor projecten in de openbare ruimte. Daar moet immers voor het succes van een project rekening gehouden worden met de achterliggende motor waarop een project draait. Als de doelen van een belanghebbende voor hem of haar beter op een andere manier behaald kunnen worden dan via het project, zal deze partij zijn of haar steun eraan intrekken. Met name het Business Model Canvas wordt de afgelopen jaren steeds meer gebruikt. Waarschijnlijk mede omdat het canvas visueel heel helder is en zowel met als zonder hulp van externe adviseurs door iedereen te gebruiken. Ook de manier waarop je het kunt gebruiken is variabel: zowel individueel achter een bureau als in een één-op-één interview setting als in een groeps-setting. Door een business model in te vullen kom je er niet alleen achter wat de kern van het plan voor een onderneming is. Het wordt ook duidelijk welke essentiële ingrediënten en kennis wellicht nog ontbreken. Daarnaast komen er ideeën bij over wie je nog zou moeten raadplegen om het plan te versterken en wie je zou kunnen betrekken om het daadwerkelijk te realiseren.

Met de middelen die mensen en organisaties in een project steken zijn dus ook inhoudelijke argumenten verbonden; een politieke opvatting of levensovertuiging. Iemand kan bijvoorbeeld de overtuiging hebben dat lokaal voedsel telen essentieel is voor een voedseltransitie of dat meer groen de leefbaarheid bevordert. Een natuur- en milieuorganisatie kijkt misschien kritisch naar een plan omdat het slecht is voor de insecten in een gebied. Een ambtenaar van de beheerafdeling moet zorgen dat het beheer binnen het gemeentelijk budget

blijft en de openbare ruimte goed is schoon te maken. Een vertegenwoordiger van een belangenvereniging voor mindervaliden houdt in de gaten of nieuwe plannen voor de openbare ruimte ook voor mindervaliden toegankelijk zijn. Nagaan welke partijen praktisch nodig zijn om een project te realiseren en achterhalen wat hen motiveert om zich met het project te verbinden, is dus een eerste sleutel om een diversiteit aan belangen te achterhalen. De visuele en overzichtelijke manier waarop verschillende business model canvassen dat doen, vormde een belangrijke inspiratiebron voor het Omgevingscanvas.

De plek als sleutel

Een tweede sleutel voor het ontdekken van belanghebbenden is betrokkenheid bij een plek. Hier gaat het zowel om een praktisch belang – kinderen die behoefte hebben aan een speelplaats in de buurt, hondenbezitters die een uitlaatstrook willen in de buurt, behoud van een prettig uitzicht – als om een meer abstract belang. Dat laatste is gerelateerd aan wie mensen zijn en hoe ze naar hun buurt kijken. Denk hierbij aan een plek die altijd zo geweest is, die samenhangt met de identiteit van een wijk, die gaat over wie zeggenschap heeft in een gebied (zie ook het intermezzo over de symbolische betekenis van plekken op pagina...).

Nash e.a. (2010) geven hier prachtige voorbeelden van in relatie tot een nog onbebouwd gebied bij het stadje Swindon, een mogelijke ontwikkellocatie. Sommige bewoners zien dit gebied als de voortuin van Swindon, een plek die bijdraagt aan de schoonheid van de stad. Het gebied lijkt symbool te staan voor de afstand tussen Swindon en het nabije Londen, waarvandaan steeds nieuwe inwoners in Swindon zijn komen wonen. Als dat gebied ontwikkeld zou worden, lijken sommige inwoners dat te voelen als een nog verdere invasie van buiten. Hun zeggenschap gaat verloren en hun identiteit als inwoner van een stadje dat onafhankelijk is van Londen. Terwijl andere inwoners in buurten die hun groen al verloren zijn, juist ook een klassenstrijd voelen. 'Laat de voortuin van Swindon maar worden bebouwd, wij hebben ons deel al gehad; ook de rijkere middenklasse zal een keer iets van de druk van Londen moeten gaan voelen!' De betrokkenheid bij de ontwikkeling van de voortuin van Swindon gaat dus over veel méér dan alleen het praktische verlies aan een groen uitzicht.

Voor een verrijking van een gesprek over een plan is een gesprek over het plan alléén daarom niet voldoende. Er is ook een gesprek nodig over de plek en wat die voor verschillende mensen betekent, zowel praktisch als emotioneel. Dat vraagt erom de plek goed te bekijken en na te gaan wie allemaal een band met die plek hebben en waar die band uit bestaat. Mensen en hun betrokkenheid bij een plek zijn op te sporen door gewoonweg op de plek en in de nabije omgeving aanwezig te zijn en met hen in gesprek te gaan; ze komen er langs of recreëren, wonen of werken er. Ga er niet vanuit dat alleen mensen die vlakbij wonen een band hebben met de plek. Het voorbeeld van Swindon laat zien dat mensen die ogenschijnlijk ver van een plek wonen er toch heel duidelijk een emotionele band mee kunnen hebben. Het is dus van belang open te staan voor alle verhalen die spelen rond een plek. Daarbij moet je verder kijken dan het project dat je zelf in gedachten hebt of waar je bij betrokken bent.

Janssen-Jansen en Van der Veen wijzen (2016, met referentie naar Manzo en Perkins, 2006) op het aspect van place attachment: het zich verbonden voelen met een plek. Juist bij ruimtelijke projecten raken mensen, bedrijven en overheden betrokken door de locus, oftewel de plek waar het project betrekking op heeft. In dit verband

spreken zij van de projectcollectiviteit: het collectief van alle individuen en gemeenschappen die door een project geraakt worden, zowel vanuit inhoudelijke belangen als gerelateerd aan de plek. Voor het legitimeren van een initiatief met een ruimteclaim, zoals een groenproject, is het in ieder geval belangrijk dat het project zowel gelegitimeerd wordt ten opzichte van wie er inhoudelijk door wordt geraakt als wie er ruimtelijk door wordt geraakt. Deze gedachtegang komt in het Omgevingscanvas terug. Het canvas nodigt expliciet uit om zowel vanuit de inhoud van een project als vanuit de plek te redeneren en op zoek te gaan naar belanghebbenden en belangen.

INTERMEZZO: DE SYMBOLISCHE BETEKENIS VAN PLEKKEN EN HET BELANG ERVAN IN CONFLICTEN OVER RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

De toegepast sociale (milieu)psychologie besteedt aandacht aan de manier waarop mensen betekenis geven aan plekken en hoe betekenisgeving en identiteitsvorming ook door plekken tot stand komt. Plekken zijn voor mensen méér dan een middel om concrete doelen te bereiken. Plekken moeten óók begrepen worden als betekenis gevend aan mensen. Plekken zijn verbonden met de geschiedenis van mensen, hun begrip van hoe een stad of buurt in elkaar zit, wie waar komt, verhoudingen tussen verschillende groepen in een buurt en dieper liggende waarden die mensen koesteren (zie bijvoorbeeld Nash e.a. 2009; Di Masso & Dixon 2015). Aan plekken zijn niet alleen materiële, sociaal-economische maar ook post-materiële, persoonlijke of milieu-waarden verbonden (Nielsen-Pincus 2011). In een studie naar de acceptatie van een installatie voor getijde-energieopwekking beschrijft Devine-Wright (2011) dat er eerst begrip nodig is van de bestaande emotionele binding met een plek, voordat je de reactie van mensen op een ontwikkelplan kunt begrijpen. Conflicten over het gebruik van grond ontstaan vaak omdat de ontwikkeling onvoldoende past bij de symbolische betekenis die een plek voor mensen heeft. Dit inzicht is belangrijk voor iedereen die ruimtelijke plannen maakt. Zonder een goed begrip van de binding van mensen met een plek en de symbolische betekenis die een plek voor mensen heeft, is het lastig hier rekening mee te houden in plannen en verantwoording tegenover af te leggen. Het vergroot de kans dat er op enig moment oppositie tegen een plan zal ontstaan.

Plekken zijn dus méér dan een middel om materiële doelen te bereiken. Mensen hebben een emotionele betrokkenheid bij plekken en zijn, zoals Nash e.a. (2010, p. 53) het omschrijven, bewaarplaatsen van socio-politieke betekenisgeving en symbolische koppelingen die soms ter discussie staan en waarover wordt onderhandeld. Hoe moet een ruimtelijke planner daarmee omgaan? Uit de sociale psychologie weten we dat juist conflicten over waarden ingewikkeld zijn om op te lossen. Er moet dan een balans gevonden worden in het geven van aandacht aan verschillende waarden en er juist op afstand van blijven. En er is duidelijkheid nodig of een conflict dat we aan de oppervlakte zien echt een waardenconflict is of dat het minder diep gaat. Als dat laatste het geval is, kan soms veel eenvoudiger overeenstemming worden bereikt. Dan kan immers gezocht worden naar gebruik van een plek zodanig dat ieder zich erin kan vinden, zonder in conflict te komen met de eigen normen (Illes e.a., 2014). Het Omgevingscanvas gaat niet zo diep op de aard van een conflict in. Aanvullend op het gebruik van het canvas kan in het werk van Boltanski en Thévenot (1999) inspiratie gevonden worden om meer grip te krijgen op de aard van de conflicten en verschillen in zienswijze die rond een project en een plek bestaan (zie de paragraaf 'Extra analysestap' vanaf pagina...)

4.3 STEMMEN HOREN EN OVERWEGINGEN INZICHTELIJK MAKEN

Een goed gesprek tussen relevante actoren realiseren is niet zo eenvoudig als het op het eerste gezicht misschien lijkt. Sommige belanghebbenden maken misschien geluiden die niet direct hoorbaar zijn. Daar moet je dus iets voor doen. Rancière zegt hierover: “Political activity ... makes visible what had no business being seen, and makes heard a discourse where once there was only place for noise; it makes understood as discourse what was only heard as noise” (Rancière 1999, p. 30, aangehaald door Metzger, 2015). Een goed gesprek begint dus bij het hoorbaar maken van stemmen die eerder niet relevant leken om te horen. Hoe doe je dat?

Hoe zorg je dat achtergrondruis onderdeel wordt van een gesprek over de inrichting van de publieke ruimte? Om dat voor elkaar te krijgen heb je een zender en een ontvanger nodig die elkaar verstaan. Of dat lukt, hangt af van hoe iemand communiceert. Verleent iemand de zender toegang tot het debat? Zijn de ontvangers niet alleen in staat om te horen wat zenders uitzenden maar staan ze er ook open voor? Willen ze luisteren en er iets mee doen? Op welke manier komen mensen in gesprek? Spreken zij ook letterlijk dezelfde taal? Dat doet er allemaal toe. Het maakt dus uit langs welke weg meegesproken mag worden en op welke manier en door wie een discussie wordt geleid (Metzger, 2015).

Visies helder maken

Om met elkaar in gesprek te kunnen gaan, moeten mensen hun visie helder kunnen maken: ze moeten er woorden aan geven en ruimte voor krijgen. Dat gaat niet vanzelf. Mensen zijn zich niet altijd bewust van hun ideeën en achterliggende overtuigingen, veronderstellingen en verwachtingen (Cuppen, 2012, p. 32). Met de vragen in het hulpmiddel willen we helpen om deze op een gestructureerde wijze boven water te krijgen. Ook ruimte creëren om deze visies veilig en open met elkaar te delen vraagt speciale aandacht. Kramer (2014, p. 67) wijst op groepsprocessen: mensen reageren vaak snel op elkaar en zijn geneigd in rollen van aanvallen en verdedigen te stappen. Een optie kan zijn om mensen eerst in kleinere groepen met gelijkgestemde personen hun visies verder stem te laten geven en pas daarna te laten delen in een groter verband (Cuppen 2012, p. 32). Bij het ontwikkelen van het hulpmiddel zijn we er op basis van bovenstaande overwegingen op gericht geweest dat het zowel individueel als in groepen gebruikt kan worden. Als mensen individueel werken, is dit relatief veilig; ze kunnen de tijd en ruimte nemen die ze nodig hebben. De vragen helpen hen om visies te verwoorden. We hebben geprobeerd de vragen zoveel mogelijk ondersteunend te laten zijn: wel structurerend, maar niet dwingend. Mensen kunnen ze op hun eigen manier beantwoorden en gebruiken om te verwoorden wat voor hen van belang is. In het modereren van sessies met het canvas is het heel belangrijk in deze fase de neutraliteit te bewaren. Als dit niet goed gebeurt, kunnen visies niet goed helder worden.

Extra analysestap

Het Omgevingscanvas helpt om visies te verwoorden maar biedt geen handvaten om de visies verder te analyseren en nog scherper inzichtelijk te maken. In de casus Toentje in Groningen hebben we met behulp van het werk van Boltanski en Thévenot (1999) een extra analysestap gezet over de manier waarop mensen hun acties rechtvaardigen. Boltanski en Thévenot (1999, 2006) laten zien dat mensen vanuit verschillende vaatjes tappen als zij hun handelen of steun aan een project rechtvaardigen. Soms botsen die vaatjes met rechtvaardigingen sterk met elkaar, soms niet.

Boltanski en Thévenot (1999, 2006) onderscheiden zes verschillende vaatjes (werelden) waaruit mensen tappen. Toegepast op de context van een project kunnen ze als volgt omschreven worden:

- > **Market world:** een project is legitiem als het kan functioneren binnen de prijswetten van de markt.
- > **Industrial world:** in deze visie hangt de legitimiteit van een project vooral samen met de mate waarin het efficiënt, productief en professioneel functioneert. Is een project geen eendagsvlieg en valt het niet zomaar uit elkaar? Is het goed georganiseerd en passend in de omgeving en wat er nodig is in de wijk? Het oordeel van de ambtenaar als inhoudelijke professional is hier van groot belang.
- > **Civic world:** in deze wereld wordt of een initiatief legitiem is of niet bepaald door de bijdrage aan het algemeen belang en de formele procedures van de overheid. De uitkomsten van politieke besluiten, procedures en regels voor vergunningverlening en subsidieverstreking bepalen of een activiteit op een plek legitiem is of niet.
- > **Domestic world:** in deze visie hangt de legitimiteit af van de mate waarin iets passend is in de reputatie van de buurt en de omgeving waarin het functioneert. Wordt het project door de buurt vertrouwd? Sluit het aan bij de behoeften, tradities en uitstraling van een buurt?
- > **World of fame:** binnen het denkkader in deze wereld wordt rechtvaardiging voor een initiatief gevonden in een goed imago dat aan een project kleeft. Een goede pers maakt ondersteuning logischer. Een project functioneert goed en is legitiem als het goed ligt in de publieke opinie.
- > **Inspired world:** deze wereld legt de nadruk op inspiratie, creativiteit en ruimte geven aan het onverwachte. Dit betekent dat projecten eigenlijk niet zijn af te rekenen op zaken als passendheid binnen bestaand beleid. De vraag stellen is de passie en creativiteit ondermijnen in een initiatief. En het is in tegenspraak met het doel om juist ruimte te geven aan nieuwe ideeën en non-conformisme. Burgerinitiatieven moeten in dit perspectief veel meer los staan van bestaande institutionele beoordelingscriteria en beleidskaders. Het radicaal handhaven van deze wereld botst met de grenzen van de democratische rechtsstaat. De ruimte voor initiatieven wordt immer altijd bepaald door de rechtsstaat en de wetten en regels die daar gelden. Zelfs als een overheid beslist dat op een bepaalde plek ondernemende burgers totale vrijheid krijgen om een project te starten, dan nog is de plek en de ruimte die wordt gegeven begrensd. Die ruimte kan alleen vrij worden gegeven als hierover verantwoording afgelegd wordt binnen de instituties van de democratie en rechtstaat. Het ideaal vanuit de inspired world botst met andere werelden en bijbehorende waarden die dominant zijn in een overheid. Handelen vanuit enthousiasme, energie en inspiratie van mensen kan ertoe leiden dat voorbij gegaan wordt aan kaders en procedures van de democratische rechtstaat. En soms komen die vervolgens in de weg te zitten en wordt iets achteraf als ‘niet netjes’ beoordeeld. Vanuit de optiek van de ‘civic’ wereld is dit een probleem, maar geredeneerd binnen de wereld van de inspiratie is dat iets wat erbij hoort op het moment dat maatschappelijk initiatief de ruimte krijgt en enthousiasme en energie worden losgemaakt. Doe je dat niet, dan dood je in feite de wereld van de inspiratie. Het vergt dus een beetje lef om als overheid in deze wereld actief te zijn.

Om een discussie te ordenen kan het helpen om inzicht te hebben in de verschillende manieren waarop mensen naar een project kijken en waarop ze hun steun eraan rechtvaardigen. Zo wordt duidelijk welke voorwaarden ze verbinden aan de middelen die zij inzetten voor het project. Met dat inzicht ontdek je de mogelijkheden en bedreigingen voor een geslaagd project; er ontstaat een basis om in het uiteindelijke projectplan keuzes te maken

én te onderbouwen. Je weet dan immers beter uit welke vaatjes je zelf tapt en welke vaatjes (en bijbehorende waarden) je links laat liggen. De analysestap met het werk van Boltanski en Thévenot vergt echter veel tijd en is daarom niet aan het Omgevingscanvas toegevoegd. Wie hier wel mee aan de slag wil, kan een voorbeeld vinden in Levelt & Van Berkel (2018). Je kunt ook het werk van Boltanski en Thévenot raadplegen.

4.4 CONFRONTEREN, AFWEGEN EN BESLUITEN VERANTWOORDEN

Om tot een besluit te komen, moeten perspectieven uiteindelijk met elkaar worden gedeeld. Met elkaar moet je nalopen waar zaken schuren en welke conflicten om een oplossing vragen. Het canvas geeft daarbij ruimte aan het conflict: dat wil zeggen, een constructief gesprek over conflicterende visies.

Posities, conflicten, belangen

Deliberatieve en participatieve vormen van planning – vormen van planning waarin het opsporen van stemmen en met elkaar in gesprek gaan centraal staan – sturen volgens sommige denkers teveel aan op overeenstemming bereiken tussen alle stemmen. Zij geven te weinig ruimte aan conflicten. Dat is volgens hen niet goed. Afwegingen, posities, winnaars en verliezers blijven dan onduidelijk, waardoor de democratische legitimering tekort schiet (Mouffe 2005). De gedachte is dat je met elkaar in gesprek moet over hoe verschillende belangen met elkaar botsen en welke pijn mogelijke keuzes opleveren om daar ten volle verantwoording over te kunnen afleggen. Mouffe en Laclau (2001, aangehaald in Grange, 2015) leggen veel nadruk op hoe de mogelijkheden van elk individu in een samenleving beperkt worden door de (machts)positie ten opzichte van anderen. Daarmee is alles wat de positie van een individu ten opzichte van anderen bepaalt een politieke aangelegenheid die de mogelijkheid heeft tot een conflict te worden op het moment dat hierover een gesprek ontstaat. Vertaald naar een burgerinitiatief voor een moestuin: op het moment dat initiatiefnemers een plan maken en hierover met de gemeente in discussie gaan, verandert hun positie ten opzichte van andere bewoners. Ze hebben een gesprek dat een ander niet heeft. Ze hebben een plan voor het toe-eigenen van publieke ruimte voor gebruik dat past bij hun eigen wensen en verlangens. Ze nemen en krijgen letterlijk en figuurlijk ruimte voor het tot uitdrukking brengen van de eigen identiteit en activiteiten die daarbij passen. Dat is geen neutrale stap. Zelfs als niemand anders er iets van weet, verandert er onder de oppervlakte al fundamenteel iets in posities. Zodra anderen zich bewust worden van deze verandering, ontstaat een politiek moment dat de mogelijkheid heeft conflictueus te zijn. Volgens Grange (2015) hoeft dit niet meteen een conflict te zijn als over de potenties en posities van personen discussie ontstaat. Het kan ook een meer neutraal gesprek zijn; een verkennen van opties. Wanneer consensus ontstaat, hoeft dat niet per se te betekenen dat sommige partijen het onderspit delven – dat het om machtsposities gaat en de ruimte die de één inneemt ten koste gaat van de ruimte die een ander kan innemen – maar kan ook tot uitdrukking komen dat individuen tot ieders tevredenheid een nieuwe positie innemen en zich een bijbehorende identiteit eigen maken. In het geval van een buurtmoestuin kunnen buurtbewoners het prima vinden dat een paar andere bewoners een tuin aanleggen, omdat ze de plek verder zelf niet voor iets anders willen gebruiken of omdat ze het eigenlijk wel leuk vinden en mee gaan doen.

Hoe je hier ook naar kijkt – of je het conflict centraal zet of dat je de optie openhoudt dat er consensus is of ontstaat: voor het verantwoorden en legitimeren van ruimtegebruik is het van belang je te realiseren dat individuen posities innemen in relatie tot elkaar. Politiek bestaat uit het aanbrengen van een verandering

in de posities en de relaties. Een initiatief van burgers waarbij tot op zekere hoogte publieke ruimte wordt toegeëigend, is geen neutrale stap. Het is een stap die de status-quo van posities van individuen doorbreekt en vraagt om een verantwoording in het licht van bestaande en mogelijke toekomstige posities. De mate waarin een conflict daadwerkelijk aanwezig is, valt vooraf, zonder belanghebbenden en hun belangen te kennen, niet te voorspellen. Als je de belangen niet kent, kun je niets afwegen en ook geen verantwoording afleggen. Daarom is de mogelijkheid van een conflict en het opsporen van de belanghebbenden en hun mogelijk uiteenlopende belangen een kernuitgangspunt in het ontwerp van het Omgevingscanvas.

INTERMEZZO: DE AARD VAN CONFLICTEN

Niet alle conflicten lenen zich even goed om tot een oplossing te komen waar alle deelnemers zich in kunnen vinden. Wanneer helder is waar een conflict precies over gaat, wordt het eenvoudiger om tot een oplossing of een besluit te komen en dit te onderbouwen. Coppens (2014) bespreekt drie typen conflicten die vaak worden onderscheiden.

1. Conflicten over perceptie gaan over onenigheid in hoe mensen een situatie inschatten. Het zijn vaak controverses over de feiten. Soms zijn deze feiten gezamenlijk boven water te halen (in de literatuur wordt dit ook wel *joint fact finding* genoemd), waarna het eenvoudiger wordt om tot een gezamenlijke oplossing te komen. Soms is dit juist lastiger, zeker wanneer de wetenschappelijke kennis over een onderwerp nog beperkt is.
2. Belangenconflicten ontstaan als verschillende partijen een ander belang hebben en iets anders willen bereiken. Het zijn conflicten over het gebruik van schaarse middelen.
3. Waardeconflicten gaan een stap dieper. Hier gaat het over zaken als rechten, identiteit en ideeën over 'het goede leven'. Dit soort conflicten zijn veel lastiger op te lossen, al helpt het wel om na te gaan welke normen er uit deze waarden volgen en wat dit betekent voor het gebruik en de verdeling van schaarse middelen. Soms kan op het niveau van te hanteren normen heel goed overeenstemming bereikt worden, zonder dat men het eens hoeft te zijn over de waarden waaruit deze normen worden afgeleid.

Natuurlijk is bovenstaand onderscheid in de praktijk niet altijd even duidelijk, maar het helpt als je begrijpt waar een conflict over gaat. Over waarden en levensvisies valt voor mensen niet zo makkelijk te onderhandelen. Over het gebruik van schaarse middelen wel (Coppens, 2014, p.).

Met betrekking tot het gebruik van de publieke ruimte lijken vooral belangenconflicten relevant: verschillende partijen willen dezelfde plek voor andere zaken gebruiken en daarom anders inrichten. Toch is het goed je ervan bewust te zijn dat daaronder meer kan liggen; diepere ideeën over van wie de ruimte is, wie toegang moet hebben, wat iemands identiteit is. Wanneer dat niet wordt begrepen, missen we veel informatie die nodig is om een besluit te kunnen verantwoorden en recht te doen aan alle belanghebbenden.

Processtappen om conflicten in beeld te krijgen

Om het conflict in beeld te krijgen, hebben we inspiratie gezocht bij het werk van Eefje Cuppen (2012) en inzichten uit de deep democracy (Kramer, 2014). Veel participatietools en -processen zijn erop gericht om mensen samen tot een plan of besluit te laten komen. Ze blijven ver van conflicten, omdat wordt gedacht dat die een planningsproces alleen maar in de weg zitten (Cuppen, 2018). Cuppen (Cuppen, 2018) wijst erop dat conflicten juist ook heel productief kunnen zijn. Door ze aan de oppervlakte te brengen, kunnen plannen worden verrijkt en kan voorkomen worden dat plannen op een later moment alsnog niet uitvoerbaar blijken of tegengewerkt worden. Een goed gesprek over een plan vermijdt dus niet het conflict. Het staat juist open voor elk geluid dat erover de kop opsteekt, ongeacht of dat geluid binnen het verband van een formeel planproces komt of dat het in de speeltuin, bij de supermarkt of op de hoek van de straat opgepikt kan worden.

Eefje Cuppen beschrijft in onderstaande drie ontwerpstappen hoe je op een constructieve manier het conflict boven tafel kunt krijgen in een dialoog tussen belanghebbenden.

1. Werk met heterogene groepen: ze leveren diversiteit in een dialoog. Een variëteit aan perspectieven leidt in het algemeen tot betere uitkomsten. Daarbij moet het perspectief van een minderheid niet worden vergeten: juist zij kunnen voor vernieuwende inbreng zorgen en plannen verrijken. Hier wijst niet alleen Cuppen (2012) op maar ook Kramer (2014), die met de deep democracy methode sterk de nadruk legt op de wijsheid van de minderheid. Kramer wijst erop dat het minderheidsstandpunt vrijwel nooit het standpunt is van een enkele persoon, maar eigenlijk altijd goed te vertalen is naar een relevante overweging die voor meer personen zou kunnen gelden.
2. Geef perspectieven zonder te oordelen erover de ruimte en help mensen waar nodig om hun perspectief te verwoorden of op een andere manier helder te maken (Cuppen, 2012; Kramer, 2014).
3. Faciliteer een confrontatie tussen verschillende perspectieven en een discussie over de keuzes die voor liggen (Cuppen, 2012).

Dit hoofdstuk heeft laten zien hoe we de eerste twee van deze processtappen in het ontwerp van het Omgevingscanvas hebben laten terugkomen. Voor de laatste stap gaan we opnieuw te rade bij Cuppen (2012).

Confronteren en verantwoorden

Cuppen laat zien dat het confronteren spannend kan zijn: als het conflict niet goed wordt gemanaged, lopen emoties al snel op en gaat het al snel over identiteit. Diepere waarden en wereldbeelden zijn weliswaar belangrijk om te begrijpen en te erkennen, maar ze blijven als discussiepunt maar beter buiten het gesprek. Ze maken conflicten niet constructief. De focus zou moeten liggen op de rationele overwegingen die mensen – mogelijk op basis van deze dieper liggende overtuigingen – maken. Welke doelen en belangen wil men hier bereiken? En welke middelen zijn daarvoor nodig of wil men daarvoor zelf inzetten? Passen al deze middelen of zijn er conflicten? Tegelijkertijd laat Mouffe (2005) juist zien dat voor politieke verantwoording ook een verhaal over dieper liggende wereldbeelden nodig is. Dat uiteindelijk waarden, posities en identiteiten in het geding zijn en dat uiteindelijk verantwoording afgelegd moet worden over welke waarden in een besluit voorrang hebben gekregen en waarom.

De verschillende lagen in het Omgevingscanvas zijn stappen om een constructieve dialoog vorm te geven en om het conflict boven water te krijgen. In de eerste laag helpt het canvas individuele visies te verwoorden en op een rij te zetten, los van specifieke individuen. Zo ontstaat ruimte voor een open dialoog. In de tweede laag helpt het canvas te verkennen waar zaken botsen: hier komt het conflict boven tafel. In de derde laag faciliteert het Omgevingscanvas het maken en onderbouwen van keuzes. Daarmee wordt recht gedaan aan de stemmen die zijn gehoord en verantwoording afgelegd over belangen en belanghebbenden.

4.5 OMGEVINGSCANVAS: EEN AANVULLING OP ANDERE PARTICIPATIETOOLS

Het blijkt niet eenvoudig om relevante geluiden op te sporen en een manier te vinden om deze geluiden ook stem te geven. Niet voor niets zijn er veel manieren ontwikkeld om burgers bij beleid te betrekken (zie bijvoorbeeld www.participatiewijzer.nl). Veel van deze methoden zijn erop gericht een breedte aan ideeën, kennis en visies in beeld te krijgen die onder specifieke groepen of een representatieve afspiegeling van de bevolking leeft. Het Omgevingscanvas gaat ervan uit dat mensen meer voor zichzelf dan voor een groep spreken. De zoektocht is niet naar een afspiegeling van de bevolking op basis van allerlei persoonskenmerken, maar naar een zo divers mogelijk palet aan inhoudelijk verschillende visies. Het Omgevingscanvas doet dat door aandacht voor het zoeken naar relevante belanghebbenden vanuit de inhoud van een project én vanuit de beoogde plek. Bestaande hulpmiddelen voor participatie zijn er vaak op gericht om mensen samen tot één plan of samen gedragen besluit te laten komen. Het Omgevingscanvas vertrekt vanuit de gedachte dat mensen wellicht helemaal niet tot één plan kunnen komen en er wellicht geen consensus gevonden kan worden. Het doel van het canvas is veeleer de afwegingen en politieke keuzes die een project met zich mee brengt boven tafel te krijgen. Dat is de basis voor een weloverwogen besluit door politiek verantwoordelijken en daarmee kan verantwoording afgelegd worden tegenover alle soorten belangen en belanghebbenden. Kan er in een project door het opsporen van belangen gehoor gegeven kan worden aan méér belangen dan in eerste instantie het geval was? Dan is dat mooi meegenomen. Het is echter niet het primaire doel van het canvas.

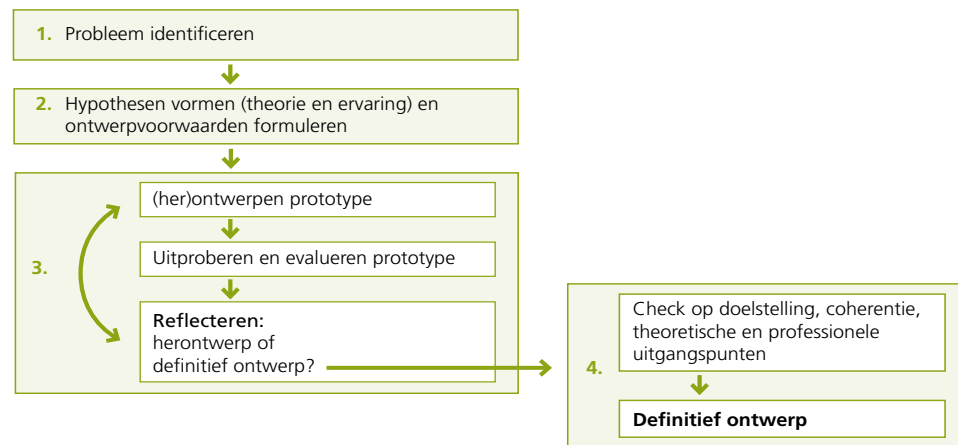
5. DE ONTWIKKELING VAN HET OMGEVINGSCANVAS

Dit hoofdstuk beschrijft het ontwerpproces waarmee we tot het Omgevingscanvas zijn gekomen. Als je zelf aan de slag wilt met het canvas is het relevant om inzicht te hebben in het proces van proberen, leren en bijschaven dat tot het Omgevingscanvas heeft geleid. Je gaat de bedoeling en de ontwerpkeuzes dan nog beter begrijpen. Daardoor kan je het Omgevingscanvas nog bewuster gebruiken en zelfs een beetje aanpassen als jou dat in een specifiek geval beter lijkt.

Het doel van het ontwerpproces was om een praktisch en laagdrempelig hulpmiddel te ontwerpen dat stem geeft aan alle voor een initiatief relevante partijen en belangen. Ook als deze uit zichzelf niet snel hun stem zullen verheffen en gehoord zullen worden, hun stem niet goed kunnen vinden of zelf nog geen toegang hebben gevraagd tot het proces. Stem geven betekent dat er ruimte wordt gemaakt om zowel praktische overwegingen als dieper liggende betekenissen en waarden naar boven te halen. Waarden die voor mensen verbonden zijn met een plan. En met de plek die met het plan gemoeid is. Het betekent ook dat partijen deze overwegingen echt van elkaar willen horen en begrijpen. Een tweede doel was dat het hulpmiddel afwegingen in een planproces inzichtelijk zou maken, duidelijk zou maken waar zaken botsen en zou helpen keuzes te maken, ze te onderbouwen en verantwoorden.

5.1 HET ONTWERPPROCES: ACTIE-ONDERZOEK IN CYCLI VAN ONTWERPEN, UITPROBEREN, EVALUEREN, GENERALISEREN

Om het Omgevingscanvas te ontwikkelen, voerden we het onderzoek uit in een aantal ontwerpstappen (zie figuur 5-1). Hierbij combineerden we inzichten uit het ontwerp-inclusief onderzoek (Horváth 2007, p. 7) en ontwerpend onderzoek (Gilbert 2008, p. 103). Dit hoofdstuk beschrijft in detail de uitgevoerde ontwerpstappen en testcycli. Na de probleemdefinitie (Stap 1) en de hypothesevorming over wat nodig was om de situatie te verbeteren en het formuleren van ontwerpvoorwaarden (stap 2), werkten we in verschillende cycli van ontwerpend onderzoek in echte cases aan de ontwikkeling van het canvas (stap 3). Daartoe organiseerden we workshops met prototypen van het canvas. In verschillende ronden verbeterden we de prototypes tot het punt dat we besloten door te kunnen naar stap 4 waarin we tot een definitief ontwerp kwamen.

Figuur 5-1: Onderzoeksstappen ontwerp-inclusief/ ontwerpend onderzoek zoals uitgevoerd voor de ontwikkeling van het Omgevingscanvas

Stap 1: observaties met betrekking tot het verantwoorden van maatschappelijke initiatieven met een ruimteclaim

De eerste stap in ons onderzoek voerden we uit voordat we onze onderzoeksaanvraag schreven. We spraken met betrokkenen bij maatschappelijke initiatieven met een ruimteclaim en lazen literatuur over het onderwerp. Twee met elkaar verbonden vraagstukken bleken te spelen in de praktijk. Ten eerste de steunverwerving bij partijen die nodig zijn voor een initiatief. Ten tweede de verantwoording of legitimering van de steungeving naar de eigen achterban van de partijen. Partijen zochten een laagdrempelig hulpmiddel dat zij zonder tussenkomst van experts zouden kunnen gebruiken om de praktijk op beide punten te verbeteren.

Stap 2: formuleren van hypothesen en ontwerpvoorwaarden

Op basis van literatuuronderzoek (hoofdstuk 4) concludeerden we dat de worsteling die betrokkenen bij maatschappelijke initiatieven met een ruimteclaim ervaren, te maken heeft met:

1. Een gebrek aan inzicht in wie allemaal belanghebbend zijn bij een initiatief. Het is onduidelijk van wie er steun nodig is en tegenover wie er verantwoording moet worden afgelegd. Men redeneert vooral vanuit een initiatief. De plek komt onvoldoende in beeld.
2. Een gebrek aan inzicht bij de belanghebbenden in de overwegingen die relevant zijn voor de legitimering van het initiatief.
3. Het verhaal van het initiatief waarvoor steun wordt gevraagd is hierdoor onvoldoende helder. Met dit verhaal kan geen verantwoording worden afgelegd. Niet aan de direct betrokkenen die actief iets moeten bijdragen, maar ook niet aan andere partijen die (indirect) door het initiatief worden geraakt.

Uit het literatuuronderzoek haalden we ook elementen die van belang zijn voor het ontwerp van het hulpmiddel (zie ook hoofdstuk 4):

1. Het hulpmiddel moet helpen om een brede groep relevante betrokkenen en hun individuele inzichten in beeld te krijgen. De benodigde middelen voor het realiseren van een initiatief, de plek en de inhoud van een initiatief kunnen hiervoor de sleutels zijn.
2. Het hulpmiddel moet helpen om inzichten met elkaar te confronteren en te onderzoeken waar ze botsen of juist samengaan, als basis om een initiatief te verrijken, besluiten te nemen én te verantwoorden.

Aansluitend bij de wens (ontwerpvoorwaarde uit de praktijk) om een laagdrempelig hulpmiddel te krijgen, zochten we al vanaf de start van het project inspiratie bij het Business Model Canvas (BMC) (Osterwalder & Pigneur 2010) en de Strategieschets (Kraaijenbrink, 2015).

Het BMC en de Strategieschets helpen partijen om de kern van een ruimtelijk initiatief te ontrafelen en de juiste vragen te stellen. Het bestaansrecht van een initiatief wordt zo verhelderd, versterkt en gelegitimeerd. Doel van ons project en het ontwerpend onderzoek was om een canvas te ontwerpen dat net zo laagdrempelig, helder en flexibel werkt.

Stap 3: (her)ontwerpen en testen van prototypes

Ontwerpend onderzoek kan worden gezien als een specifieke vorm van actieonderzoek. Actie-onderzoek gebeurt in een cyclisch proces dat *“beweegt tussen stadia van onderzoek, interventie en evaluatie”* (Gilbert 2008, p. 103, vertaling ML) (zie figuur 5-2). McNiff and Whitehead (2011) beschrijven een actie-reflectie cyclus die laat zien dat actieonderzoek uit duidelijk omschreven, vaste stappen bestaat. Een actie-onderzoeker neemt de volgende stappen:

1. een probleem identificeren en nadenken over een mogelijke oplossing (stappen 1 en 2 in figuur 5-1);
2. uitproberen van een nieuwe manier om iets te doen en data verzamelen om deze actie te monitoren; reflectie op wat er is gebeurd en met andere mensen uitzoeken hoe dit te begrijpen is; op basis van de reflectie een nieuwe manier van doen uitproberen en hier opnieuw op reflecteren (stap 3 in figuur 5-2).

(McNiff and Whitehead 2011, p. 11)

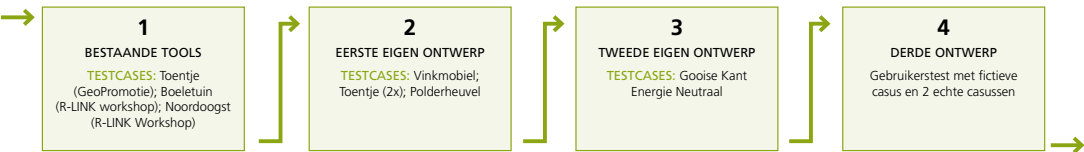
Hoe vaak de cyclus van (her)ontwerpen, uitproberen, reflecteren (stap 3 in figuur 5-1) herhaald moet worden voordat een definitief ontwerp wordt gemaakt, valt op voorhand niet te zeggen. Het werk van Schön (1983, p. 133) geeft hier enig houvast. We zouden ons de volgende vragen kunnen stellen:

1. heb ik het probleem dat ik stelde opgelost?
2. ben ik zelf tevreden over het resultaat?; is het resultaat coherent?; en
3. past de oplossing bij de professionele en theoretische uitgangspunten die ik hanteer?

In ons onderzoek betekent het dat we stoppen als:

- 1. ons hulpmiddel in staat is om nieuwe belanghebbenden te identificeren en inzicht te geven in hun inhoudelijke overwegingen;
- 2. wij als onderzoekers maar ook de mensen uit de praktijk met wie we werken tevreden zijn over het resultaat;
- 3. het hulpmiddel begrijpelijk en coherent is;
- 4. het hulpmiddel aansluit bij de theorie die we hebben gebruikt.

In dit onderzoek hebben we de stap van ontwerpen, uitproberen, evalueren, reflectie en herontwerp – in overeenstemming met het hierboven beschreven actieonderzoek – verschillende keren herhaald (zie figuur 5-2). Binnen de verschillende ontwerpcycli legden we in verschillende testrondes de nadruk op andere aspecten.

Figuur 5-2 Ontwerpcycli in de ontwikkeling van het Omgevingscanvas

Steeds voerden we workshops met een canvas uit – soms met initiatiefnemers rond een initiatief waar zij zelf mee bezig waren. Soms ook met andere partijen die een casus gepresenteerd kregen. We observeerden wat er gebeurde in de workshop, welke vragen helder waren, welke niet en wat er met de vragen boven tafel kwam. We reflecteerden daar na afloop met de betrokkenen op en onderling als begeleiders van de workshops. Daarna vertaalden we de inzichten naar gewenste aanpassingen in het canvas en ontwierpen op basis daarvan een nieuw prototype.

Toen het canvas op de eerste twee punten leek te werken, was het nog niet altijd zonder hulp van een moderator begrijpelijk en coherent. Om daar een laatste stap in te zetten, hebben we gebruikerstests laten uitvoeren. Deze laatste gebruikerstesten waren niet meer zo gericht op de inhoud van het canvas, als wel op de gebruiksvriendelijkheid ervan: Deed het wat het moest doen? Was het laagdrempelig genoeg? Lukte het mensen het canvas zonder hulp in te vullen? Op basis van de gebruikerstesten zijn de laatste verbeteringen gemaakt. Met het aldus ontworpen canvas zetten we stap 4 van het ontwerpproces. We hielden het canvas nog één keer kritisch tegen het licht van inzichten uit de theorie, professionele uitgangspunten en coherentie om tot een definitieve tekst en vormgeving te komen.

INTERMEZZO: ONTWERP IS SYNTHESE

Een vraag bij het doen van design-inclusief onderzoek is hoe het ontwerpen plaatsvindt en hoe dit herkend kan worden als onderzoeksactiviteit (Swann, 2002). Swann (2002, p. 55) merkt hierover op: “The action of designing is the same as the moment of synthesis that occurs in all forms of research, when the various parts of the data and analysis begin to make sense. [...] This moment of synthesis may be expressed as visual spatial knowledge in action. The design process traditionally is seen to be an action process centered round the synthesis stage. However, for this process to be recognized as a research activity, it must be made visible [...]” Het verschil tussen gewoon maar ontwerpen en onderzoeksmatig ontwerpen is dus de transparantie van het proces. Bij ontwerpend onderzoek maken we het proces transparant en systematisch; het testen, de uitkomsten van de test, de conclusies die we daaruit trekken en de ontwerpbeslissingen die we nemen. Zo wordt duidelijk hoe het ontwerp ontstaat uit een synthese van kennis en inzichten.

5.2 CYCLUS 1: VERKENNEN MOGELIJKHEDEN VAN BESTAANDE TOOLS

In de eerste ontwerpcyclus werkten we met de *business model* canvassen van Osterwalder & Pigneur (2010) en van Kraaijenbrink (2015).

Testronde 1: verkennen van mogelijkheden met niet-betrokken partijen

Doel van de testronde

Uitvinden of bestaande business modellen tools gebruikt kunnen worden voor een gesprek over het bestaansrecht van een initiatief en de motivatie van mensen en organisaties om erin te investeren.

Workshops

- 1. Strategieschets (casus Boeletuin, 4 deelnemers), en test Business Model Canvas (casus Noordoost, 4 deelnemers) (februari 2017).
- 2. Strategieschets (2x9 deelnemers) en Business Model Canvas (2x9 deelnemers) casus Toentje, GeoPromotiecongres maart 2017).

Aanpak

- > Plenair: uitleg over doel van het onderzoek, Business Model Canvas en Strategieschets
- > In groepen: 4-9 personen vullen één van beide canvassen voor één van de projecten in
- > Plenair: bespreken van de opbrengsten (inhoudelijk voor het project) en reflectie op het werken met de canvassen

DE BOELETUIN: EEN TIJDELIJKE GROENE OASE AAN DE ZUIDAS

Toen de Vrije Universiteit wilde uitbreiden, viel haar oog voor nieuwbouw op de schoolwerktuin aan de overkant van de Boelelaan, waaraan de VU is gelegen. Gemeente Amsterdam verkocht de grond aan de VU in 2013 en veranderde de bestemming, zodat er gebouwd kon worden. Maar dat ging minder snel dan gedacht – het was immers crisis. De VU zocht naar manieren om de tijd tot de bouw zou starten te overbruggen. Het parkeerbedrijf van de VU wilde het terrein graag tijdelijk in gebruik nemen als parkeerterrein, maar er waren ook verschillende partijen – leraren van de schoolwerktuin, een maatschappelijk ondernemer op het gebied van groen en gezond eten, onderzoekers van de VU – die de groene functie van het gebied graag langer wilden behouden. Uiteindelijk won het groene plan het van de parkeervakken en kwam er een kantine inclusief kippen, moestuintjes, een paddenstoelenkwekerij en een plek voor educatieve activiteiten. Het vormde een bijzondere locatie waar onderzoek naar groen en gezondheid plaatsvond, waar studenten gingen lunchen, medewerkers van omliggende kantoren tot rust kwamen en regelmatig een borrel of feestje werd georganiseerd. Op een gegeven ogenblik besloot de beheerder van het terrein vroegtijdig te stoppen met werken. Daarna besloot de VU dat de activiteiten in het gebied – ondanks hun populariteit – zouden worden afgebouwd. Sommige initiatiefnemers hoopten op een nieuwe plek voor dezelfde activiteiten elders in het plangebied voor de vernieuwde campus van de VU. Groen en gezond leven zouden de VU als universiteit met veel onderzoek in die richting toch immers moeten aanspreken? Dit kwam echter niet van de grond. Vele groen-en-gezond-leven initiatieven vonden weliswaar tijdelijk een plek op het terrein waarvan de VU grondeigenaar was, maar in de kern leken de partijen allemaal anders naar de plek en het project te kijken. Dat droeg niet bij aan het gezamenlijk realiseren van een succesvolle strategie om een duurzame positie in de plannen van de VU te bereiken (zie hiervoor ook De Nijs e.a., 2020).

Workshop tijdens het congres GeoPromotie, maart 2017

Inzichten uit ontwerpcyclus 1

Businessmodellen hebben een vertaalslag nodig om in een ruimtelijke context en bij bottom-up projecten bruikbaar te zijn.

De wijze waarop de elementen met elkaar samenhangen en wat dit voor impact heeft op een gebiedsontwikkeling: vooral dat moest volgens de deelnemers beter zichtbaar worden gemaakt. De bestaande vakindelingen in de business canvassen voldeden niet om alles wat voor groene initiatieven relevant werd gevonden naast elkaar te zetten. De Strategieschets deed het op dit punt beter. De contextvraag in dit canvas geeft wel ruimte aan relevante aspecten die in het Business Model Canvas niet opgenomen konden worden. Voor de deelnemers waren dit de vragen waarmee we aan de slag moesten gaan:

- a. de waardepropositie;
- b. de strategische bronnen;
- c. met wie het initiatief werd gedaan;
- d. voor wie het bedoeld was;
- e. wat de opbrengsten zijn;
- f. benodigde uitgaven;
- g. de context waarin het initiatief plaatsvindt.

In een syntheseslag vertaalden we dit naar inzicht in:

1. wat het initiatief doet
2. voor en met wie
3. wat de motor is (en daarmee de samenhang tussen de opbrengsten en de inspanningen en investeringen die voor een initiatief nodig zijn).

Invullen van de strategieschets voor Toentje tijdens de R-LINK Workshop Groene Initiatieven, februari 2017

De samenhang daartussen wordt gevormd door de motieven van verschillende belanghebbenden voor de inzet van middelen vanwege beleidsdoelen of waarden waar het initiatief aan bijdraagt. Begrip van de waarden en motieven die voor verschillende betrokkenen van belang zijn, geeft inzicht in potenties en risico's van een project.

Business modellen beschouwen producenten en consumenten als twee duidelijk te scheiden groepen. In veel initiatieven lopen die door elkaar.

De canvassen waarmee werd gewerkt, brengen weliswaar goed in beeld wat de motieven zijn van klanten om middelen (geld of andere waarde) te geven in ruil voor een product of dienst. Bij de initiatieven lopen klanten en makers, gebruikers en producenten echter behoorlijk door elkaar. In dat geval werkt het niet goed als niet ook de motivatie van de makers en donoren van een initiatief goed in beeld komt. Voor het begrijpen van een initiatief moet je middelen en motieven niet scheiden. Alle middelen die nodig zijn om het initiatief te laten draaien – zowel middelen van klanten als inzet en middelen van vrijwilligers of de overheid – moeten in beeld komen, evenals de motieven die de eigenaren van deze middelen hebben om deze ten behoeve van het initiatief in te zetten. Dit vormt immers de legitimatie of verantwoording van deze inzet. *‘Waarom of waarvoor doen ze het en wat willen ze erin investeren?’*

De tussenkopjes en vragen in de bestaande canvassen waren soms lastig te vertalen naar een initiatief dat niet op het maken van winst is gericht. Daar was aanpassing nodig. Op basis van deze overwegingen kwamen we tot een schets voor een eerste eigen canvas. Deze schets werkten we uit tot een canvas dat we in ronde 2 testten.

TOENTJE: EEN SUCCESVOL INITIATIEF VOOR STADSLANDBOUW VAN EEN SOCIAAL ONDERNEMER IN GRONINGEN

Toentje is een ‘sociale’ moestuin middenin de Oosterparkwijk in Groningen. Met een diverse groep vrijwilligers – van expat tot ex-dakloos – wordt groente geproduceerd voor Voedselbank Groningen en voor buurtrestaurant Bie de Buuf. Toentje is gevestigd op een groenstrook in de middenberm van een brede laan die de wijk doorkruist. Een smalle grasstrook en rijbaan scheiden Toentje van woningen, horeca en kleine industrie. Creatieve ondernemers van Het Werk runnen hier zaken als een koffiebranderij, een atelier en een expositieruimte. Ook buurtrestaurant Bie de Buuf is hier gevestigd.

Het initiatief voor Toentje werd genomen door Groninger en sociaal ondernemer Jos Meijers. Hij wilde een stadsmoestuin ontwikkelen om groente voor de voedselbank te produceren én mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt een zinvolle dagbesteding te geven. Nadat hij had aangeklopt bij de gemeente en woningcorporatie Nijestee, werd eerst een tijdelijke en later een permanente plek gevonden in de Oosterparkwijk.

Door omwonenden werd Toentje in eerste instantie sterk ervaren als een initiatief van buiten. De ambtenaar Groenparticipatie spreekt met omwonenden over de komst van de tuin en later het plan om enkele kassen neer te zetten. Dat blijkt niet altijd eenvoudig: bewoners zien Toentje komen terwijl een speelplek in de groenstrook is verdwenen. En dus komt er een nieuwe speelplaats. Daarmee zijn de bewoners echter nog niet direct bij de tuin betrokken. Voor buurtbewoners worden daarom ook moestuinbakken geplaatst naast de tuin. Geleidelijk raakt de tuin meer ingebed in de buurt. Er wordt een buurtrestaurant geopend, samenwerking gezocht met de Culinaire Vakschool Groningen en contact gelegd met lokale welzijnsorganisaties. Ook diverse ondernemers uit de stad sluiten zich aan, zoals een bierbrouwer, een imker/honingproducent en de Streekboer Groningen. Zo weet Toentje de steun voor de tuin te verbreden. Dat maakt het initiatief minder kwetsbaar voor verandering in beleidsdoelstellingen.

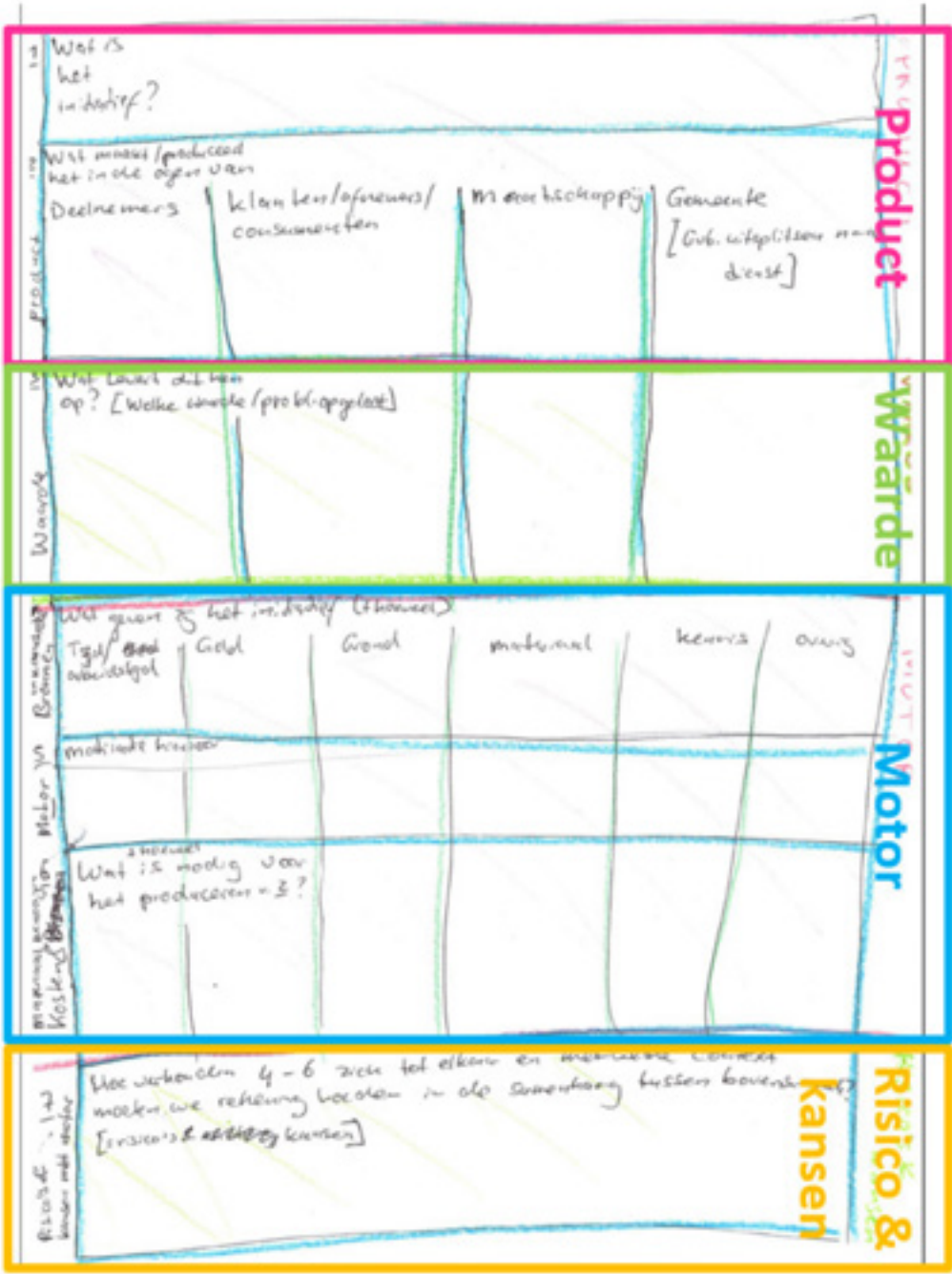
Toch blijft de aansluiting bij de omwonenden en directe burens van de tuin een punt dat steeds de aandacht vraagt. Er wonen mensen met een smalle beurs. Zij hebben een heel andere achtergrond dan de ondernemers van de initiatieven en kunnen onzichtbare drempels ervaren om bij Toentje binnen te stappen. Zoals iemand van het welzijnsteam uit de wijk opmerkt: *“Bewoners willen direct en laagdrempelig worden aangesproken. Bewoners uit de buurt willen heel graag dat er buiten school iets voor de kinderen wordt georganiseerd. Dat ze hier kunnen binnenstappen. Misschien zelf iets kunnen verbouwen. Als de kinderen blij zijn, zijn de ouders ook blij.”* Dat is nog wat anders dan een buurtrestaurant of streekwinkel starten. Het vraagt een inspanning waar niet direct inkomsten tegenover staan. Dat maakt het lastig voor een initiatief dat zichzelf moet kunnen bedruipen.

(Zie ook: Levelt en Van Berkel, 2018; De Nijs e.a. 2020)

NOORDOOGST: MET VEEL PARTIJEN MEERVOUDIGE WAARDE CREËREN
OP HET GEBIED VAN STADSLANDBOUW, DUURZAAMHEID EN GROEN

NoordOogst is een openbaar toegankelijk stadslandbouwinitiatief in Amsterdam Noord. In 2014 werd dit terrein voor een minimum van tien jaar voor stadslandbouw bestemd. Verschillende ondernemers vestigden er zich in de loop van de tijd. Samen vormen zij Stichting NoordOogst. NoordOogst wil laten zien hoe voedsel duurzaam geproduceerd kan worden, kennis verspreiden over duurzaam groen en duurzaam eten en ruimte bieden voor spelen en ontdekken in een groene omgeving. Ook wil de stichting mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt ruimte bieden zich te ontwikkelen. Op het terrein bevinden zich veel verschillende bedrijven die allemaal op hun eigen manier met duurzaamheid, voedsel, groen en circulair ondernemen bezig zijn. Van duurzame kinderopvang met eigen kippen en een moestuin tot een circulair houtbewerkingsbedrijf en van bijenhouder tot een consultancybedrijf. Ook zijn er verschillende restaurants en moestuinen gevestigd, een pluktuin en een kleinschalige varkenshouderij.

Vlak naast het park begint een woonwijk. Noordoogst probeert de buurt bij het initiatief te betrekken door moestuintjes aan te bieden waar mensen zelf iets kunnen verbouwen, een pluktuin, kleine evenementen en een natuurspeeltuin. In de praktijk lijken de gezinnen die de laatste jaren in de vele nieuwbouwprojecten in Amsterdam Noord zijn komen wonen makkelijker hun weg naar Noordoogst te vinden dan de bewoners uit aanpalende wijken. Een andere grote uitdaging bij een initiatief als Noordoogst is het gezamenlijke projecten realiseren door de ondernemers op het terrein. Ideeën zijn er genoeg. Maar het ondernemerschap vraagt voor velen al zoveel dat er, zeker in het begin, nauwelijks tijd overblijft om daarin te investeren. En juist die moestuin, het voedselbos en de natuurspeeltuin moeten van Noordoogst een aantrekkelijke plek maken voor mensen om naartoe te komen. Toch lukt het in de loop van de tijd wel om ze te realiseren, met hulp van vrijwilligers en donaties van verschillende instanties en ondernemers.

Figuur 5-3: schets voor eerste eigen ontwerp naar aanleiding van de eerste testcyclus.

5.3 CYCLUS 2: WERKEN MET HET EERSTE EIGEN ONTWERP

We zetten de volgende stap op basis van de schets uit de eerste ronde, verdere literatuuranalyse in de periode na de workshops en een eerste eigen ontwerp voor een canvas. Na de eerste verkennende cyclus werkten we niet langer meer met twee gelijksoortige workshops, maar organiseerden we diverse workshops met ieder een eigen doel en opzet. We werkten nu ook met direct betrokkenen en initiatiefnemers van de cases. Deelnemers hadden dus een echt belang in de cases. Dat deelnemers eerst individueel, in alle veiligheid, hun gedachten konden vormen, was belangrijk. Voor ons betekende het werken in echte casussen ook dat we actie-onderzoekers werden. Onze acties hadden nu een daadwerkelijke impact op projecten in de praktijk.

In alle testrondes kwam een aantal aspecten terug waarop we letten:

- > Lukt het deelnemers een individueel perspectief te ontwikkelen met het canvas?
- > Lukt het deelnemers om een gezamenlijk gesprek te hebben met het canvas en de confrontatie op een constructieve manier met elkaar aan te gaan?
- > Wat is het gebruiksgemak – met en zonder begeleiding – van het canvas?
 - Snappen gebruikers het canvas?
 - Hoeveel tijd vraagt het gebruik van het canvas?

In uiteenlopende situaties en verschillende mate van begeleiding en tijd testten we de bruikbaarheid van het canvas. Voor de tests maakten we gebruik van mogelijkheden die zich vanuit het onderzoeksconsortium aandienden.

Individueel invullen canvas bij Vinkmobiel en Toentje.

PLACE/PROJECT

1 ACTIVITEIT

Wat is Toentje?

2 WAARDEN

In welke behoefte voorziet Toentje?
Welke waarden creëert Toentje?

6 MIDDELEN

Wat is nodig om Toentje te realiseren en in de behoeften te voorzien?

- 1) tijd
- 2) geld
- 3) grond
- 4) materiaal
- 5) kennis
- 6) netwerk
- 7) vergunningen
- 8) overig

7 VERBINDING

Hoe verhouden de getoonde perspectieven en motivaties van betrokkenen zich tot een gemeenschappelijke visie voor Toentje?

8 UITDAGING

Welke risico's kunnen herkend worden na het onderscheiden van verschillende perspectieven op Toentje?

PEOPLE/COMMUNITY

3 BETROKKENEN

Voor wie is Toentje?
Voor wie worden deze waarden gecreëerd?

4 MIDDELEN

Wat draag jij bij aan Toentje?

- 1) tijd
- 2) geld
- 3) grond
- 4) materiaal
- 5) kennis
- 6) netwerk
- 7) vergunningen
- 8) overig

5 MOTIVATIE

Wat motiveert je hiervoor?

- 1) tijd
- 2) geld
- 3) grond
- 4) materiaal
- 5) kennis
- 6) netwerk
- 7) vergunningen
- 8) overig

Figuur 5-4: het eerste eigen ontwerp voor een canvas waar we in de tweede testcyclus mee werkten.

Plenaire discussie ingevulde canvassen en gezamenlijke inzichten.

Testronde 1: verkenning van onder strakke begeleiding werken met eigen ontwerp

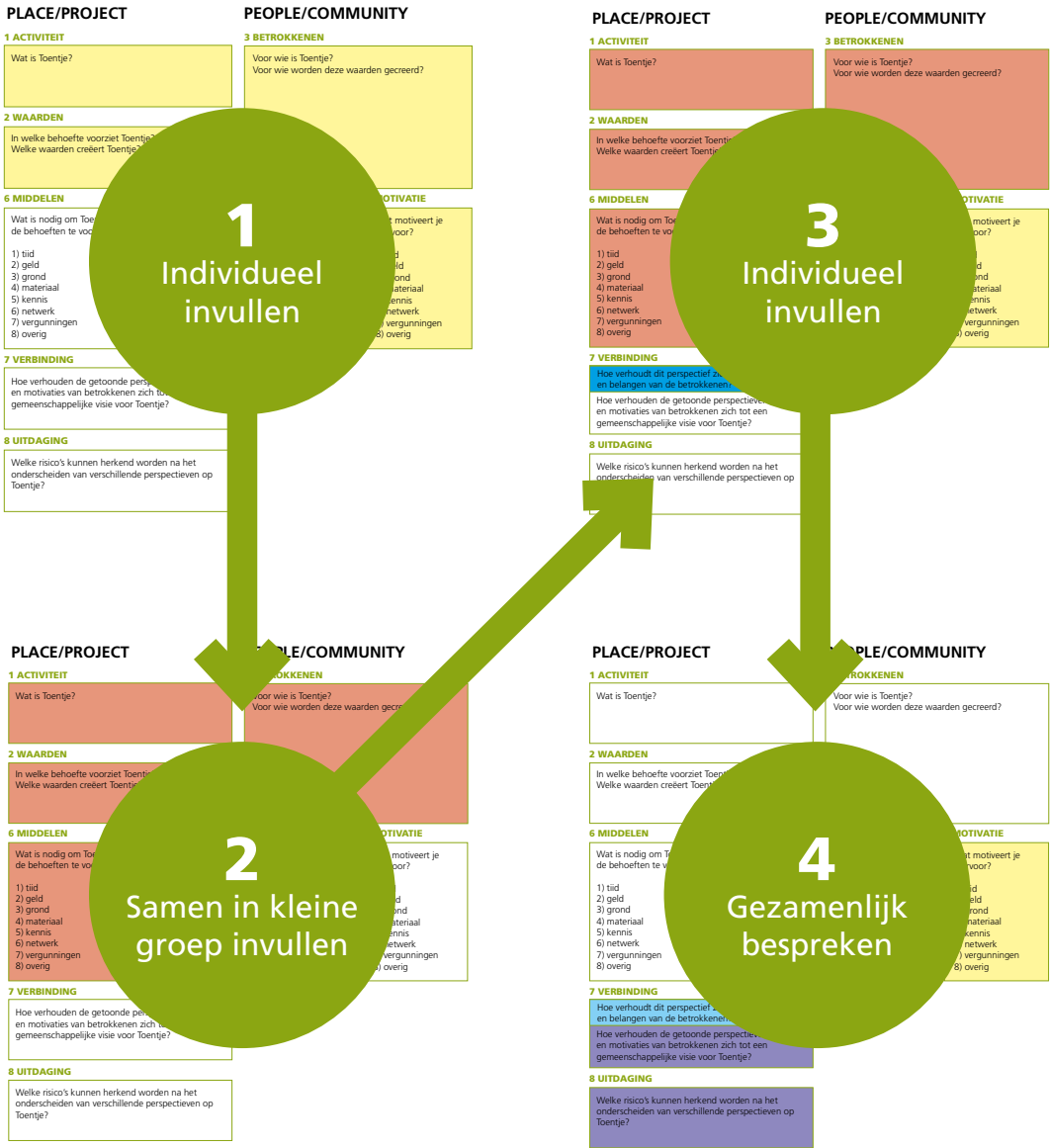
Doel van de testronde: een eerste verkenning van het gebruik van het eigen ontwerp onder strakke begeleiding. In deze testronde lag de nadruk van de analyse op het gesprek zelf en nog niet zo op de opbrengst ervan voor de casus.

Workshops

- > Casus Vinkmobiel, 25 deelnemers, 18 mei 2017;
- > Toentje, 15 deelnemers, 19 mei 2017.

Aanpak testronde 1:

- > Individueel: deelnemers werden individueel geïnterviewd over het initiatief aan de hand van de eerste vragen uit het canvas (geel gearceerde delen in figuur Bij bolletje 1).
- > Indeling in kleine groepen van deelnemers met vergelijkbare visies, op basis van een analyse door de onderzoekers van de individueel ingevulde canvassen.
- > Kleine groepen: individuele canvassen werden in kleine groep aan elkaar gepresenteerd. Hierbij mochten andere deelnemers alleen verhelderende vragen stellen. Het idee hierbij was dat zo echt ruimte zou ontstaan om perspectieven te delen en oordelen los te laten.
- > Kleine groep: deelnemers formuleren samen een perspectief, dus vullen samen een canvas in met antwoorden op bovengenoemde vragen én de vraag wat er allemaal nodig is om het initiatief te realiseren.
- > Individueel: deelnemers kijken naar de gedeelde canvassen van andere groepen. Waar zien ze mogelijkheden en waar zaken die schuren met hun eigen wensen, behoeften, perspectieven en belangen?
- > Plenair: potenties en risico's die mensen individueel hadden gezien, werden besproken. Ook werd nagegaan welke ontwikkelrichting en kernwaarden voor het initiatief het meest kansrijk leken, welke betrokkenen daar mogelijk bij afvielen door verlies aan motivatie of wie nog zouden moeten aansluiten.

Figuur 5-5: processtappen workshops Vinkmobiel en Toentje. Deelnemers vullen steeds alleen de gekleurde vlakken in.

Inzichten uit de testronde 2.1

- > Werken in verschillende fasen met steeds andere delen van het canvas is ingewikkeld te volgen voor deelnemers en vergt dus begeleiding.
In de eerste workshop legden we vooraf uit hoe we met de canvassen zouden gaan werken. Dit bleek erg ingewikkeld voor respondenten. Ze haakten af. In de tweede workshop beperkten we de uitleg daarom. Met of zonder uitleg: het individueel en collectief werken aan (soms) deels verschillende delen en gefaseerd invullen van een compleet canvas, vroeg veel begeleiding. Dit moest eenvoudiger worden als mensen ook zonder begeleiding met het canvas aan de slag zouden moeten kunnen gaan.
- > Het werken met het canvas vergt veel tijd
Na afloop van de workshops werd er ook gereflecteerd. Dat deden we door middel van een evaluatieformulier dat ook vooraf was ingevuld en door deelnemers individueel aan te spreken op het gebruik van het canvas. Door tijdgebrek lukte het niet om dit binnen de workshop te doen. Dat was meteen een belangrijke observatie: in groepsverband werken met het canvas vergt veel stappen en veel tijd, maar levert ook veel inzichten op voor een initiatief. Drie uur is maar net voldoende tijd om alle stappen te doorlopen. Beter is het om er meer tijd voor uit te trekken.
- > De afwisseling tussen individueel en collectief werken is goed. Het helpt mensen de eigen stem te vinden en te reflecteren.
- > De vragen brengen veel discussie op gang. Zelfs als alleen nog individueel gewerkt wordt. Maar het collectieve deel met de confrontatie tussen verschillende canvassen levert echt nieuwe inzichten op.

VINKMOBIEL: EEN ZORGORGANISATIE EN WIJKCENTRUM STARTEN EEN INITIATIEF VOOR FLEXIBEL VERVOER VOOR OUDEREN IN VINKHUIZEN

Vinkmobiel is geen groen initiatief, wél een initiatief voor een wijk met een ruimtelijke impact. Het is een vervoersconcept dat ervoor moet zorgen dat zelfstandig wonende ouderen in de Groningse wijk Vinkhuizen mobiel blijven. Geïnitieerd door zorgorganisatie Lentis en wijkcentrum Vinkhuys, in samenwerking met diverse andere partijen, wordt hier gewerkt aan het opzetten van een coöperatief wijkvervoersbedrijf. De inzet: kleine, elektrische voertuigen maken het voor ouderen makkelijker om zich te verplaatsen in de wijk, bijvoorbeeld om boodschappen te doen of naar het zorgcentrum te gaan voor een warme maaltijd. Zo blijven ouderen langer zelfstandig en wordt vereenzaming tegengegaan. In een tijd waarin ouderen steeds langer thuis wonen, lijkt de Vinkmobiel in een duidelijke behoefte te voorzien. Op diverse andere plekken poppen dan ook vergelijkbare initiatieven op. Toch komt het initiatief in Vinkhuizen moeizaam van de grond. Sinds de gemeente besloot Vinkmobiel niet te financieren omdat het niet innovatief zou zijn, zijn de betrokkenen op zoek naar een haalbaar businessmodel.

Testronde 2: het canvas als middel voor integrale besluitvorming

In een tweede test gebruikten we het canvas alleen individueel. De focus was er geheel op gericht om de verschillende visies van mensen op een initiatief en het bestaansrecht ervan naar boven te halen. Dit deden we voor de casus Toentje. Met het eerste deel van het canvas (zie figuur processtappen workshops Vinkmobiel en Toentje) ondervroegen we in juni en september 2017 in totaal tien ambtenaren bij Gemeente Groningen over de casus Toentje.

Doel: verkennen van de bruikbaarheid van de vragen om inhoudelijk inzicht te krijgen in de verschillende visies die mensen op een project kunnen hebben, als basis voor het maken van een integrale beleidsafweging.

Aanpak testronde 2 (juni-november 2017):

1. Individuele interviews met ambtenaren van gemeente Groningen (aantal deelnemers: 10);
2. Analyse van de interviews door de onderzoekers;
3. Presentatie van de analyse en reflectie op het canvas en de analyse door de onderzoekers met een deel van de geïnterviewde ambtenaren en verantwoordelijk wethouder (6 deelnemers);
4. Aanscherpen van de analyse door de onderzoekers;
5. Presentatie van de analyse en reflectie erop in open bijeenkomst met Groningse ambtenaren en burgers (openbare bijeenkomst, schatting: 25 deelnemers).

PLAATS/PROJECT		MENS/COMMUNITY	
1 ACTIVITEIT Wat is, of doe jij in/op, Toentje?		3 BETROKKENEN Voor wie is Toentje? Voor wie worden deze waarden gecreëerd?	
2 WAARDEN In welke behoefte voorziet Toentje volgens jou? Welke waarden creeërt Toentje volgens jou?		4 MIDDELEN Wat draag jij bij aan Toentje? 1) tijd 2) geld 3) grond 4) materiaal 5) kennis 6) netwerk 7) vergunningen 8) overig	5 MOTIVATIE Wat motiveert je hiervoor?

Figuur 5-6: het canvas gebruikt bij Toentje voor het afnemen van individuele interviews

Inzicht testronde 2.2

- > **Het canvas nodigt uit tot reflecteren op het grondgebruik, zelfs als mensen niet veel van een project weten**
Het afnemen van interviews ging heel goed met het canvas. Zelfs als mensen weinig van Toentje afwisten, kon toch een gesprek op gang komen over hoe ambtenaren tegen een project als Toentje aankeken. Zo ontdekten we dat verschillende afdelingen anders naar het initiatief keken, omdat ze andere doelstellingen en een andere professionele achtergrond met zich meebrachten.

EEN ANALYSE VAN VISIES OP TOENTJE IN GEMEENTE GRONINGEN

Binnen Gemeente Groningen werd er door ambtenaren op verschillende manieren naar Toentje gekeken. Dit wilden we aan hen kunnen presenteren. Daarom analyseerden we de interviews met behulp van de ideaaltypische waardeoriëntaties die Boltanski en Thévenot (1999) onderscheiden. Voor Toentje onderscheidde we op basis van het werk van Boltanski en Thévenot (1999, 2006) en onze interviews en observaties tijdens de workshops acht werelden. In elk van deze werelden zal de vraag ‘wanneer functioneert Toentje goed en wat rechtvaardigt steun aan dit initiatief?’ anders worden beantwoord. In elk van deze werelden wordt dus iets anders van Toentje verwacht en wordt het project op een andere manier afgerekend.

Market world: In deze visie is Toentje een locatie waar ‘gewone’ prijswetten van de markt moeten gelden. Toentje en Het Werk hebben uiteindelijk alleen bestaansrecht als dat zonder steun vanuit de overheid kan en de ondernemers in staat zijn een marktprijs voor de grond en normale huurprijzen te betalen.

- > **Industrial World:** In deze visie hangt de legitimiteit van Toentje vooral samen met de mate waarin Toentje efficiënt, productief en professioneel functioneert. Is Toentje geen eendagsvlieg en valt het niet zomaar uit elkaar? Is de tuin goed georganiseerd en passend in de omgeving en wat er nodig is in de wijk? Het oordeel van de ambtenaar als inhoudelijke professional is hier van groot belang.
- > **Civic world:** in deze wereld is steun aan Toentje gerechtvaardigd als het algemeen belang ermee wordt gediend. Dus als de politiek verantwoordelijke akkoord is, er geen sprake is van willekeur, het past in bestaand beleid, er een goede afweging over is gemaakt en het voor een brede groep burgers interessant is.
- > **Domestic world:** visie op rechtvaardiging van Toentje als een plek die bij de reputatie – tradities, uitstraling – van een buurt past, vertrouwd wordt en autoriteit heeft.
- > **World of fame:** Visie waarin Toentje beoordeeld wordt op basis van het imago dat aan het project kleeft. Een goede pers maakt ondersteuning logischer. Een project functioneert goed als het goed ligt in de publieke opinie.
- > **Inspired world:** Visie op Toentje als een plek die moet inspireren en ruimte moet geven aan iets nieuws en onverwachts. Dit betekent ook dat je Toentje niet moet afrekenen op zaken als:

past het in bestaand beleid? Wat draagt het bij aan het bereiken van beleidsdoelstellingen? Dat ondermijnt de passie en creativiteit in een initiatief én is in tegenspraak met het doel om juist ruimte te geven aan nieuwe ideeën. Burgerinitiatieven moeten in dit perspectief veel meer los staan van bestaande institutionele beoordelingscriteria en beleidskaders. In de gesprekken met ambtenaren ontdekten we dat dit ideaal soms botst met andere waarden, zoals die van behoorlijk bestuur. Handelen vanuit enthousiasme en energie van mensen leidt er soms toe dat voorbij gegaan wordt aan bestaande kaders en procedures, die soms vervolgens in de weg komen te zitten. Vanuit de optiek van de ‘civic’ wereld is dit een onzorgvuldig, maar geredeneerd binnen de wereld van de inspiratie is het eigenlijk geen bezwaar als achteraf soms iets als ‘niet netjes’ wordt beoordeeld. Dat is inherent aan het ruimte geven aan enthousiasme en energie. Doe je dat niet, dan dood je in feite de wereld van de inspiratie. Het vergt dus een beetje lef om als overheid in deze wereld actief te zijn.

- > **Green world en world of health:** In deze werelden is Toentje legitiem als het duurzaamheid bevordert, bijdraagt aan groen in de stad en het geestelijk en lichamelijk welzijn. Deze werelden zijn tot op zekere hoogte door beleidsdoelen ingekleurd. Ze zouden dus ook als onderdeel van de civic world gezien kunnen worden. Daarin staat de vraag centraal of iets past binnen bestaand beleid, het algemeen belang dient en aan de regels voldoet. De werelden zijn dan vooral beoordelingswerelden. De vraag of het duurzaam is of goed voor lichaam en geest is dan eerder een antwoord op de vraag: wat is Toentje? Ze worden hier apart benoemd in aanvulling op de werelden hiervoor. Ze genereren een eigen beoordelingskader waar Toentje wel degelijk op wordt afgerekend door sommige belanghebbenden, los van bestaande concrete beleidsdoelen op dit terrein.

De beschreven werelden zijn eerst in kleine kring bij Gemeente Groningen gepresenteerd aan de geïnterviewde ambtenaren (september 2017) en betrokken wethouder en later (december 2017) ook tijdens een open bijeenkomst voor ambtenaren en andere belangstellenden. Het genereerde een levendige discussie. Daarin leken deelnemers zich bewust te worden van de zeer verschillende manieren waarop naar hetzelfde initiatief gekeken kan worden en de veelheid aan – expliciete maar ook impliciete – beoordelingskaders die dit met zich meebrengt. Het vormde een inspirerend kader voor reflectie, maar vergde ook veel tijd van de onderzoekers om met hulp van datasoftware MAXQDA alle interviews te analyseren en te coderen op basis van een onderscheid in werelden. Een hulpmiddel om hier zelf mee aan de slag te gaan als initiatief of betrokkene bij een initiatief, zou een aanvulling kunnen zijn voor het werken met het Omgevingscanvas.

(Tekstkader op basis van Boltanski en Thévenot (1999 & 2006) en Levelt & van Berkel (2018))

Testronde 3: gehoor geven aan mensen die nog niet gehoord zijn

Doel van de testronde: inzicht in de bruikbaarheid van het canvas als startpunt om besluiten te nemen over een toekomstige strategie en ontwikkeling. Voor de organisatie van de workshop benadrukten we het belang van diversiteit in visies van deelnemers. Daartoe stimuleerden we het uitnodigen van partijen die (nog) niet altijd aan tafel zaten bij de planontwikkeling.

Workshop:

- 1. Polderheувel, 16 deelnemers, oktober 2017

Opzet van de workshop

- 1. Individueel invullen canvas: Na de ervaring van tijdgebrek in de eerste twee workshops, besloten we in de derde workshop het individuele deel van het canvas vooraf door deelnemers aan de workshop vast te laten invullen en ons toe te sturen. Zo hadden we vooraf al een beeld van de verschillende visies. In de workshops konden we de focus leggen op het faciliteren van het gesprek over de canvassen.
- 2. Plenair: tijdens de bijeenkomst introduceert iedere deelnemer zichzelf en presenteert het vooraf ingevulde canvas.
- 3. Deelgroepen op basis van gedeelde visies: op basis van de gepresenteerde individuele canvassen, laten we mensen met gelijksoortige antwoorden samen in kleinere groepen tot een gezamenlijk ingevuld canvas komen.
- 4. Plenair: Toelichting en discussie deelvisies

In deze workshop kozen we er bewust niet voor om plenair ook de laatste stappen in het canvas te bespreken (verhouding tussen de verschillende visies en motivaties en risico's). We schatten dat het enkel op tafel leggen van visies en die verder bespreken en specificeren al veel tijd zou vergen. We verwachtten dat de laatste stap beter gezet kon worden in een aparte sessie, nádat de deelnemers de resultaten uit de bijeenkomst rustig hadden kunnen laten bezinken.

In kleine groep delen van het canvas bij Vinkmobiel.

PLACE/PROJECT

1 ACTIVITEIT

Welke activiteit zouden er moeten plaatsvinden op de Polderheувel?

2 WAARDEN

In welke behoefte zou de Polderheувel (zoals beschreven bij 1) moeten voorzien? Welke achterliggende waarden brengen de activiteiten (zoals beschreven bij 1) met zich mee?

6 MIDDELEN

Wat is nodig om de Polderheувel (zoals beschreven bij 1 & 2) te realiseren? Denk aan: Tijd, geld, grond, materiaal, kennis, netwerk, vergunningen"

PEOPLE/COMMUNITY

3 BETROKKENEN

Voor wie is de Polderheувel (zoals beschreven bij 1 en 2) primair bedoeld? Voor wie zou de Polderheувel waarde moeten creëren?

4 MIDDELEN

Wat zouden jullie willen bijdragen aan de Polderheувel?

5 MOTIVATIE

Wat motiveert jullie hiervoor?

Figuur 5-7 canvas die gebruikt zijn in de workshop Polderheувel

Inzicht uit testronde 2.3

- > Vooraf invullen van het canvas geeft meer ruimte voor een gesprek en reflectie
Het vooraf invullen van het canvas bleek goed te werken en ons meer tijd te geven om gezamenlijk met elkaar in discussie te gaan.
- > In het canvas is nog niet duidelijk genoeg dat mensen ook hun ideeën over de plek mogen inbrengen die losstaan van het project

Doordat mensen vooraf zelf de canvassen hadden ingevuld, konden we minder dan in de eerdere tests sturen hoe het canvas werd ingevuld. Voor sommige deelnemers aan de workshop bleek het nu niet duidelijk dat ze hun eigen wensen en betekenissen met betrekking tot de plek in het canvas de ruimte hadden mogen geven bij het vooraf invullen. Zij hadden zich beperkt tot hun ideeën met betrekking tot het project terwijl ze die lang niet altijd ondersteunden en zelf heel andere wensen hadden voor het gebruik van de plek. In de situatie van de Polderheувel zijn zeker de direct betrokkenen en initiatiefnemers niet snel geneigd om alsnog ruimte te geven aan de belangen en waarden die voor individuen met een gebied zijn verbonden. Misschien mede doordat dit initiatief al een officieel doel had. Dan hebben mensen al snel de neiging om alleen nog vanuit het project te redeneren, terwijl de plek soms eigenlijk (ook) over andere belangen en betekenissen gaat. Het canvas nodigde hier in de huidige vorm nog onvoldoende toe uit. In een nieuw ontwerp van het canvas zou explicieter ruimte moeten worden gegeven aan de betekenis van de plek, los van het project.

Plenaire discussie ingevulde canvassen en gezamenlijke inzichten.

- > Om conflicterende visies op een constructieve manier op tafel te krijgen, moet de begeleiding zich sterk richten op het loslaten van oordelen

Het belang van een goede begeleiding bij conflicterende visies en confrontatie tussen initiatiefnemers en omwonenden werd duidelijk toen deelnemers het door henzelf ingevulde canvas met elkaar deelden. Andere deelnemers reageerden soms fel als waarden als 'rust' en 'stilte' met betrekking tot de Polderheuveld werden genoemd. De ondernemersvereniging had toch tot taak om de Polderheuveld te exploiteren? We konden er toch geen schapen gaan houden? Voor de begeleiding van de sessie was het hier hard werken. Iedereen moest de ruimte krijgen om dat wat het gebied voor hen betekende op tafel te kunnen leggen, zonder dat anderen daarover oordeelden. Om alle visies toch de ruimte te geven, legden we een aantal keer expliciet het doel hiervan uit en legden de sessie stil om deelnemers hieraan te herinneren. Soms moesten mensen letterlijk tot stilte worden gemaand zodat iemand kon uitspreken.

- > Conflicterende visies zichtbaar maken levert veel inzichten op en goede bouwstenen om afwegingen te maken, besluiten te nemen en te verantwoorden

De inspanningen om tegenstrijdige belangen en visies rond de plek – en van daaruit ook met betrekking tot het project – op tafel te krijgen, bleken uiteindelijk wel van meerwaarde. De visies van deelnemers op de plek werden uiteindelijk een belangrijke rechtvaardiging voor de gekozen uitgangspunten voor het verder ontwikkelen van de exploitatie van de Polderheuveld. Het zette de tegenstelling tussen wat de gemeente van bovenaf aan speelruimte meegaf en de wensen die in het gebied leefden op scherp. De ontwikkelrichting die van daaruit werd gekozen, kon later in relatie tot beide kanten worden verantwoord.

DE POLDERHEUVEL: BALANCEREN TUSSEN TOP-DOWN EN BOTTOM-UP BELANGEN EN VISIES

De Polderheuveld is onderdeel van het groengebied Tuinen van West. Dit terrein is ontwikkeld als evenemententerrein en is in beheer bij de Ondernemersvereniging Tuinen van West. Vanaf 2018 valt, op papier, niet alleen de exploitatie maar ook het beheer van de Polderheuveld onder de Ondernemersvereniging Tuinen van West. In de praktijk wordt het nog door de afdeling Beheer van de gemeente beheerd. Hoewel er door het stadsdeel middelen beschikbaar worden gesteld om de exploitatie en het beheer uit te voeren, zullen deze middelen de komende jaren worden afgebouwd. Dan moet de Polderheuveld kostendekkend kunnen worden geëxploiteerd. De gemeente vraagt om meer activiteit in het gebied en op de Polderheuveld. De wensen van de lokale bewoners en stakeholders zijn hierover echter verdeeld. Meer activiteit betekent enerzijds meer opbrengsten. Daarmee worden investeringen mogelijk in andere projecten die bij kunnen dragen aan de ontwikkeling van de Tuinen van West. Anderzijds kan het ook voor meer overlast zorgen en vermindering van esthetische waarden en rust. Al met al zorgen de tegenstrijdige belangen voor spanningen ten aanzien van de ontwikkeling van de Polderheuveld en de Tuinen van West. Die vragen om zorgvuldige afweging. Aan de ondernemersvereniging de taak om hier binnen de grenzen van het gemeentelijke evenementenbeleid invulling aan te geven. In de workshop met Ondernemersvereniging Tuinen van West en betrokkenen uit het gebied, zetten we aan de hand van het canvas de verschillende wensen ten aanzien van de ontwikkeling van het gebied op een rij. Vervolgens gingen we met elkaar in gesprek over wat dit voor het beheer van de Polderheuveld betekent (zie ook Van Berkel en Levelt, 2018).

Inzichten uit ontwerpcyclus 2

Uit de analyse van de workshops met het eerste prototype haalden we de volgende opgaven voor een herontwerp:

- > Het canvas zelf moet simpeler worden. Zo kan er zonder begeleiding in verschillende fasen zowel individueel als collectief mee gewerkt worden.
- > Zorg dat de plek nadrukkelijker aandacht krijgt. Mensen kunnen er dan los van het project over nadenken.
- > Maak de vragen simpeler. Beantwoording zonder hulp lukt dan beter.

5.4 CYCLUS 3: WERKEN MET HET TWEDE EIGEN ONTWERP

Op basis van de bevindingen uit de vorige stap, ontwikkelden we een nieuw canvas. Daarin werden project en plek veel duidelijker van elkaar gescheiden. De manier van invullen sprak meer vanzelf. (zie figuur 5-9).

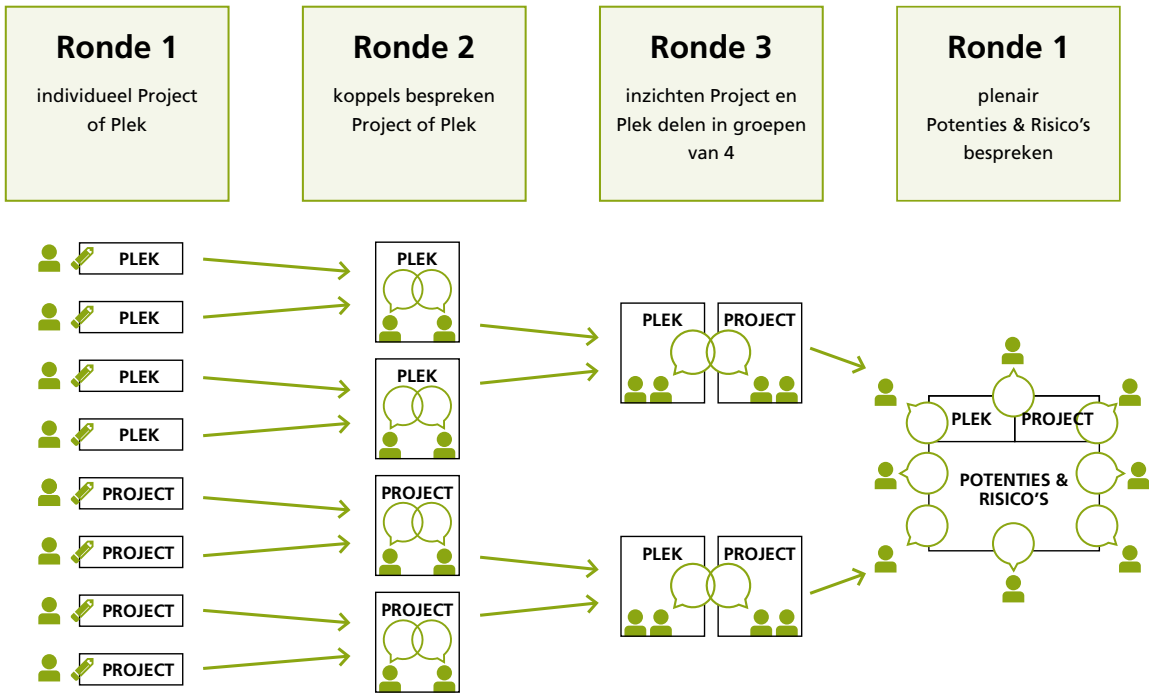
Testronde 1: casus Gooise Kant Energie Neutraal, september 2018

Doel van de testronde was om te zien of het canvas eenvoudiger ingevuld kon worden met de nieuwe opzet, waarin project en plek duidelijk van elkaar gescheiden waren.

Workshop

> Casus Gooise Kant Energie Neutraal, 9 deelnemers, 6 september 2018

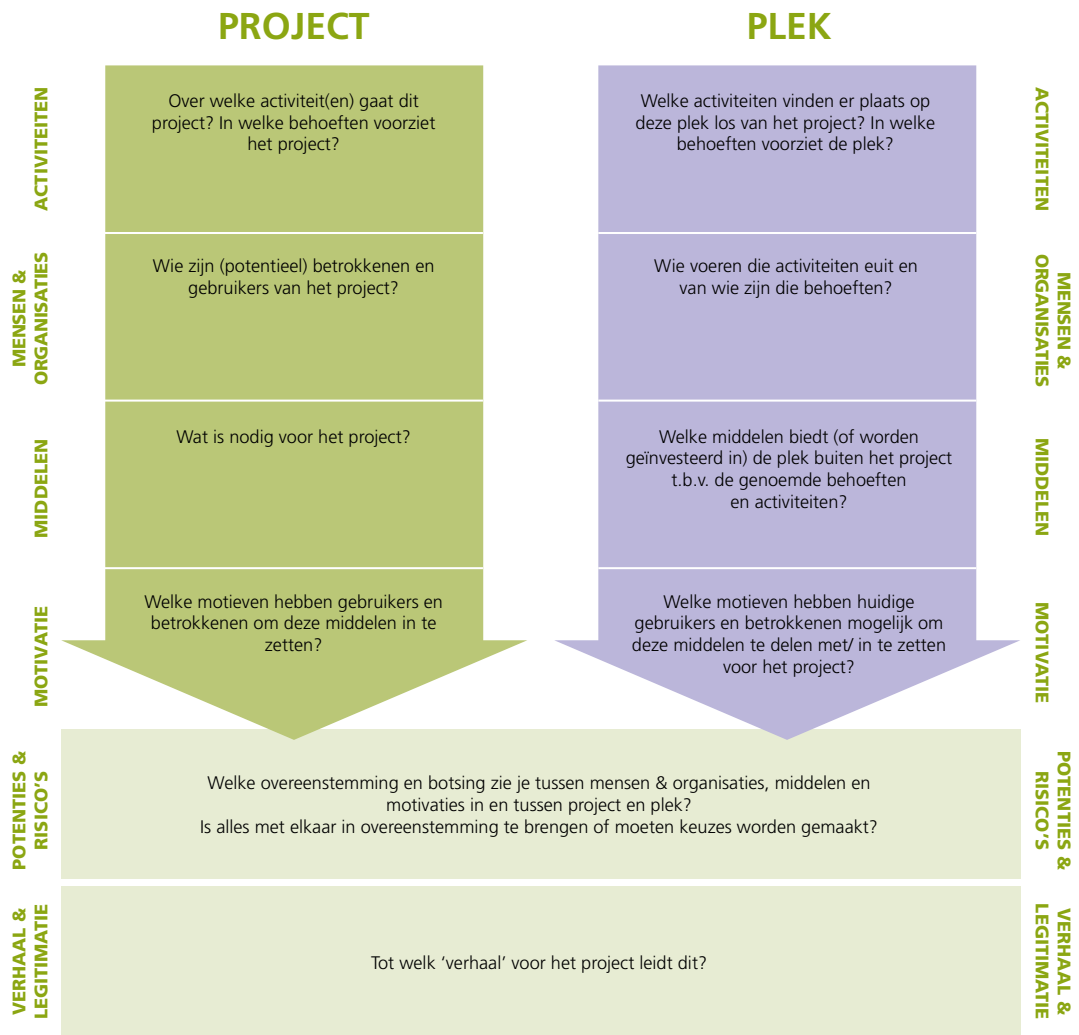
Aanpak testronde: zie figuur 5-8

Figuur 5-8 Aanpak van de testronde van het canvas bij Gooise Kant

Bijzonderheden:

Bij de begeleiding: in de eerste drie ronden werd veel nadruk gelegd op het naar elkaar luisteren, stellen van informatieve vragen en begrijpen vóórdat deelnemers met elkaar in discussie mochten gaan.

Figuur 5-9 : tweede prototype canvas dat werd getest in de casus Gooise Kant Energie Neutraal

Inzichten uit ontwerpcyclus 2

- > **Speciale aandacht voor de plek in het canvas geeft nieuwe inzichten**
Het belangrijkste resultaat uit deze workshop was dat de heldere aandacht voor de plek in het nieuwe canvas direct tot de verbeelding sprak. Deelnemers herkenden dit als een nieuw inzicht. Ze hadden nog niet eerder zo nadrukkelijk op een andere manier over hun project nagedacht.
- > **De vakverdeling is logisch, alleen ontbreekt ruimte voor het beschrijven van het samenhangende verhaal**
Deelnemers bleken in staat om zonder veel begeleiding bij alle vragen in het canvas iets in te vullen. In deze workshop eindigden we bij het bespreken van potenties en risico's. Buiten het canvas om, kwamen

nog vragen op tafel over het samenhangende verhaal. Het canvas zou daar ook ruimte aan moeten geven omdat inzichten uiteindelijk tot conclusies en besluiten moeten leiden.

- Op basis van deze workshop concludeerden we dat het canvas een heel eind in de goede richting was. In een laatste ontwerpronde wilden we het volgende nog doen:
- > Ruimte maken voor de afweging tussen plek en project én voor het samenhangende verhaal (de keuzes en verantwoording ervan);
 - > Nog eens kritisch naar de vragen kijken, zodat deze ook zonder enige begeleiding helder genoeg zouden zijn.

GOOISE KANT ENERGIE NEUTRAAL: EEN INITIATIEF VAN BEDRIJVEN IN ALMERE OM DE ENERGIEVOORZIENING GEZAMENLIJK TE VERDUURZAMEN

Gooisekant is een bedrijventerrein met 430 bedrijven aan de rand van Almere. Ingenieursbureau Antea Group en farmaceut Svizera, zelf gevestigd op het terrein, hebben de ambitie om het terrein energieneutraal te maken. Dit is niet zomaar te realiseren vanwege een ‘split incentive’. Huurders ervaren het nut van een energieneutraal bedrijventerrein in de vorm van kostenbesparing, terwijl eigenaren van de panden de initiële investering moeten doen maar zelf niet profiteren van besparingen in de energierekening. Bovendien ligt voor veel bedrijven de energievoorziening ver van hun ‘core business’ af. Daarom willen ze er geen tijd of geld in investeren.

(zie ook <https://www.anteagroup.nl/nl/projecten/werk-mee-aan-een-energieeneutraal-gooisekant> en <http://link.tertium.nl/2018/09/18/workshop-11-gooisekant-energieeneutraal/>)

5.5 CYCLUS 4: GEBRUIKERSTEST EN EINDONTWERP

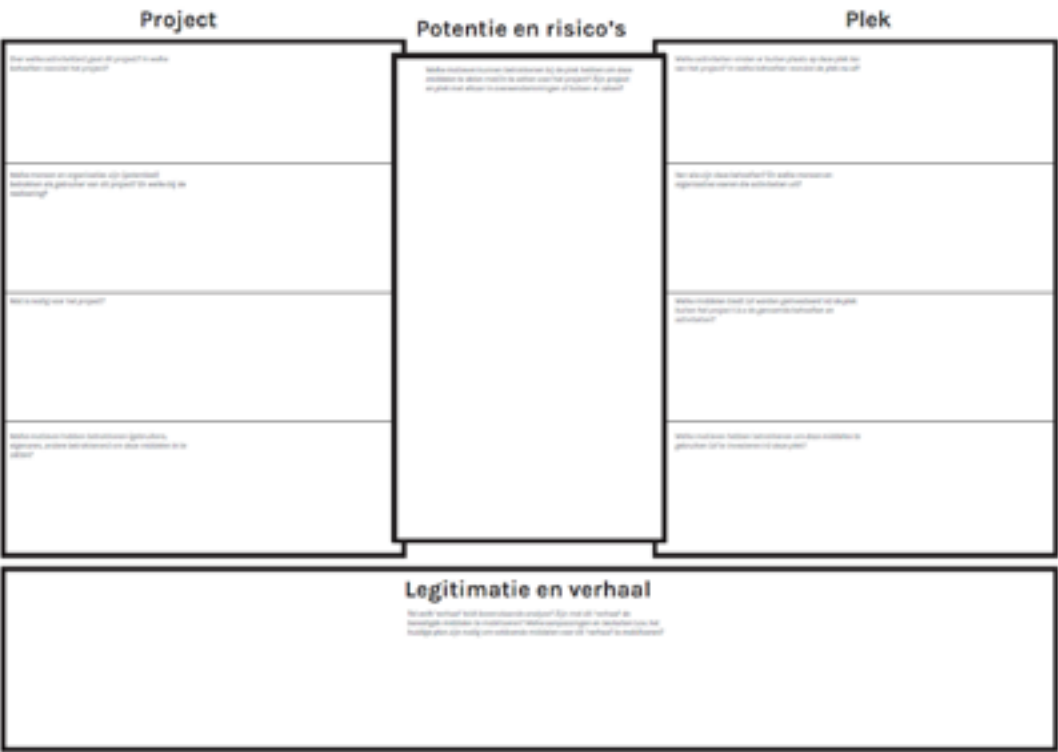
Voor de laatste ontwerpstep schakelden we een professioneel ontwerpbureau in, gespecialiseerd in ‘social design’ en met veel ervaring met participatieprojecten (Joes+Manon). Zij ontwierpen enkele prototypes waaruit er één werd gekozen voor de gebruikerstest (zie figuur 5-10 voor het ontwerp).

Testronde 1

Doel van de testronde: onderzoeken of het canvas zoals beoogd gebruikt kan worden door iemand zonder verdere hulp en toelichting. Begrijpt men de structuur en de volgorde van invullen? Is de terminologie helder? Workshop: fictieve casus over een moestuin (zie hoofdstuk 2) (4 deelnemers), 2 cases door deelnemers (ieder met 1 deelnemer). Dit ging om projecten op het gebied van de verbinding tussen producent en consument van voedsel en in de culturele sector, beide waren op zoek naar tijdelijke bedrijfsruimte.

Opzet workshop:

1. De gebruikers die met de casus aan het werk gingen, hebben de casustekst doorgenomen.
2. Daarna kregen de gebruikers de opdracht om zonder enige uitleg het Omgevingscanvas in te vullen. De gebruikers met een eigen project kregen de opdracht om zonder stap 1 meteen zonder enige uitleg het Omgevingscanvas in te vullen.
3. Na het invullen zijn interviews gehouden waarin onderstaande vragen werden gesteld over het gebruik van het Omgevingscanvas.
 - Hoe heb je de de casus aangepakt?
 - Wat vond je van de vragen?
 - Vraagstelling (terminologie) en invulling per vak
 - Ben je meer met Plek of met Project bezig geweest?
 - Zou je dit zelf voor eigen projecten gebruiken?
 - Wat vind je van de indeling?
 - Moet er een handleiding bij?
 - Heb je nog extra feedback?
 - Wat was de invultijd?

Figuur 5-10: prototype voor gebruikerstest

Inzichten uit ontwerpcyclus 4: gebruikerstest

- > De opzet is goed: mensen gaan er intuïtief logisch doorheen, de vormgeving van het canvas wijst de weg.
- > Nadenken over de plek is lastiger dan nadenken over het project, maar levert ook nieuwe inzichten op.
- > Het blok 'Potentie & Risico's' bood mensen veel vrijheid om nieuwe verbindingen te leggen. Hoewel iedereen dit blok op een andere manier invulde, leverde het wel de bouwstenen op voor het laatste blok: 'Verantwoording en Verhaal'.
- > De grootste bottleneck is nog de terminologie in het canvas. Die is nog te verwarrend. De vragen moeten helderder.
- > Er is behoefte van ruimte voor het opschrijven van de projectnaam, beoogde plek en datum.

5.6 LAATSTE AANPASSINGEN OP BASIS VAN GEBRUIKERSTEST EN REFLECTIE OP THEORIE

Op basis van bovenstaande inzichten uit de vierde cyclus ontwierpen Joes+Manon een herontwerp van het Omgevingscanvas. Het ontwerp van Joes+Manon legden we opnieuw naast de theorie om te checken of de vragen in het canvas nog steeds voldeden aan de theoretische inzichten die we eerder hadden opgedaan. Ook keken we nog eens kritisch of het taalgebruik toegankelijk genoeg was. Op basis daarvan namen we de laatste beslissingen over de vragen en termen in het canvas en over de vormgeving. Een belangrijke laatste aanpassing was dat we besloten in het Project-kader over Activiteiten & Behoeften te spreken en in het Plek-kader over Activiteiten & Betekenis. Dat maakte het invullen van beide kaders logischer en deed beter recht aan het inzicht uit de literatuur dat aandacht voor de betekenis van plekken heel belangrijk is. In de redactie van het boek veranderden we de kadertitel Potentie & Risico's in Mogelijkheden & Bedreigingen en vervingen we Legitimatie & Verhaal als kadertitel door 'Verantwoording & Verhaal' wat meer toegankelijke termen leken. De laatste aanpassingen leidde tot het Omgevingscanvas dat in dit boek is beschreven.

6. DANK!

Dit boekje is het resultaat van samenwerking met veel mensen die ik hier graag wil bedanken.

Allereerst alle projectpartners die het mogelijk maakten om in echte projecten met mensen aan de slag te gaan en zo het Omgevingscanvas te ontwikkelen. Ze deelden hun kennis, hielpen met het organiseren van workshops en gaven feedback.

In Amsterdam waren dat met name Coosje Dijkstra van de Vrije Universiteit die mij attent maakte op en toegang gaf tot de casus De Boeletuin in Amsterdam; Menzo de Maar en Cilian Terwindt van de Ondernemersvereniging Tuinen van West die mij benaderden om casus de Polderheuvel in het onderzoek te betrekken; Raksha Hoost, Jaap de Jong en Lesley Wallet van De Gezonde Stad die ons kennis lieten maken met Park om de Hoek. Zij testten er weliswaar niet het canvas, maar het onderzoek in hun projecten gaf ons wel waardevolle inzichten over de obstakels waar burgerinitiatieven tegenaan lopen.

In Groningen hielpen mij met name Jos Meiers en Maarten Soppe (Toentje) en Hiltje van der Wal (Gemeente Groningen), zonder wiens inspanning ik nooit zo veel en intensief met mensen in en buiten de gemeente in gesprek had kunnen gaan over de casus Toentje of zoveel workshops had kunnen organiseren; Wendy Tan (Wageningen University) en Peter Bootsma (Noorden Duurzaam) die de workshop voor Vinkmobiel mogelijk maakten; Jesse Stammers (Antea Group) bracht casus Gooise Kant Energie Neutraal in en maakte het mogelijk om ook daarover een workshop met het canvas te houden. Ten slotte ook dank aan Michiel Hulshof en Wendy Springer (Tertium) die mij ondersteunden bij de organisatie en de moderatie van de workshops voor Vinkmobiel en Toentje in Groningen (mei 2017) en van de workshop Gooise Kant. Vanuit Hogeschool van Amsterdam was student-assistent Jamie Marsfelder steeds een goede hulp bij het voorbereiden van de workshops en het uittypen van ingevulde canvassen, post-its, flip-overs en interviews.

Daarnaast wil ik de onderzoekers van het R-LINK onderzoeksconsortium bedanken voor hun actieve participatie en feedback in verschillende workshops en voor de inspiratie die ik vond in de leesgroep en op de AESOP congressen waar we gezamenlijk naartoe gingen. Zonder deze club was ik nooit op het interessante en relevante werk van Boltanski en Thévenot gestuit. Veel dank daarom aan: Jan-Willem Duyvendak, Lynette Germes, Arend Jonkman, Lilian van Karnebeek, Stan Majoor, Rick Meijer, Annemiek Rijkenberg, Geert Roovers, Willem Salet, Kim von Schönfeld, Michiel Stapper, Wendy Tan, Menno van der Veen, Carina Wiekens en mijn collega en vriendin Leonie Janssen-Jansen (1975-2018) die mij in 2015 vroeg met haar mee te schrijven aan het voorstel voor het R-LINK onderzoek en me het vertrouwen gaf om daarbinnen een eigen deelonderzoek te ontwikkelen met het Omgevingscanvas als resultaat.

Verder dank aan de partijen die, naast de projectpartners uit de cases, het project financieel mogelijk maakten: het lectoraat Logistiek van onderzoeksprogramma Urban Technology aan Hogeschool van Amsterdam en Regieorgaan SIA met de bijdrage in het kader van het NWO-SIA SURF onderzoeksprogramma.

Een bijzondere dank gaat uit naar Fabi van Berkel. Twee jaar lang organiseerden en begeleidden we samen de workshops, dachten na, lazen over en reflecteerden op het onderwerp. Ook las ze mee en becommentarieerde het manuscript voor dit boekje. De inhoud van het Omgevingscanvas was zonder haar inbreng zeker een andere geweest. Karin de Nijs, ten slotte, las mee en deed de suggestie het stakeholdercanvas in ontwikkeling Omgevingscanvas te noemen. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van deze publicatie en het Omgevingscanvas, ligt uiteraard geheel bij mij.

Hopelijk is dit boekje het startpunt voor veel rijke en afgewogen participatieprocessen en voor het verder verrijken en ontwikkelen van het Omgevingscanvas tot een nog beter hulpmiddel.

Melika Levelt, januari 2020

7. GEBRUIKTE BRONNEN EN LITERATUUR

Arnstein (1969) "A Ladder of Citizen Participation", *Journal of the American Institute of Planners*, vol. 35(4), pp. 216–224

Berkel, F. van & M. Levelt (2018) *De ontwikkeling van de Polderheuvel 2008-2017: Balanceren tussen top-down en bottom-up belangen en visies*, Rapport, Urban Technology, Hogeschool van Amsterdam

Boltanski, L. & L. Thévenot (1999) The Sociology of Critical Capacity, *European Journal of Social Theory* 2(3): 359–377.

Boltanski, L. & Thévenot (2006) *On Justification. Economies of worth*. Princeton: Princeton University Press.

Boonstra, B. & L. Boelens (2011) "Self-organization in urban development: towards a new perspective on spatial planning", *Urban Research & Practice*, 4(2), pp. 99–122.

Coppens, T. (2014) "How to Turn a Planning Conflict into a Planning Success? Conditions for Constructive Conflict Management in the Case of Ruggeveld-Boerlaar-Silburg in Antwerp, Belgium", *Planning Practice & Research* vol. 29 (1), pp. 96–111.

Cuppen, E. (2012). Diversity and constructive conflict in stakeholder dialogue: Considerations for design and methods. *Policy Sciences*, 45 (1), 23–46.

Cuppen (2018) "The value of social conflicts. Critiquing invited participation in energy projects", *Energy Research & Social Science* vol. 38, p. 28–32

Devine-Wright, P. (2011) "Place attachment and public acceptance of renewable energy: A tidal energy case study", *Journal of Environmental Psychology* 31, 336–343.

Di Masso, A. & J. Dixon (2015) "More Than Words: Place, Discourse and the Struggle over Public Space in Barcelona", *Qualitative Research in Psychology*, 12 (1), 45–60, DOI: 10.1080/14780887.2014.958387

Dreijerink, L., H. Kruize, I. van Kamp, I. (2008) "Burgerparticipatie in beleidsvorming: Resultaten van een verkennende literatuurreview", *RIVM Briefrapport 830950003/2008*, Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, Bilthoven

Grange, K. (2015) "In search of the irreducible political moment. Or why planning shouldn't be too hung up on conflictuality", In: J. Metzger, Ph. Allmendinger & S. Oosterlynck, *Planning against the political. Democratic deficits in European territorial governance*, London/New York: Routledge, 55–68.

Griggs, D. J., A.J. Norval & H. Wagenaar, H. (eds.) (2014) *Practices of Freedom; Decentered Governance, Conflict and Democratic Participation*, New York: Cambridge University Press.

Häikiö, L. (2007) "Expertise, representation and the common good: grounds for legitimacy in the urban governance network, *Urban Studies* 44(11), pp. 2147-2162.

Healey, P. (1992) "Planning through Debate: The Communicative Turn in Planning", *The Town Planning Review*, Vol. 63(2), pp. 143-162

Horst, R. ter (2017) *Temporary Urban Agriculture, a Permaent Phenomenon? A case-study research on the transition of structurally integrating temporary urban agriculture into metropolitan areas*. Wageningen: MSc Thesis Lan use Planning, Urban Environmental Management.

Horváth, I. (2007) "Comparison of three methodological approaches of design research", paper presented at the International Conference on Engineering Design, ICED '07, 28 - 31 august 2007, Cité des Sciences et de l'Industrie, Paris, France

Illes, R., N. Ellemers, F. Harinck (2014) "Mediating Value Conflicts" *Conflict Resolution Quarterly*, 31(3), 331-354

Janssen-Jansen, L.B. & M. van der Veen (2016) "Contracting communities: Conceptualizing Community Benefits Agreements to improve citizen involvement in urban development projects", *Envrionment and Planning A*, 0(0), 1-21, DOI: 10.1177/0308518X16664730

Kraaijenbrink, J. (2015) *The Strategy Handbook 1. Strategy Generation, A practical and refreshing guide for making strategy work*. Effectual Strategy Press.

Kramer, J. (2014) *Deep democracy. De wijsheid van de minderheid*. Zaltbommel: Thema

Laclau, E. & Mouffe, C. (2001) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, London: Verso.

Levelt, M. en F. van Berkel (2018) *Naar nieuwe vormen van waardecreatie in Toentje. Kansen en bedreigingen bij het verbreden van het business model*, Rapport, Urban Technology, Hogeschool van Amsterdam

Mäntysalo, R., K. Jarenko, K. , Nilsson & I-L. Saglie (2015) Legitimacy of informal strategic urban planning – Observations from Finland, Sweden and Norway, *Eruopean Planning Studies* 23(2), 349-366.

Manzo, L.C. & D.D. Perkins (2006) "Finding common ground: The importance of place attachment to community participation and planning", *Journal of Planning Literature* 20(4), 335–350.

Metze, T. (2010) Innovation Ltd. Boudary work in deliberative governance in land use planning, Proefschrift, Universiteit van Amsterdam, Den Haag: Eburon Academic Publishers.

Metzger, J. (2015) "The moose are protesting: the more-than-human politics of transport infrastructure development", In: J. Metzger, Ph. Allmendinger & S. Oosterlynck, *Planning against the political. Democratic deficits in European territorial governance*, London/New York: Routledge, 191-214

McNiff, J. & J. Whitehead (2011) *All you need to know about action research*, 2nd edition, SAGE Publications.

Mouffe, C. (2005) *The Democratic Paradox*. London/New York: Verso.

Nash, N., A. Lewis & C. Griffin (2010) "'Not In Our Front Garden': Land Use Conflict, Spatial Meaning and the Politics of Naming Place", *Journal of community & Applied Social Psychology* 20, 44-56, DOI: 10.1002/casp.1013.

Nielsen-Pincus, M. (2011) "Mapping a Values Typology in Three Counties of the Interior Northwest, USA: Scale, Geographic Associations Among Values, and the Use of Intensity Weights", *Society & Natural Resources*, 24(6), 535-552, DOI: 10.1080/08941920903140972.

Nijs, K. de, M. Levelt & M. Majoor (2020) *Open Stad. Werken aan duurzame en democratische steden*. Den Haag: Platform31.

Osterwalder & Pigneur (2010) *Business Model Generation: A Handbook for Visionaires, Game Changers, and Challengers*. Hoboken: John Wiley and Sons Ltd..

Rancière, J. (1999) *Disagreement: Politics and Philosophy*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Schön, D. A. (1983) *The Reflective Practitioner. How professionals think in action*. Reprint (2009) of paperback edition of 1991, Surrey: Ashgate Publishing Ltd.

Silver, C. (2008) "Participatory approaches to social research", in: Gilbert ed. (2008), *Researching Social Life*. Third Edition, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage, 101-124.

Swann, C. (2002) "Action Research and the Practice of Design", *Design Issues*, 18(1), 49-61.

Tjeenk Willink, H.D. (2018) *Groter denken, Kleiner doen*. Amsterdam: Prometheus.

Zott, C., R. Amit & L. Massa (2011) The business Model: Recent developments and future research, *Journal of Management*, 37, pp. 1019-1042.

